

A Study of Personal Values of High School Students in GES HAL High School, Nashik

^aAtul Trivedi, ^bChandrakant Borase

^aM.A (EDUCATION), B.Ed, NET

^aPrincipal, College of Education, Nashik-2, Maharashtra State, India

Abstract

A man, who follows some principles, standards and ideals in his life and makes a part of society as a good citizen. These principles, standards and ideals develop some good habits and qualities which are known as personal values. These personal values make a great personality. Mahatma Gandhi, Mother Teresa and many other personalities became great in society by one or two personal value. The personal values systems give us structure and purpose our behavior to determine what is meaningful and important to us. We studied the dimensions of personal values like honesty, love, courage, helpfulness, good manners, faithfulness, discipline and cleanliness of 10 class students of GES HAL High School, Ozar, Nashik through a standard questionnaire of the personal value scale.

KEYWORDS – Citizen, Personal Values, Personality, Society, Student,

Introduction

Some principles, qualities, standards and ideals make attractive and impressive personality of a person among peoples in a society. These qualities drive him for action and reaction and help to become a great person. For example Mahatma Gandhi impressed all over world by his truth, non-violence and cleanliness qualities, mother Teresa got famous among us for her loving and helping nature for poor and helpless people and other hand the king Harish Chandra is remembered by people for his truthfulness. These examples prove that a person can impress to society only his one quality and become an ideal for others.

Meaning of Personal can relate to self and meaning of value can relate to cost, so the meaning of personal values can relate to those things, which make valuable to a person in society. The personal values systems give us structure and purpose our behavior to determine what is meaningful and important to us. These values are very important for us. These are our moral compass which tells our reference point to know how we are doing in the world. If personal values developed in early age or childhood, may be resistant to change. Personal values evolve from one's genes, family, nation and historical environment. This is not to say that the value concepts themselves are not universal, merely that each individual possess a unique conception of them i.e. a personal knowledge of the appropriate values for their own genes, feelings and experience. Teachers, parents and society have an important place in student's life for developing personal values. If a teacher finds that a student involved in bad behavior, he gives counseling him and helps him for developing good behavior. In student life, students have opportunity for developing their personal values through education, family culture and society custom. Education has an important aim of development of moral, social, national, personal values in the student. In this paper, we studied the dimensions of personal values like honesty, love, courage, helpfulness, good manners, faithfulness,

उद्योजकता विकासातील शिक्षक भूमिका

के. एस. खैरनार, Ph. D.

(सहयोगी प्राध्यापक), म. वि. प्र. समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक-२ (महाराष्ट्र)

ई-मेल : kirankhairnar.121@gmail.com

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक-

उद्योजकता ही एक अर्धशास्त्रीय संकल्पना असून ती काळानुसार, परिस्थितीनुसार आणि बदलत्या संदर्भानुसार बदलत जाऊन व्यापक बनत आहे. उद्योजकता या संकल्पनेत गुंतवणूक करणे, उत्पादनाची संघी शोधणे, उत्पादन प्रक्रिया सुरु करणे, भांडवल उभारणे, कामगार, कच्च्या मालाचा पुरवठा करणे, दैनंदिन कामकाजासाठी व्यवस्थापकांची निवड करणे यांचा समावेश होतो.

उद्योजकता हे उद्योजकाने करावयाचे व्यापक कार्य आहे. कार्याची व्याप्ती गुंतवणूक व उत्पादनाची संघी शोधण्यापासून व भांडवल उभारणी करण्यापासून तो व्यवस्थापकाची नेमणूक करण्यापर्यंतची आहे. उद्योजकतेत नफा मिळवणे, नफ्याचे प्रमाण टिकवून ठेवणे, वस्तु व सेवांचे उत्पादन करणे या बाबी महत्वाच्या ठरतात. नफा मिळविणे हे उद्योजकतेचे उद्दिष्ट असून ते मानवी व्यवहाराशी संबंधित आहे. उद्योजकता ही एक सृजनात्मकक्रिया असून ती विकसित करण्यासाठी व्यक्तिगत क्षमतेचा उपयोग करून घेतला पाहिजे. उद्योजकतेमधून नवनिर्मिती होत असते.

राष्ट्रीय व्यवस्थेच्या प्रत्येक क्षेत्रामध्ये नवनवीन आव्हाने पेशस्वीपणे स्वीकारण्याच्या प्रक्रियेत उद्योजकांची भूमिका महत्वाची असते ही भूमिका प्रभावीपणे पार पाडण्यासाठी उद्योजकाला अनेक जबाबदाऱ्या पार पाडाव्या लागतात. उद्योजकता म्हणजे उद्योजकाला विविध जबाबदाऱ्या स्वीकारून त्या पार पाडण्याला प्रवृत्त करणारी मानसिकता होय. उद्योजकतेचा संबंध केवळ औद्योगिक क्षेत्राशी नसून तिचा परीघ फार व्यापक आहे. मानवी जीवन, समाज जीवन व मनुष्याचे सर्व दैनंदिन व्यवहार उद्योजकतेच्या परिघामध्ये समाविष्ट आहेत. उद्योजकता आणि समाज-

उद्योजकता ज्या समाजात आहे तेथे उद्योजक असतात. ज्यासमाजात उद्योजकतेचा विकास होतो तेथे उद्योजक निर्माण होतात. उद्योजकांच्या प्रयत्नांमधून उद्योजकतेचा विकास होत असतो. उद्योजकांशिवाय उद्योजकतेचा विचारसुद्धा करता येणार नाही. उद्योजकतेमुळे उद्योजक सक्रिय होऊन भांडवलाची गुंतवणूक

Effectiveness of E-Learning Strategies at Higher Primary Level on Students Achievement in Science

Chandrakant Borase
Principal, College Of Education, Nashik-2, Maharashtra State, India

Abstract

The present research study was mainly concerned with effectiveness of e-learning strategies at higher primary level on student's achievement in science. The sample consists 140 students studying in 8th standard in Maratha High school Nashik. Of these 70 students each comprises of experimental group and control group. Data was collected by using Teacher made test for achievement in science developed by researcher. The data was analyzed by using statistical measures as mean, Standard Deviation and t-value.

Introduction

E-learning consists of different forms of electronically supported teaching and learning. The role of teacher is changed due to advancements in science and technology. Nowadays teacher is one of the vital sources of information.

Teachers can ensure better teaching-learning process by using the appropriate and application oriented educational technology. Learning is the process of changing behavior of learner. For achieving the goals of education teacher can use the different teaching methods, approaches, techniques and strategies. The uses of these in teaching-learning process differ from teacher to teacher. According to the nature of content teacher can select various techniques whenever and wherever necessary. Use of advanced technology in teaching-learning process will motivate the learner and create better learning outcomes as per the objectives of education. By considering all these aspects and approaches researcher can perform an experiment on applying the technique e-learning strategies in science subject for 8th standard.

Objectives of the Study

1. To develop e-learning Strategy for the topic Types of Chemical reactions, metals and non-metals and carbon compounds in science for 8th standard.
2. To verify the effectiveness of developed e-learning strategy.

Hypotheses

1. There is no significant difference between the pretest and posttest mean scores of the achievement in science of the experimental group and the control group.
2. There is no significant difference between the posttest mean scores of the achievement in science of the experimental group with respect to sex.

Research Methodology

Tools used for present study

Tools used to collect the data is a) e-learning strategy for units Types of chemical reactions, metals and non-metals and carbon compounds in science of standard 8th and b) Teacher made Achievement Test in Science.

Aarhat Multidisciplinary International Education Research Journal (AMIERJ)

(UGC Approved Journal No 48178, 48518)

ISSN 2278-5655

मानवी वर्तन विकासाची क्षेत्रे व कौशल्य यातील संबंध

प. अनिता मधुसूदन शेळके

सहाय्यक प्राध्यापिका

अंत्र. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

शिक्षण हे सर्वांगीण व्यक्तीमत्त्व विकसनाचे साधन आहे. शिक्षणात मुळे व्यक्तीगत, सामाजिक व व्यावसायिक क्षेत्रात समासोजन साधण्यासाठी व्यक्तीला सक्षम बनविणे हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट आहे. त्यासाठी मानवी वर्तन विकासाच्या क्षेत्राचा विचार करून व्यक्तीचा ज्ञानात्मक, भावात्मक आणि कौशल्यमात्मक विकास करणे आवश्यक ठरते. व्यक्तीला विविध कौशल्य अवगत असेल तर तो व्यक्ती सर्वत्र भागल्या प्रकारे समासोजन साधू शकते, जीवन जगत असताना प्रत्येक क्षेत्रात जाग व कौशल्ये उपयुक्त ठरतात. जीवनाची सर्वे क्षेत्रे परस्परसंबंधी असल्याने व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्त्वाची संबंधीत असणारी बोधात्मक, भावनात्मक आणि क्रियात्मक या वर्तन क्षेत्राचा विकास होण्याची आवश्यकता असल्याचे मानसशास्त्रीय आध्यात्मिक सिद्ध झाले आहे. 'कौशल्य' हा आजच्या काळात परवर्तमान शब्द झाला आहे सर्वत्र क्षेत्रात कौशल्याचा भागणी आहे. तो कौशल्याची व्यक्तीमध्ये विविध कौशल्य निर्माण करणे हे काळाची गरज झाली आहे. त्यामुळे कौशल्य निर्मिती करून व्यक्तीगत, सामाजिक व व्यावसायिक क्षेत्रात यश प्राप्त करणे शक्य होणार आहे.

प्रस्तावना

शिक्षणामुळे व्यक्तीचा सर्वांगीण विकास साधणे हे ध्येय साध्य करण्यासाठी विविध प्रकारे प्रयत्न केले जातात. शिक्षण हे समासात्मक वर्तन बदल करण्याचे महत्त्वपूर्ण साधन आहे. आजच्या स्पर्धात्मक व ज्ञानप्रस्फोटका युगात समासोजन साधण्यासाठी ज्ञानप्राप्ती आणि त्याद्वारेच त्याचा उपयोग करण्याची क्षमता व कौशल्य या बाबी अतिशय महत्त्वाच्या ठरतात हे सर्व वर्तनबदल साधत असताना व्यक्तीच्या व्यक्तीमत्त्वाचा विकास होत असतो. अर्थात व्यक्तीमत्त्व विकास यामध्ये व्यक्तीची बुद्धीमत्ता, भावनात्मक अंग, क्रियात्मकता या बाबी अतिशय महत्त्वाची भूमिका बर पाडतात. आजच्या युगात तर जाग व कौशल्य ही प्रत्येक क्षेत्रातील प्रगतीची पायरी ठरत आहे. 'कौशल्य' ही सर्वत्र क्षेत्रात आवश्यक ठरत असल्याने प्रयत्नपूर्वक विविध कौशल्य अंगी रुजविणे आवश्यक ठरत आहे. त्या इच्छेने मानवी वर्तन विकासाच्या विविध क्षेत्रांचा विचार करून परिपूर्ण वर्तन विकास साध्य करणे व त्या अनुषंगाने व्यक्तिमत्त्व विकास साधणे शक्य होईल.

मानवी वर्तन विकासाची क्षेत्रे -

डॉ. केंडुआसित झुम या मानसशास्त्रज्ञांनी मानवाच्या वर्तनाचा अभ्यास करून मानवी वर्तन विकासाची तीन क्षेत्रे किंवा पैलू असतात असे मतले आहे. ही क्षेत्रे म्हणजे बोधात्मक भावनात्मक आणि क्रियात्मक क्षेत्रे होत एखाद्या गोष्टीची दखल घेणे किंवा जाणीव होणे हा वर्तनाचा पहिला पैलू मान्य वर्तनाचे बोधात्मक किंवा ज्ञानात्मक क्षेत्र असे म्हणतात. कधी जाणीवामुळे भावनाही निर्मिते होते. वर्तनाच्या या पैलूला भावात्मक क्षेत्र असे म्हणतात. एखाद्या गोष्टीची जाणीव झाल्याने व भावना निर्माण झाल्याने एखादी कृती घडते वर्तनाचा हा तिसरा पैलू म्हणजे क्रियात्मक क्षेत्र होय. यरील तीनही पैलूंचा अविच्छेद एकत्रपैले होत असतो आणि त्यांना एकमेकांपासून वेगळे दृष्टिकोने अवघड असते. जाणीव, भावना व कृती एकत्रपैले घडतात यातील कृती तेवढी स्पष्ट दिसते, जाणीव व भावना स्पष्ट दिसतातच असे नाही. व्यक्तीमत्त्वाचा समतोल विकास

[Signature]
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

अष्टांग योग व्यक्तिमत्त्व विकासाचे साधन

प्र. अनिता मधुसूदन शेंडके

सहायक प्राध्यापिका

अ. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

बदन आणि वेगवान प्रगतीच्या युगात यशापर्वत पेटवण्याचे असेल तर व्यक्तीचे व्यक्तिमत्त्व हे अतिशय महत्त्वपूर्ण ठरते. अनेक ठिकाणी संधी प्राप्त करण्याची व्यक्तिमत्त्व प्रमाणी असे आवश्यक झाले आहे. व्यक्तिमत्त्वामध्ये व्यक्तीची शारीरिक वैशिष्ट्ये यशसोबर मानसिक वैशिष्ट्ये याची ही भूमिका महत्त्वपूर्ण असते. 'व्यक्तिमत्त्व' हे सातत्याने विकसित करावे लागते. त्यासाठी विकासपुरक वातावरण व सकारात्मक प्रयत्न करणे आवश्यक असते. व्यक्तिमत्त्वाचा विकास साधण्याची योगशास्त्र या प्राचीन अनुभवसिद्ध शास्त्राचा अत्यंत रूपे आवश्यक आहे. योगशास्त्रातील 'अष्टांग योग' म्हणजे योग, नियम, आराम, प्राणायाम, धारणा, ध्यान, वसनाधी या अंगाचा अवलंब करून व्यक्तिमत्त्वचे सर्वेष्ट पेशु विकसित करणे शक्य होते त्यातून व्यक्तीची व्यक्तिमत्त्व सामाजिक व सांस्कृतिक उन्नती साधता येते.

प्रास्ताविक

बदलत्या वेगवान युगात "यशस्यन्ती" महत्त्वपूर्ण ठरते आहे. यशासाठी स्वतःमध्ये परिस्थितीनुसार बदल करून यशस्वी होण्याची स्पर्धा सुद्धा आहे. त्यासाठी प्रत्येक जण विविध प्रकारे बदन करण्यावर भर देत आहे. पण त्या बदन करण्यामध्ये प्रामुख्याने आपण अधिकधिक वसाबदान करी दिसावे यालाच महत्त्व दिने जाते 'व्यक्तिमत्त्व' या सुस्पष्ट उपाय अर्थ घेऊन वरकरणी बदनाना व्यक्तिमत्त्व समजण्याची स्पर्धा सुद्धा असतेही दिसून येते. पण केवळ अनुवसाने प्राप्त रंग, रूप, उंची शारीरिक बांधा आणि आकर्षक पेशाव अशा शारीरिक आकृतीबाधत व्यक्तिमत्त्व म्हणता येणार नाही. शारीरिक व्यक्तिमत्त्वा बरोबर व्यक्तीची स्वभाव वैशिष्ट्ये क्षमता बुद्धिमत्ता इत्यादी असणारे वर्तन अशा सर्वेष्ट म्हणजे शारीरिक मानसिक, सामाजिक घटकांचा एकिकृत पेशु दिसून येणारा परिष्कृत यशस्वी व्यक्तिमत्त्व समजून येते. व्यक्तिमत्त्वचा विकास साधण्यासाठी आजुबाजुच्या वातावरणाचा परिष्कृत हीताना दिसून येते. व्यक्तिमत्त्वचा विकास हा प्रयत्न पूर्वेक करता येणे शक्य असते. योग हे प्राचीन शास्त्र शारीरिक मानसिक स्वास्थ्य प्राप्त करण्यासाठी उपयुक्त आहे. योगाच्छरे शरीर स्वास्थ्यामध्ये वृद्धी होते, त्याच बरोबर मानसिक अबाधित ठेवण्यासाठी देखील योगशास्त्र उपयुक्त ठरते.

सकारात्मकतेची प्राप्ती योगामुळे होते. मन नियंत्रित होते त्यामुळे व्यक्तिमत्त्वामध्ये वर्तन विषयक सुधारण होऊन इतरांशी सुसंबंध प्रस्तावित होतात. त्यामुळे व्यक्तीच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात योग उपयुक्त ठरते.

व्यक्तिमत्त्व विकास

यश प्राप्त करावे, समाजात महत्त्व असावे असे प्रत्येकच व्यक्तीला घटणे नैसर्गिकच आहे पण या नैसर्गिक प्रेरणा सध्यातेपाठी निसर्गतः अनुवसाने प्राप्त होणारे व्यक्तिमत्त्व पुरेसे ठरत नाही. तर हिऱ्याल जबाबदारी पेशु पाडते नागतात त्याप्रमाणे व्यक्तिमत्त्वाला देखील विविध क्षमता संवर्धनाने पेशु पाडणे गरजेचे असते. व्यक्तिमत्त्वामध्ये सटमुण्याची कौशल्योची, क्षमताची भर घातल्यामुळे निर्माण होते ते व्यक्तिमत्त्व केवळ बह्य स्वभावात्मक व्यक्तिमत्त्व विषयक भर देणे योग्य ठरत नाही. व्यक्तिमत्त्व हे शारीरिक, मानसिक, बौद्धिक, भावनेक,

EFFECTIVENESS OF TEACHING PHONICS IN IMPROVING THE READING AND WRITING SKILLS IN ENGLISH LANGUAGE OF GRADE 4 STUDENTS IN ENGLISH MEDIUM SCHOOL

Kavita Maruti Ghughuskar, Ph. D.

Assistant Professor, M.V.P Samaj's College of Education, Email:- kavita.mg30@gmail.com

Abstract

English language is gaining prior position in each and every walks of life. From simple conversation to presentations it has impact on persons personality in academic and social life. Phonics is the first step towards language acquaintance. Researcher finds it necessary to teach phonics to the primary students to enhance their reading and writing skill. This paper highlights the effectiveness of using phonics for improving reading and writing skills of English Language f grade 4 students. This paper emphasizes 'on the importance of phonics.

Keywords: Reading skill, Writing Skill

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjls.com

Introduction

Learning the sounds for learning any language is the first step to get acquainted with the language. Hence, it starts with phonics. Phonics is the study of sounds made by the consonants, vowels, diphthongs, consonant blends, long vowel and short vowel sounds, etc.

Phonics is a method for teaching reading and writing of the English language by developing learners' phonemic awareness the ability to hear, identify, and manipulate phonemes in order to teach the correspondence between these sounds and the spelling patterns (graphemes) that represent them.

The goal of phonics is to enable beginning readers to decode new written words by sounding them out, or, in phonics terms, *blending* the sound-spelling patterns. Since it focuses on the spoken and written units within words, phonics is a sub lexical approach and, as a result, is often contrasted with whole language, a word-level-up philosophy for teaching reading.

Need of the Research

Children make many errors while reading and writing, due to which they score less scores. Spelling errors are very common while writing and while reading pronunciation makes a lot of difference. Also to write effectively one needs to be well versed with the vocabulary. Students while writing made many mistakes in spellings and pronouncing the words while

इयत्ता आठवीच्या मराठी विषयातील पद्य विभागाचा मूल्यशिक्षण विषयक अभ्यास

प्रा. कैलास खोंडे, Ph. D.

(सहाय्यक प्राध्यापक), मविप्र समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक

Email krkhonde81@gmail.com

Abstract

मूल्य जीवनामध्ये मूल्यांना अन्वयाधारण महत्त्व आहे, बालमनापासून जर विद्यार्थ्यांमध्ये नैतिक मूल्य संस्काराचे धडे दिले तर उद्याचा बत्ताली भात घडायला मदत होणार आहे, म्हणून बालपणापासूनच विद्यार्थ्यांना संस्कार रूजविण्यासाठी पाठ्यक्रमाची मदत होते, त्यातही कविता तर मूल्य संस्काराच्या खाणीच होत. अशा कवितांमधून प्राथमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये मूल्य कशाप्रकारे रुजविली जातात, कवितांमधून कोणकोणती मूल्ये प्रतिबिंबित होतात, त्या मूल्यांचे प्रमाण कसे आहे, सर्वच मूल्ये प्रतिबिंबित होतात का, असा विचार घेवून संशोधकाने प्राथमिक स्तरावरील इयत्ता आठवीच्या मराठी पाठ्यपुस्तकाच्या पद्य विभागातून कोणकोणती मूल्ये प्रतिबिंबित होतात, त्यांचे प्रतिशत प्रमाण कसे आहे हा विचार घेवून प्रस्तुत अभ्यास केला आला.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

1. प्रस्तावना :

सुखी समृद्ध आणि यशस्वी जीवनासाठी मूल्यशिक्षणाची गरज आहे शालेय शिक्षणात मूल्यशिक्षण हा अविभाज्य भाग आहे विद्यार्थ्यांना कोवळ्या मनावर जर नैतिक शिक्षणाचे धडे दिले तर उद्याचा नागरिक होताना त्यांची चांगली बैठक निर्माण होते त्या अनुषंगाने शालेय अभ्यासक्रम व त्यातही भाषा विषय हा महत्त्वाचा भाग ठरतो भाषा विषयातील कविता अध्यापन आतून व कवितेच्या माध्यमातून मूल्यशिक्षण चांगल्याप्रकारे रुजवता येते म्हणून प्रत्येक इयत्तेच्या कवितेच्या माध्यमातून विविध मूल्य रुजवण्याचा शासनाचा प्रयत्न असतो. म्हणून प्राथमिक स्तरावरील इयत्ता आठवीच्या मातृभाषा मराठी अभ्यासक्रमात किती कविता आहेत त्या कवितांमध्ये कोणकोणते मूल्य प्रतिबिंबित होतात कोणत्या मूल्यांना जास्त महत्त्व किंवा स्थान दिलेले आहे कोणत्या मूल्याचा विचार त्या मार्गावर झालेला नाही याचा विचार करणे संशोधकाना गरजेचे वाटले म्हणून प्रस्तुत विषयाचा अभ्यास हाती घेण्यात आला होता.

शिक्षक प्रशिक्षणार्थीच्या मानसिक स्वास्थाचा पथदर्शक अभ्यास

श्रीमती अनिता मधुसूदन शेंडके

अॅड. निवृत्तराज हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक २

सारांश

बदलत्या जीवनशैलीमुळे, स्पर्धेमुळे व्यक्तीच्या शारीरिक मानसिक स्वास्थावर परिणाम झालेला दिसून येतो. अतिरिक्त ताणतणावाचा मानसिक स्वास्थावर परिणाम होतो. मानसिक स्वास्थ संवर्धनासाठी प्रयत्न करून मानसिक स्वास्थ अबाधित ठेवता येते. त्यासाठी व्यक्तीच्या मासिक स्वास्थाचा अभ्यास केल्यास वास्तविकतेची माहिती मिळवण्यास मदत होते प्रस्तुत लेखामध्ये माषांतरित मानसिक स्वास्थ शोधिकेची वापरतील योग्याता पाहण्याच्या दृष्टीने पथदर्शी अभ्यास केला.

प्रास्ताविक

बदलत्या काळानुसार अनेक भौतिक सुखसुविधा उपलब्ध झाल्या परंतु त्याचबरोबर प्रचंड प्रमाणात स्पर्धा, ताणतणाव देखील निर्माण झाले. प्रगती साधण्यासाठी प्रत्येक जण घडपडतांना दिसतो. त्याचा परिणाम आपल्या आहारावर, जीवनशैलीवर झाला आहे. आपल्या स्वास्थावर झालेला आहे. लहान मुलांपासून तर वयोवृद्ध व्यक्तीपर्यंत सर्वांवर बदलत्या परिस्थितीचा ताण असल्याचे दिसून येते. परिणामी स्वास्थावर परिणाम झाल्याचे देखिल विविध स्वरूपात दिसून येते. लहान मुलाना अभ्यासामध्ये गुण मिळविण्यासाठी स्पर्धेचा ताण, किशोरांना शारीरिक वाढीसंदर्भातील ताण, तर व्यासायिक मार्ग निवडण्यासाठी शैक्षणिक प्रगती व उच्चवर्गी गुण मिळवण्याचा ताण, तर युवावस्थेत व्यवसाय निवड व्यवसायीक आर्थिक, कौटुंबिक स्थैर्य मिळविण्याच्या दृष्टीने ताण तर प्रौढांना मुलांचे पालन-पोषणाचा ताण. या ताणाचे परिणाम समाजातील विविध वयोगटातील व्यक्तींवर पडलेला आपल्याला दिसून येतात. स्वतःच्या क्षमतांनुसार बदलत्या परिस्थितीला तोंड देतांना व्यक्तीच्या शारीरिक व मानसिक स्थितीवर वाईट परिणाम होतो.

सध्याच्या गतिमान, स्पर्धात्मक तसेच ज्ञानाच्या प्रस्फोटाच्या काळात शिक्षण प्रक्रिया देखील

यशप्राप्तीसाठी सुयोग्य अभ्यास सवयी

श्रीमती अनिता भद्रसुदन शेळके

अॅज. विदर्भराय हन्डे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक 2

सारांश

शिक्षण प्रक्रियेची यशस्वीता ही विद्यार्थ्यांना गुणवत्तेनुसार निश्चित होत असते. शिक्षणातील उद्दिष्टे साध्यतेसाठी अध्ययन अनुभवाच्या माध्यमातून वर्तनबदल घडवून आणले जातात. परंतु अनुभव जर विद्यार्थ्यांकडून योग्य प्रकारे स्विकारणे गेले नाहीत तर उद्दिष्ट साध्य होणार नाही त्यामागे विविध सवयी कारणीभूत ठरतात. सुयोग्य अभ्यास सवयींचा संस्कार आल्यास त्याचा परिणाम विद्यार्थ्यांच्या संपन्नत्वावर होतो. शिक्षण प्रक्रियेद्वारे विद्यार्थ्यांचे विविध विषयातील संपन्न गुणवत्तापूर्ण व्हावे अशी अपेक्षा आहे. त्यामुळे जाणीवपूर्वक सुयोग्य अभ्यास सवयी निर्माण करणे आवश्यक ठरते. त्यामुळे अध्ययन प्रभावी होऊन यश प्राप्ती होते. सुयोग्य अभ्यास सवयीमुळे एखादे कार्य निर्वाहपूर्वक, नियोजनबद्धीने पूर्ण करण्याची प्रेरणा निर्माण होते.

अभ्यास सवयी, निरीक्षण बरोब

प्रास्ताविक :- अनुभवानुसार प्रत्येकाला नैसर्गिकपणे शारिरीक व मानसिक वैशिष्ट्ये प्राप्त होत असतात. प्रत्येक व्यक्ती काही सत्प्रवृत्ती आणि काही असत्प्रवृत्ती घेऊन जन्मास येत असते. दोन्ही प्रवृत्तींच्या विकासामध्ये प्रयत्न चालू असतो मग जसजसे वाढत जाते तसतसा त्याचा बाह्य जगाशी अधिक संबंध येतो. सहजप्रवृत्तीचे समाधान व्हावे म्हणून हे घडणू लागते आणि एक जन्मजात गुण व्यक्तीमध्ये असतो तो म्हणजे अनुकरण करणे अर्थात हे अनुकरणाद्वारेच नव्याप्रकारे गोष्टी शिकत असते. यामध्ये कियेचे अनुकरण प्रथम व नंतर कियेचा अर्थ समजणे अशी साखळी असते याचा हीच क्रिया जेव्हा वारंवार केली जाते, ती अंगवळणी पडून तिचे सवयीत रूपांतर होते. योजनानुसार अर्थ समजू लागतो पण सवय जडली की ती टाळता येणे शक्य नसते. शिक्षण प्रक्रियेद्वारे विद्यार्थ्यांवर सुयोग्य संस्काराद्वारे आवश्यक बदल घडवून आणणे हे उद्दिष्ट आहे त्यासाठी योग्य सवयी निर्माण करणे आवश्यक ठरते.

सवय म्हणजे काय?

सवय ही एक संपादित प्रेरणा आहे. एक अप्रसंगित प्रतिक्रिया आहे. पुनरावृत्तीमुळे दृढमूल झालेली उद्दीपक व प्रतिक्रियांची घडवत साखळी म्हणजे सवय.

स्टुअर्ट व ओकडेन -

परिस्थिती जर तीच असली तर त्या परिस्थितीत आपले प्रतिधार ठराविक स्वरूपाचे होतात असा प्रतिधारण सवयी म्हणतात.

सवयी कसा निर्माण होतात :-

सुरुवातीला विशिष्ट उद्दीपक समोर आल्यानंतर ठराविक शारिरीक प्रतिक्रिया नैसर्गिकपणे होते आणि बाबनिक

PROJECT BASED LEARNING : AN EFFECTIVE WAY OF SELF LEARNING

Smt. Anita Madhusudan Shelke
 Assistant Professor
 Adv.V.H College of Education, Nashik

Abstract

Education plays an important role in Development of Personal, Social, Economical and political Systems which are responsible for National Development. Education is associated with the quality of life. Educational quality is highly influenced by the learning process. It is measured in terms of improvement of behaviour. Application of new and effective methods are being found by keeping education as the core purpose. Self learning is a modern concept which is used by students to gain knowledge apart from the orthodox ways of learning. Also Project Based Learning help students to develop different skill sets which are important in facing the real world. Using project based learning in self education can provide a way to gain knowledge.

Key words :- Project Based Learning, Self Education.

Introduction

'Quality is never an accident it is the result of an intelligent effort'.

'There must be will to produce superior things'. - Jahn Ruskan.

Education plays an important role in development of Nation. Educational quality is highly influenced by the learning experiences achieved through teaching learning process. Learning is a psychological complex process. Today we observe a shift from teacher Centerd education to student centered learning. In student centered learning learner are expected to take responsibility for objectives, planning and implementing their own learning activities. The modern form of student centered learning is self learning.

Self Learning:

Self-learning is the modern form of learning. It has both replaced traditional, instructional learning and also has supported it and with providing some great results. Nowadays, there are various means to learn how to do almost anything through the use of Google search or through a YouTube tutorial or by using simple instruction manuals. Due to the rise of the internet, Self-directed learning has proved to be effective, convenient, and fast. Self-learning is the new form of learning that is equipping people with skills that are relevant to their daily activities. However, this can be a challenging form of learning even for the brightest students, since it requires lots of discipline and concentration.

Orison Swett Marden, said, "If a man is not superior to his education, is not larger than his crutches or his helps, if he is not greater than the means of his culture, which are but the sign-boards pointing the way to success, he will never reach greatness." According to James Altucher "We're in an idea-based economy and a skill-based economy, not a certificate based economy"

43

Skill Development: A Key to Success

Anita Shelake

Assistant Professor, College Of Education, Nashik, Maharashtra, India

Abstract

An art piece captivates your mind. A person may get lost in looking at a picture. Beautiful handwriting draws our attention. Why does this happen? Because of the neatness, verticality and skilfulness involved in those works.

One must be aware of the skills required to carry out the work in neat and tidy manner. To make any work attractive and effective one must take every action in a skilled way. An artisan while making sculpture must act with alertness and in a skilled way to make the art work wonderful. We often have such experiences in our practical lives.

Definition: A skill is defined as a series of actions that serve to attain some goal or accomplish a particular task.

Skill is well organised series of action through which we can reach our final goal successfully. To have a skill achieved means to carry out the task with accuracy, continuity and flexibility, only then it is said that one possess that particular skill.

Qualities:

1. Helps in making a person professionally eligible and thus proving to be an important member of the society.
2. Skill making is a slow process.
3. Any skill can be obtained through practice.
4. One cannot attain any skill at any age. Physical and mental maturity must be taken into consideration.
5. Skills help a person in developing good habits, good affinity and right ideals.
6. Helps a person to act faster and to work with greater accuracy. Helps develop specific behaviour system. Developing specific habits is important.

The following features are required for students to develop skills:-

1. For Health Improvement: In attempt to gain skills, ordered and well planned physical movements along with mental involvement is important. For example, Muscle system and nervous system are stimulated when acted by thinking. Mental and physical development is experienced and health is improved. These abilities are important for long and healthy life.
2. Skill Development proves important for students to manage free time and thus helps them channel their excess energy.

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION

SOCIAL SCIENCE REPORTER

ISSN 2231-0789

Vol 7, Issue 4, Nov 2017, pp. 144-150

<http://www.vishwabharati.in>

Paper received: 12 Nov 2017.

Paper accepted: 24 Nov 2017.

© VISHWABHARATI Research Centre.

कुमारावस्थेतील बदलांमुळे निर्माण होणाऱ्या समस्यांसंदर्भात लैंगिक शिक्षणात शिक्षकाची भूमिका

के.एस. खैरनार

बसताबना.

कुमारावस्थेतील 12 ते 18 वर्षांपांचा काळखंड हा मुला मुलींच्या इष्टीनं जीवनातील महत्त्वपूर्ण काळखंड आहे. कुमारावस्थेतील काळखंडाला पीरकवस्था, बसताबीवस्था, तरुण्यवाक्य अशा विविधप्रकारच्या नावांनी ओळखले जाते. कुमारावस्थेमध्येच भावी आयुष्याच्या इष्टीने शारीरिक, मानसिक, भावनिक, सामाजिक बदल झपाट्याने घडून येत असतात. शरीरतर्गत व शरीरबाह्य बदलांमुळे शारीरिक पक्वतेमुळे कुमार कुमारीका गोष्टांन जाऊन त्यांच्या जीवनात काळ व तणातणावाची अवस्था निर्माण होते.

कुमारावस्थेतील मुला-मुलींचा विविध परतळीवर विकास होत असल्याने त्यांच्या अनुभव क्षेत्रात, अवधान क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात वाढ होऊन ते सातत्याने नव्यानीन गोष्टी जाणून घेत असतात. वस्थेतील मुला-मुलींच्या शांकेतील विविध उपक्रमांच्या

माध्यमांनून त्यांच्या शारीरिक विकासात, मानसिक विकासात, भावनिक विकासात, सामाजिक विकासात धारणा देणे गरजेचे असते.

आज विविध प्रकारच्या प्रसार माध्यमांद्वारे मानवी कामजीवनाची विकृत व अतिरिजित माहिती, लैंगिक स्वैराणारास, वेव्यासमनास, लैंगिक मुन्हेगारीस खसपाणी घालून AIDS/HIV सारख्या आजारास आमरण देत आहे. विद्यार्थ्यांना लैंगिकतेबद्दलची माहिती सांगताना शिक्षकाची नाती काय सांगू? कस सांगू? कुपला सांगू? इवैच अडवून पडते. लैंगिकतेबद्दलचा हा संकीय शिक्षणातून दूर करून देणे ही कलाची गरज आहे. कुमारावस्थेतील विद्यार्थ्यांना योग्य लैंगिक शिक्षण दिल्यास विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तित्वाच्या समतोल व सर्वांगीण विकास होण्यास मदत होईल. मानवी विकासाच्या अवस्था:

मानवाच्या विकासाचा विचार करण्यासाठी मानसशास्त्रज्ञांनी विकासाचे विविध टप्पे सांगितले आहेत त्यांनाच विकासाच्या अवस्था असे म्हणतात. या अवस्था केवळ स्थूलमानाने द्यावयाच्या आहेत.

जन्मपूर्व अवस्था गर्भधारणेपासून ते जन्मापर्यंत.

नवजात अवस्था जन्मापासून 30 दिवसापर्यंत.

शिशुवस्था 01 महिना ते 02 वर्षे.

बाल्यावस्था 02 वर्षे ते 06 वर्षे.

किशोरावस्था 06 वर्षे ते 12 वर्षे.

कुमारावस्था 12 वर्षे 18 वर्षे.

पौढ्यावस्था 18 वर्षे ते 70 वर्षे.

वृद्धावस्था 70 वर्षांपासून पुढे.

विकास प्रक्रिया ही सुतानुतीची आहे.

शारीरिक, मानसिक, भावनिक, सामाजिक सुगंधा समावेश होतो.

कुमारावस्था म्हणजे पुनर्जन्म असे म्हणतात.

'प्राथमिक शिक्षण प्रशिक्षणाधीन घडीत मूल्यांचा अभ्यास'

लक्ष्मण सखाराम वाघव

सहाय्यक प्राध्यापक, म. वि. प्र. समाज, शिक्षणसारंग महाविद्यालय, शिक्षक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

१. पार्श्वभूमी

आजच्या शिक्षणाला केंद्रबिंदू विद्यार्थी, शिक्षणाचा आत्म्या शिक्षक आहे. एकूण या शिक्षण प्रक्रियेत शिक्षकाला अन्यपदाधारण महत्त्व आहे. शिक्षणाची प्रक्रियाच शिक्षकांच्या सजीव सहभागातून पूर्ण होऊ शकत नाही. विद्यार्थ्यांच्या भावी आयुष्याचा आणि जीवनाचा विकास साधण्याचे काम शिक्षकांमार्फत शिक्षणप्रक्रियेतून होत जाते. शिक्षण प्रक्रियेत आचारवान शिक्षकांचे महत्त्व अन्यपदाधारण आहे. पूर्वी शिक्षकाला आचार्य म्हणत. आचार्य म्हणने आचारवान, स्वतः आदर्श जीवन आचरून घेणारा तो आचार्य. आचार्यांच्या कर्तृत्वानेच राष्ट्र उभी राहतात. राष्ट्रनिर्माण करण्याचे कार्य आचार्यांना शिक्षकांशिवाय होणार नाही. पण आचार्यांना शिक्षकांची कमतरता दिसून येते. परिणामी समाजात अराजकता, प्रपटाचार वाढत आहे असे म्हटले जात आहे.

किन्नो राग झाला तरी बोलण जाता भाग आहे.

डि. जा. विज्ञानात देश आपला मान आहे.

न. नूट. प्रपटाचार, चीन्या यांची आग आहे,

एवढं सारं घडत कसं गुरुजी तुम्हाला डांग आहे.

नव्या पिढी हातीं तुम्ही नवे सर्वे झाल का?

गुरुजी तुम्ही पुन्हा एकदा माने गुरुजी काल का.

असो विचारणा झाला शिक्षकांना केली जात आहे. उपाच्या भावी विकसित भारतासाठी बालकांवर मूल्यसंस्कार करण्याची जबाबदारी शिक्षकांवर आहे. वामात्री शिक्षकांमध्ये मूल्ये असणे आवश्यक आहे. कारण आजूबाजू नसेल तर पोहोचता कोटून येणार म्हणून भावी शिक्षकांमध्ये बळगती मूल्ये आहे व बळगती नाहीत हे तपासून पहावयाचे संशोधकाने ठरविले व हे संशोधन कार्य हाती घेतले आहे.

२. संशोधनाचे महत्त्व

प्रस्तुत संशोधनातून प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षणाधीन घडीत मूल्य समजणार आहेत. त्यामुळे प्रशिक्षणाधीन घडीत कोणती मूल्ये अधिक प्रमाणात आहेत व कोणत्या मूल्यांची कमतरता आहे हे जाणून घेऊन कमतरता जाणवणाऱ्या मूल्यांची रूपांतरित प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षणाधीन घडीत करण्यासाठी प्राथमिक शिक्षक प्रशिक्षणाधीन घडीत मूल्यांविषयी सकारात्मक प्रेरणा निर्माण करणारे घटक समीक्षित करता येऊ शकतात.

प्रस्तुत संशोधनात संशोधकाने न्यायदर्शन म्हणून अभ्यापक विद्यालयातील प्रशिक्षणाधीन घडीत निवड केलेली आहे. याचा मूळ उद्देश असा होतो, प्राथमिक स्तरावर शिक्षक म्हणून नियुक्तीसाठी विमान शैक्षणिक पात्रता शासनाने ठरवून दिलेली आहे. प्राथमिक शिक्षक बनू इच्छिणारा उमेदवार डी.टी.ए. उतीर्ण असावा. याचाच अर्थ असा की, डी.टी.ए. परीक्षा उत्तीर्ण झालेला उमेदवार प्राथमिक शिक्षक होण्यास पात्र असतो. हेच शिक्षक सहा ते चौदा वर्षांपासून संवेदनक्षम विद्यार्थ्यांवर मूल्यसंस्कार करीत असतात.

Copyright © 2017, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

Co-operative Learning: Effective Strategy for Classroom Teaching

Chandrakant Borase,
Principal, College of Education, Nashik, Maharashtra State, India

Abstract

This paper consists of meaning and nature of co-operative learning. Essential elements for the successful incorporation of cooperative learning in the classroom, Why Cooperative Learning?, types of Cooperative learning, role of teachers in formal, informal and co-operative base groups are discussed.

KEYWORDS: Co-operative Learning, formal co-operative learning, informal co-operative learning, co-operative group base.

Cooperative learning aims to organize classroom activities into academic and social learning experiences. It has been described as "structuring positive interdependence. Students must work in groups to complete tasks collectively toward academic goals, students learning cooperatively can capitalize on one another's resources and skills. Furthermore, the teacher's role changes from giving information to facilitating students' learning. Everyone succeeds when the group succeeds. According to Ross and Smyth (1995), successful cooperative learning tasks as intellectually demanding, creative, open-ended, and involve higher order thinking tasks.

Cooperative learning were based on the ideas of establishing relationships between group members in order to successfully carry out and achieve the learning goal. Cooperation is working together to accomplish shared goals. Within cooperative situations, individuals seek outcomes that are beneficial to themselves and beneficial to all other group members. Cooperative learning is the instructional use of small groups so that students work together to maximize their own and each other's learning.

Essential elements for the successful incorporation of cooperative learning in the classroom-

1. **Positive interdependence:** Students must fully participate and put forth effort within their group. Each group member has a responsibility therefore must believe that they are responsible for their learning and that of their group
2. **Face-to-face interaction:** Members promote each other's success. Students explain to one another what they have or are learning and assist one another with understanding and completion of assignments
3. **Individual and group accountability:** Each student must demonstrate mastery of the content being studied. Each student is accountable for their learning and work.
4. **Social skills:** Social skills that must be taught in order for successful cooperative learning to occur. Skills include effective communication, interpersonal and group skills
5. **Group processing:** Group processing occurs when group members (a) reflect on which member actions were helpful and (b) make decision about which

शिक्षक प्रशिक्षणार्थ्यांच्या ताण स्तराचा अभ्यास

पुनम गिमराव बाघमारे, Ph. D.

सहाय्यक प्राध्यापिका, अॅड विठ्ठलराव हाडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक:

विद्यार्थी हा विचारशील आणि भावनाशील प्राणी आहे. त्याला नियमित नवनवीन इच्छा उत्पन्न होतात त्या इच्छापूर्तीसाठी मानव सतत घडपड करीत असतो. ही घडपड करत असताना प्रत्येक वेळी यश मिळेलच याची खात्री नसते. संत ज्ञानेश्वरांनी 'जो जे वाच्छिल तो ते लाहो' असे परायदानात मागितलेले असले तरी प्रत्येक व्यक्तीच्या वाटचाला प्रत्येक वेळी यश येईलच असे नाही आणि यशही झालेला प्रत्येक माणूस सुखी असेलच असे नाही. सुखी जीवन प्राप्त करताना समस्यांना तोंड द्यावे लागते. समस्यांचे निराकरण करतांना ताण निर्माण होतो. विद्यार्थी दर्शमध्ये तासिका, प्रात्यक्षिक, छात्र सेवा काळ, अभ्यासपुरक कार्यक्रम, अभ्यासेतर कार्यक्रम, स्वाध्याय, परिक्षा अशा अनेक उपक्रमांचे नियोजनामध्ये उत्तमपणे पूर्ण करण्यासाठी तारेवरची कसरत करावी लागते. यामुळे मानसिक, शारीरिक ताण निर्माण होतो.

ताणाची संकल्पना :

सर्वसाधारणपणे ताण म्हणजे एक प्रकारचा मानसिक दबाव होय. ताण म्हणजे असुखकारक भावना, दडपणाची जाणीव, थकवा आणणारी व चिंता निर्माण करणारी अवस्था होय. ताणाला इयजीमध्ये stress असे संबोधतात. stress हा भावद strictus या लॅटिन शब्दापासून तयार झाला आहे. strictus याचा अर्थ tight किंवा Narrow असा होतो. ताण हा व्यक्तीच्या स्वास्थ्याला हानी पोहोचविणारी व विकृत वर्तनबंध निर्माण करणारा घटक होय. तसेच मानसिक अवस्थेमुळे शरीरस्वास्थ्य प्रभावित होय. भाकते ते म्हणजे ताण होय. ताण हा शारीरिक व मानसिक असतो. व्यक्तीची शारीरिक व मानसिक कार्यक्षमता कमी होते. म्हणजेच ज्याच्यामुळे शारीरिक व मानसिक कार्यक्षमतेत विघटन घडून येते किंवा येण्याचा धोका संभवतो असा घटनाद्वारे उद्भवणारी प्रक्रिया म्हणजे ताण होय. (लॅंडरस आणि फोकमन 1984 : हॅलर 1994.)

परिस्थितीच्या आव्हानामुळे मिळणारी प्रेरणा व्यक्तीची समायोजन क्षमता किंवा आव्हानात्मक परिस्थितीपासून सुटका करून घेण्याची इच्छेमुळे ताण वाढतो. प्रेरणा जर मिळाली तर सहाय्य कृतीचा ताण जाणवतो. प्रतिकूल परिस्थितीची समायोजन साधण्यात यश मिळाले तर व्यक्ती उत्साहाने वागते. ताणाचा अर्थ व्यक्तिपरतले भिन्न भिन्न असतो. स्वामी विन्मयानंद म्हणतात, "सर्वापूढे समरथा असतातच

Copyright © 2017, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

STUDY THE EFFECTIVENESS OF AUDIO VISUAL AIDS FOR IMPROVING THE PROBLEM SOLVING ABILITY OF GRADE IV STUDENTS IN MATHEMATICS

Kavita Ghughuskar, Ph. D.

Assistant professor, M.V.P Samaj's College of Education Nashik.

Email: kavita.mg30@gmail.com

Abstract

In the school curriculum mathematics is an important subject. It is generally seen that the students are either afraid of this subject as myth is spread that it is very difficult subject and students gets failed in the subject. Researcher is a mathematics teacher wants to improve students problem solving ability and thus this research had been conducted. This research focuses on the problem solving ability in Mathematics of fourth grade students. Researcher wants to study the effectiveness of the audio visual aids in problem solving ability.

Keywords: Problem Solving Ability, Audio visual aids

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction

The main goal of mathematics education in schools is the mathematization of the child's thinking. There are many ways of thinking, and the kind of thinking one learns in mathematics is an ability to handle abstractions, and an approach to problem solving. The researcher noticed that students are confused while deciding on using the key mathematical operations required to solve the given word problem using an operation (Multiplication, Division or Addition/Subtraction). The students are able to solve the addition / subtraction and multiplication / division problem in numerical form.

Need of Research:

- 1) The researcher notice that students are not able to understand word problems which decreases their confidence in the word problem solving and help them to score better grades.
- 2) Students scores less in Maths
- 3) Students reasoning and logical thinking is lessened.

Importance of Research:

- i) The students will understand better and be able to decide the correct use of mathematical operations ie addition / subtraction and multiplication / divisions

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी जीवनकौशल्ये विकसनासाठी कार्यक्रम निर्मिती व त्याच्या परिणामकारतेचा अभ्यास ✓

प्रा. दुबे अजय सखासाम
सहा. प्रा. शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, वरगमनेर
डॉ. चंद्रकांत बोरसे
प्राचार्य, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सं. क्र. 1

मानवाला कार्यक्षम बनवण्यासाठी तसेच स्वावलंबी होण्यासाठी जीवनकौशल्य आत्मसात करावी लागतात. मानवाला विद्यार्थी दशेतेच जीवन कौशल्ये योग्य प्रकारे आत्मसात करता येऊ शकतात. म्हणून संशोधकाने संशोधनासाठी माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी जीवनकौशल्ये विकसनासाठी कार्यक्रम निर्मिती व त्याच्या परिणामकारतेचा अभ्यास हा विषय घेतला आहे. माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांमध्ये विकसित झालेल्या जीवन कौशल्यांची सदयस्थिती तपासण्यासाठी संशोधकाने जीवनकौशल्य चाचणी विकसित करण्याचा प्रयत्न केला आहे. जीवनकौशल्य चाचणीच्या सहाय्याने सर्वेक्षण पध्दतीचा उपयोग करून माहिती संकलन, आर्पणनिर्वाचन केले व निष्कर्ष काढले. आलेल्या निष्कर्षांवर आधारे, जीवनकौशल्य विकसनासाठी कार्यक्षम निर्मिती केली. व प्रायोगिक पध्दतीचा वापर करून या कार्यक्रमाची परिणामकारकता अभ्यासली गेली आहे. निष्कर्ष म्हणजे, माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी जीवनकौशल्य विकसनासाठी तयार केलेल्या कार्यक्षम उपयुक्त आहे.

१. संशोधकाचे शीर्षक

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थ्यांसाठी जीवनकौशल्ये विकसनासाठी कार्यक्रमाची निर्मिती व त्याच्या परिणामकारतेचा अभ्यास.

२. संशोधकाचे प्रस्ताविक

शिक्षणामुळे मानवाची प्रगती होते. मानवाचा सर्वांगीण विकास घडून येतो. मानवाला कार्यक्षम बनवण्यासाठी तसेच स्वावलंबी होण्यासाठी जीवन कौशल्ये आत्मसात करावी लागतात. प्राथमिक शिक्षणातून मानवाला कौशल्य प्राप्त गरजा भागवण्याच्या दृष्टीने विचार केला जातो तर माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणातून विविध जीवनकौशल्ये आत्मसात करण्याची तयारी होते. माध्यमिक स्तरावरील जीवन कौशल्ये आत्मसात करण्यासाठी तयार करण्यात आलेल्या प्रयत्न केला पाहिजे. जीवन कौशल्ये आत्मसात केल्यामुळे विद्यार्थ्यांचे जीवन उजळून येईल असा अर्थ आहे. त्याचा सर्वांगीण विकास होणार आहे.

३. शैक्षणिक पार्श्वभूमी

शाळेमध्ये मोठ्या प्रमाणावर विद्यार्थी असतात. कुमारावस्थेतील व किशोरवस्थेतील विद्यार्थी असाव्याकारणाने जीवन कौशल्ये शिकणे माध्यमिक स्तरावर देणे गरजेचे आहे. त्या ठिकाणी शाळा, पालकांचे लक्ष असते. विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन कमी अथवा जास्त वेळेमध्ये करता येते. ज्या ठिकाणी शाळा ही शालेय वतावरणामध्ये असते त्यावेळेस त्यांना दैनंदिन जीवन जगताना जीवनकौशल्ये शिकणे

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

बी.एड. सामाईक प्रवेश परिक्षा

किरण सहाय खैरनार

आजचा विद्यार्थी ज्ञान, विज्ञान व भाहिती-तन्त्रज्ञानाच्या युगात स्वकी व गुणवत्ता प्राप्तीसाठी घडपड करीत आहे. स्वर्गीत उत्तरेत असलेल्या विद्यार्थ्यांमध्ये बौद्धिक व-मल विकसित व्हाणे, विद्यार्थ्यांचे ज्ञानात्मक आकलन, निरीक्षण, वाचन शक्ति असावे आवश्यक असते. विद्यार्थ्यांच्या स्वकी-मलत्वाचा वागव्यापकात विकास होण्याची संधी परीक्षेच्या माध्यमातून होते असते. यासर्ी शिक्षणेच्या अनेक गोष्टी आपसे भावी जीवन आनविविवाकपूर्वक व वागव्यापकात ज्ञानासाठी मोलची विद्येची व-मल वागव्यापकात असा दृष्टिकोन असावे असता पाहिजे. परीक्षेची शैली न वागव्यापकात एक निररुपात तिच्याकडे बघितल्यात आपल्या मलत्वात शैली, न्यूनमड, दडपण, ताण तणाव निरिधितथ कमी होऊन प्र-यत्न करण्याची एक नवी उमेद मिळाले होण्यात मदत होईल.

महाराष्ट्र शासनाने बी.एड. अभ्यासक्रम करण्यासाठी बी.एड. प्रवेश परिक्षा अनिवार्य केलेली आहे. महाराष्ट्र शासनाने ही उपररुपात

किरण सहाय खैरनार, शिक्षणालय महाराष्ट्र शासन, नाशिक (महाराष्ट्र)

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik

Meditation: A Stress Management Technique

Anita.M.Shelke

Assistant Professor, College of Education, Nashik, Maharashtra, India

Abstract

21st century is facing various drastic changes. Due to increase in modernization and technological advancements masses have to face various challenges in day to day life. While facing these challenges they experience stress. Stress causes anxiety, restlessness, decrease in decision making power and work capacity. Due to incompetence in handling this stress they have to face different mental and physical problems. So there is a need to make efforts towards releasing the stress. Meditation is one of the best stress management technique. Meditation is a practice where an individual uses a technique, such as focusing their mind on a particular object, thought or activity, to achieve a mentally clear and emotionally calm state. Meditation helps in releasing stress and keeps us mentally and physically fit.

KEYWORDS: Meditation, Stress Management, Eustress, Distress

Introduction

21st century is the age of various changes. The rapid changes in information sources, knowledge science and technology is the main characteristic of this century. It is inevitable to adjust with the changes. Every person tries to cope with these changes in his/her own way. But everybody have varied capacity. They face different challenges depending on the environment. Sometimes they succeed in managing those situations but sometimes not. Difficult situation or failure may have negative side effect on every person. When faced with difficulties again and again, people go through pressure, worries and sadness. Such negative thoughts if not checked on time develops into stress.

What is Stress?

'Stress' word is derived from 'Strictus' meaning tight or narrow from latin origin. Stress is a state of psychological and physiological imbalance resulting from the disparity between situational demand and the individual's ability and motivation to meet those needs. Hans Selye (1936) first coined the term 'Stress' through the study of natural sciences and defined it as "the non-specific response of the body to any demand for change". While interacting with the environment in various difficult situations stress is experienced, in the same way due to stress one have to face those difficult situations. Morgan along with his associates (1992) refers to stress as "stress is many faceted process that occurs in us in response to events that disrupt or

threaten to disrupt our physical or psychological functioning." According to Lazarus (1966) "stress exists when the demand on a person are perceived as taxing or exceeding that person's adjustive capacity." Dunbar (1947) regarded stress as a quality of the stimuli while Alexander (1950) defined it both as quality of the stimuli and individual's response to it.

Preparation of a Stress Management Programme for Secondary School Students and Study its Efficacy

¹Shaikh Ejaz A.A. Quddus,

Ph.D. Research student

Masumiya College of Education, Ahmednagar

Savitribai Phule Pune University, Pune.

Email - Ejazahmed.shaikh@yahoo.in

²Dr. Jadhav Vidya Namdev

Associate Professor

MVP Samaj's College of Education, Nashik.

Abstract: Anything that poses a challenge or a threat to our well-being is a stress. When the stresses undermine both our mental and physical health they are bad. When we are stressed our blood pressure rises, breathing becomes more rapid, digestive system shows down, heart rate (pulse) rise, immune system goes down, muscles become tense, we do not sleep (heightened state of alertness), at some times when person gets hyper tension they make suicides.

Today, students are facing with a number of stresses, both at school and outside of it. It has been suggested that adolescence is the worst possible time for students to be pressured into activities like academics, which can be as boring as they are important. However, most students are capable of dealing with the stress of school and college life if they know how to and if it is recognized as such. So, the teachers should give them the knowledge of stress management techniques. Present secondary school students also not exception for it. So, they should know the techniques of stress management. They are also tomorrow's society maker and they have to handle social relations. If they get the knowledge of stress management they can decrease the stress of other. So, researchers decided to prepare a Stress Management Programme for secondary school students and Study its Efficacy.

This paper focuses on the knowledge of stress management of secondary school students which includes problem of research, operational definitions, objectives, assumptions, need and importance of research, hypothesis, method of research, sample, tools of research, nature of stress management programme, data collection, data analysis, data interpretation, major findings and conclusions.

Key Words: Threat to our well-being, breathing becomes more rapid, worst possible time, techniques of stress management, Stress Management Programme.

1. INTRODUCTION:

We generally use the word "stress" when we feel that everything seems to have become too much - we are overloaded and wonder whether we really can cope with the pressures placed upon us. Anything that poses a challenge or a threat to our well-being is a stress. When the stresses undermine both our mental and physical health they are bad. When we are stressed our blood pressure rises, breathing becomes more rapid, digestive system shows down, heart rate (pulse) rise, immune system goes down, muscles become tense, we do not sleep (heightened state of alertness), at some times when person gets hyper tension they make suicides.

If we consider about teaching learning, there is much stress on students mind. The surveys show that many students go under hyper stress. There are many sources of student stress i.e. examinations, deadlines, returning to study, pressure of combining paid work and study, difficulty in organising work, poor time management, leaving assignments to the last minute, out of control debts, poor housing, overcrowding, noise, adjusting to life in a new environment or even country, difficulties with personal relationships (e.g. splitting up), balancing the demands of a family with studying, parents or problems at home.

Today, students are facing with a number of stresses, both at school and outside of it. It has been suggested that adolescence is the worst possible time for students to be pressured into activities like academics, which can be as boring as they are important. However, most students are capable of dealing with the stress of school and college life if they know how to and if it is recognized as such. So, the teachers should give them the knowledge of stress management techniques. Today's secondary school students are tomorrow's citizens and they have to handle society, family and future generation. So, they should know the techniques of stress management. So, researcher decided to prepare a Stress Management Programme for secondary school students and Study its Efficacy.

• Problem of the Research:

Preparation of a Stress Management Programme for secondary school Students and Study its Efficacy

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
MVP Campus, Nashik

आरोग्य शिक्षण

प्रा. वाघेरे परशराम भगिरथ

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

प्रास्ताविक

मानवाच्या सर्वांगीण व्यक्तिमत्त्वाच्या विकासासाठी सुदृढ कुटुंबासाठी व सदृढ राष्ट्रासाठी आरोग्याचा विचार करणारी आरोग्य शिक्षण ही शिक्षणशास्त्राची शाखा म्हणून समोर आलेली आहे. आरोग्य हा सुखी जीवनाचा पाया आहे. प्रत्येक व्यक्तीला स्वतःच्या विकासासाठी सदृढ शरीराची व निकोप मनाची गरज आहे.

आज कालच्या आपल्या दैनंदिन जीवनात धावपळीच्या जीवनशैलीत व्यक्तीचे आरोग्य धोक्यात आले आहे. व्यक्तीच्या आहार, विहार, व्यायाम, आचार विचारांमध्ये झालेले बदल घडून आलेले आहेत. म्हणून माणसाच्या आरोग्य सवयित बदल करण्याची प्रक्रिया आरोग्य शिक्षणातून होते. शारीरिक व मानसिक आरोग्य टिकविण्यासाठी आरोग्य शिक्षण महत्त्वाचे आहे. याकरिता आरोग्य शास्त्राचे विविध नियम आत्मसात करून त्यांचे दैनंदिन जीवनात पालन करण्यासाठी आरोग्य शिक्षणाची मदत होते.

संकल्पना व अर्थ

आरोग्य शिक्षणाच्या माध्यमातून शारीरिक, मानसिक, भावनिक तसेच सामाजिक क्षमता विकसित करून उत्तम आरोग्य प्राप्तीसाठी शरीर आणि मन यांचा सुसंगत विकास साधला जातो. माणसाच्या आरोग्यावर भोवतालचा परिसर व मन यांचाही परिणाम होत असतो. जागतिक आरोग्य संघटनेने आरोग्याची (WHO) ने व्याख्या करतांना तिन्ही घटकांना प्राधान्य दिले आहे.

1. मन
2. शरीर
3. परिसर

व्याख्या

रथ ग्राउंड : "शैक्षणिक प्रक्रियेचा साधन म्हणून उपयोग करून उपलब्ध असलेल्या आरोग्यविषयक माहितीचा लोकांच्या ज्ञानात, विचारसरणीत व वागणुकीत अनुकूल असा साचेबंद बदल घडवून आणण्याच्या प्रक्रियेला आरोग्य शिक्षण असे म्हणतात."

एम हास्ट : "व्यक्ती अथवा समाज आपल्या वर्तणुकीतून आरोग्याचे रक्षण व वृद्धी ज्या प्रक्रियेतून करतात त्यास आरोग्य शिक्षण असे म्हणतात."

(Signature)
 PRINCIPAL
 College of Education
 M.V.P. Campus, Nashik-2

Interpersonal Relationship between Secondary School Teachers and Their Students on the Academic Achievement

Chandrakant Borase,

Principal, College of Education, Nashik, Maharashtra State, India

Abstract

This research study mainly related to interpersonal relationship between Secondary School Teachers and Their Students on the Academic Achievement. The data was analyzed by using mean, standard deviation, coefficient of correlation and t-value.

The findings of the study are maximum number of students in government aided secondary schools said that their science teachers lead, inspire, and creates in their students, the science teachers of both government aided and non aided secondary schools are having leadership qualities, friendly behaviour, understanding the students and strict, majority of secondary school students of Marathi medium schools says that their science teachers are friendly, having leadership qualities, understanding and gives freedom, english medium science teachers are having leadership qualities, friendly in nature, understanding and gave more freedom to students, there is a significant difference in the interpersonal relationship of students and science teachers working in the Government aided and non-aided schools, there is a significant influence of the interpersonal relationship between teacher and secondary school students on the Academic Achievement and there is a significant influence of the interpersonal relationship between teacher and secondary school students on the Academic Achievement.

KEYWORDS: Interpersonal relationship, Secondary schools, Science teachers, Academic achievements

Introduction

Education is a process of teaching-learning, by which learner can acquire knowledge through which life skills and character development of the individual take place. Individual can learn through formal learning or by different life experiences. Education is vital for acquiring basic life skills that can make a person more attractive in all aspects of human life.

Teachers are dedicated professionals who have a lasting impact on students. Becoming a teacher will allow you to leverage your strengths and passion as a leader in the education field. If you are looking to make a positive difference in the lives of individual learners, you may want to consider this rewarding profession. Each day you will exercise your creativity, patience and communication skills as you present engaging lessons. As a mentor and role model, students will be inspired by your commitment to helping them develop their unique talents and intellect.

Teachers also serve many other roles in the classroom; teachers set the tone of their classrooms, build a warm/conducive environment mentor and nurturing the students, become role models, listen and look for signs of trouble etc. Interpersonal communication refers to a two-way exchange that involves both talking and listening. It is essential to help forming bonds and building relationships between teachers and their students.

Academic achievement refers to the level of schooling you have successfully completed and the ability to attain success in your studies. It includes excellence in

PRINCIPAL

२५. महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांनी समाजसुधारकांच्या शैक्षणिक कार्यात दिलेले आर्थिक योगदान

डॉ. विद्या एन. जाधव
असोसिएट प्रोफेसर, डॉ. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक
पद्मर सुजाता पंडितराव
पी. व्ही. कॉलेज ऑफ एज्युकेशन अँड रिसर्च, नाशिक

सारांश

सयाजीराव गायकवाड हे नाशिक जिल्ह्यातील कवळ्या गावातील होतकरू-पाचा पोरण. योगयोगाने ते बरोबरीचे राजे बनले. अलीढी शैक्षणिक पारदर्शकता नसलेल्या पोरण राज्याच्या मता व वैभव मिळाले. स्वतःची विद्या मात्र त्यांनी अतिप्रमाण मिळवली. मिळवलेल्या शिक्षणात त्यांनी दूरदृष्टी लक्ष्ये. राज्याचा राष्ट्रपति, पंजाबराज देशमुख, कर्मवीर भाऊराव पाटील, श्री.रावसाहेब गोयत, श्री.बाबुराव जवहाप, श्री.काकासाहेब बाप, श्री.धाड्यादेव दिरे, श्री.विठ्ठे पाटील, श्री.बापुसाहेब सोळुंके, डॉ.योगी, श्री.विनायकराव पाटील, श्री.जगन्नाथ भाग या बहुजन समाजातील कार्यकर्ते मंडळींनी महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांच्याकडून प्रेरणा घेतली. महाराष्ट्रात अस्तित्वात आधीच मराठा शिक्षण परिषदेचे काम सुरू करून बहुजन आणि वंचित समाजाची शिक्षणविरासत जागृती करवी असा ध्यास सयाजीरावांनी घेतला. वरील लोकानेत्यांनी योरपरीस मुलांच्या शिक्षणाचे काम ठिकठिकाणी सुरू केले. जिल्ह्या-जिल्ह्यात मराठा विद्याप्रचारक समाजाचे काम सुरू केले.

महाराजा फुले, राजर्षी शाहू, डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर या युगगुरू शोधिसाथी आपण ऐकतो. सधेच दय्याई नोरेजी, म.गांधी, ना.चोखले, मुपाराबाबु, लो.टिळक, न्या.राजडे, वि.राशिदि, कर्मवीर भाऊराव पाटील आणि अनेकांना महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांनी मदत केली.

प्रस्तावना

महाराजांनी राज्यकारभार हाती घेतला. त्यावेळी त्यांच्या लक्षात आले, बहुतांश प्रजा शिक्षणापासून वंचित आहे. बहुजन समाज विच्छेद होत. विद्या ही एक व्यक्तीत किंवा वर्गात मिळून उपयोग नाही तर ती सार्वत्रिक झाली पाहिजे. तरच राज्याचे प्रगतीचे पाऊल पुढे पडेल. शिक्षणापासून कोणीही वंचित राहू नये यासाठी महाराजांनी शिष्यवृत्ती दिल्या. महाराज सयाजीरावांची कारकिर्दी शिक्षण, सामाजिक सुधारणा, उत्तम प्रशासनासाठी हिंदुस्थानात अग्रगण्य होती. पेशवाईची कोणताही होतकरू तरुण शिक्षणापासून वंचित राहू नये म्हणून सयाजीराव महाराज त्यांचे सर्वोत्तम मदत करत. त्यांनी अनेक समाजसुधारकांना त्यांच्या शैक्षणिक कार्यात मदत केली. कर्मवीर भाऊराव पाटील यांना केलेली मदत

जातीयभेदाविरुद्ध दृष्टिकोन ठेवून त्याप्रमाणे सुरू असलेल्या कर्मवीर भाऊराव पाटील यांच्या रचत शिक्षण संस्थेच्या प्राणीन बहुजनसंस्था शैक्षणिक कार्याची माहिती इच्छित महाराजात दूरवर पसर लावली. कर्मवीर भाऊरावांच्या या अपूर्व कार्याची बार्ता सयाजीराव महाराजांपर्यंत जाऊन पोहचली. १९३३ च्या एप्रिल महिन्यात महाराजा सयाजीराव महाराष्ट्राच्या भेटीसाठी गेले. त्यावेळी सादारण जिल्हा

Inculcation of Life Skill 'Effective Communication' through Teaching English Pronunciation to Secondary School Students

¹Shaikh Ejaz A.A. Qoddu

¹ Ph.D. Research student

Masumiya College of Education, Ahmednagar.

Savitribai Phule Pune University, Pune.

Email - Ejazahmed.shaikh@yahoo.in

²Dr.Jadhav Vidya Namdev

² Associate Professor

MVP Samaj's College of Education, Nashik.

Savitribai Phule Pune University, Pune.

Abstract: Education is an all-round development of the individual. But it has been observed that only student's academic development is focused in schools. W.H.O. has emphasized on Life Skill Education programme and National curriculum framework also proposes the linking of education with life skills for all round development of the individual.

Life skills education is an approach to help students and adolescents learn how to deal with difficulties of daily life of growing up and risk situations.

English is an International language. Now a day's effective communication of English is an essential aspect of Life. We, in India, learn English as a second or third language. So, there are many problems in effective communication of English. English pronunciation is one of them. The knowledge of phonetic script is useful to pronounce English words correctly which enables the students to communicate effectively.

Pronunciations of secondary school students are not correct, they follow wrong pronunciations, this creates obstacle in the way of effective communication. This is the problem which makes them bad speakers.

The researchers observed the same problem. So, the researchers decided to study on the research problem 'Inculcation of Life Skill 'Effective Communication' through Teaching English Pronunciation to Secondary School Students'.

This paper focuses on problems of English pronunciations of Secondary School Students in the way of effective communication. This paper includes problem of research, operational definitions, objectives, assumptions, need and importance of research, hypothesis, and method of research, sample, and tools of research, data collection, data analysis, data interpretation, major findings and conclusions.

Key Words: academic development, Life Skill Education programme National curriculum framework, adolescents learn, phonetic script, assumptions, and hypothesis.

1. INTRODUCTION:

Life skills education is an approach to help students and adolescents learn how to deal with difficulties of daily life of growing up and risk situations.

English is an International language. Now a day's effective communication of English is an essential aspect of Life. We, in India, learn English as a second or third language. So, there are many problems in effective communication of English. English pronunciation is one of them. The knowledge of phonetic script is useful to pronounce English words correctly which enables the students to communicate effectively.

English is the window to world. Now a day's English is compulsory subject from primary education to higher education. So, students must have the knowledge of English. They should be fluent in English and should have good command over pronunciation. If their pronunciations are not correct, they don't communicate in well manner. This is the problem with Secondary school students, they do not get knowledge about phonetic script and transcription in their education. So, they don't have command over English language.

The researchers observed the same problem. So, the researchers decided to study on the research problem 'Inculcation of Life Skill 'Effective Communication' through Teaching English Pronunciation to Secondary School Students'

Evaluation in Education: The Role and Importance of Objectives

Dr. S. A. Tidke

Asst. Prof. A.V.H. College of Education, Nashik

ABSTRACT

Fundamentally, Education is meant for the all-round development of pupil's personality. For checking the achievement of pupils' progress in various dimensions, teachers need to evaluate them properly. According to Thorndike and Hagen, "Evaluation of pupil progress is a major aspect of the teacher's job. A good picture of where the pupil is and how he is progressing is fundamental to effective teaching by the teacher and to effective learning by the pupil." Hence, it is crystal clear that Evaluation plays vital role in achieving the major aim of Education in a broad perspective. A comprehensible picture of evaluation enables the teacher to understand various interconnected components of teaching learning process.

Being the last phase of teaching learning process, evaluation makes the teacher to check how far educational objectives are fulfilled. Therefore, defining teaching objectives is the purpose of evaluation. In other words, objectives form the basis of evaluation process. The entire teaching learning process, learning experiences and teaching learning activities are based on objectives and specifications of a particular content. Hence, objectives play an indispensable role in educational process. To make evaluation process meaningful and ever evolving formation of proper objectives as per their classification is of crucial importance. The present paper reveals 'what', 'why' and 'how' aspects of objectives, sources, classification of objectives and specifications of objectives.

Key concepts: aspects of objectives, sources, classification of objectives and specifications of objectives.

INTRODUCTION

The main aim of Education is an all-round development of pupil. It does not merely aims at imparting knowledge to the pupils. Education is indeed an important venture to shape pupils' personality. As far as all-round personality development is concerned, the teachers and teacher educators must concentrate not only on the syllabus and various teaching methods but also on the objectives, evaluation tools and techniques. It is observed that teaching learning is a complex process. It comprises of four important pillars - teacher, pupils, syllabus/content/subject matter, evaluation. All are interconnected. Our education system knows the fact that every child is a unique creation and everybody has to perform different role in his life. Therefore, we need skilled teachers for effective teaching to bring out necessary changes in all these pupils. So far as to mean are the end product of the education system, evaluation becomes an integral part of it. Teacher training plays vital role in preparing skilled teachers. Classroom teaching or conducting a lesson is the soul of any teacher training course. Objectives and specifications, therefore, become a backbone of the lesson plan or any teaching learning activity, ultimately forming a basis for proper evaluation.

Aspects of Objectives:

- To enter into the area of educational objectives following three important aspects are focussed.
- What aspect (concept)
  - Why aspect (need and importance)
  - How aspect (deciding and framing objectives)

The Concept of Objective:

Aims are concerned with purpose whereas objectives are concerned with achievement. The whole educational system follows different aims at broader level like cultural, social, vocational, and technological, all round development of the pupil student. It focuses on the purpose of education in a broader sense. Any school activity or a programme can achieve a part of these aims which are referred to as objectives. Comparatively an objective is a narrower term than an aim. An objective is a part and parcel of an aim that can be perceived through school activity. Moreover, the content of any course is

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

फुले, शाहू, आंबेडकर : साहित्य आणि शिक्षण

डॉ. कैनाम घोंडे (अभि.प्रोफेसर)
म. वि. प्र. समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

प्रास्ताविक :

भारतीय संस्कृती धोर आहे. अनेक महापुरुषांनी या भूमीचे पतितपावन केले आहे. भारत ही साधू संतांची, ऋषीमुनींची, साहित्यिकांची मांदिवाळी आहे, जीने या देशाला समृद्ध केले आहे. आपला देश जागतिक पातळीवर नेण्याचे महनीय कार्य साहित्यिकांनी केले आहे. भारतातील सर्व साहित्यिकांनी समाजसेवेतून देशसेवा केली आहे. वेगवेगळे विषय हाताळून समाज समृद्ध व विकसित करण्याचे कार्य त्यांनी केले आहे. अनेक विचारवंतांनी आपल्या शब्द कुंचलातून सामाजिक, शैक्षणिक, राजकीय, आर्थिक व सर्वधर्म समभावाचे तत्व जोपासले आहे. भारतातील काही समाजसेवकांनी यादी पुढे देत आहे. ज्यांनी समाज प्रबोधनाच्या निमित्ताने साहित्य जोपासले, पुस्तके, वेगवेगळ्या क्षेत्रात मुशाफिरी केली आहे, ते खालीलप्रमाणे.

1. राष्ट्रपिता महात्मा गांधीजी
2. गुरुदेव रवींद्रनाथ टागोर
3. महात्मा जोतीबा फुले
4. राजर्षी शाहू महाराज
5. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
6. योगी अरविंद घोष
7. स्वामी विवेकानंद
8. राष्ट्र संत तुकडोजी महाराज
9. संत गाडगे महाराज

वरीलप्रमाणे भारतीय काही महान साहित्यिकांची यादी आपणासमोर ठेवली आहे ज्यांनी आपल्या लेखणीतून समाजसेवा व देशसेवा केली आहे. केवळ विरंगुळा अथवा मनोरंजन हा त्यांच्या लेखणीचा विषय नसून समाजातील अनेक रुढी परंपरा, देशप्रेम, स्वातंत्र्य, स्त्री पुरुष समानता, सर्वधर्म संभाव हाच त्यांच्या साहित्यातील मूलभूत होता. वानगीदाखल काही महापुरुषांचे साहित्य व त्यांचे शैक्षणिक योगदान यावर प्रस्तुत निबंधात प्रकाश टाकलेले आहे.

महात्मा फुले यांची महत्वाची साहित्यसंपदा / ग्रंथसंपदा :

क्रांतिकारी शिक्षणाचे प्रणेते धोर विचारवंत महात्मा फुले आपल्या साहित्यातून वेगवेगळ्या विषयांवर विपुल असे लेखन केले आहे. ते पुढीलप्रमाणे

1. तृतीय रत्न (नाटक) १८५५
2. ब्राह्मणांचे कसब १८६९
3. गुलामगिरी १८७३
4. शेतकऱ्यांचा आसूड १८९३
5. सार्वजनिक सत्यधर्म १८८९

वरीलप्रमाणे काही ग्रंथसंपदा येथे नमूद केली आहे. आता आपण विचारवंत महात्मा फुले शैक्षणिक विचार समजून घेऊया.

नाशिक शहरातील झोपडपट्टी वस्तीतील पालकांचा शाळांमध्यान्ह भोजन योजना
अंमलबजावणी व परिणाम अभ्यासणे

संशोधिका

श्रीम. लक्ष्मी विजय करतुरे
पीएच.डी संशोधक विद्यार्थी

मार्गदर्शक

डॉ. प्रा. गोरेख दौब
सहयोगी प्राध्यापक

अॅड. वसंत हाडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश :

सन 1995 मध्ये भारतात प्राथमिक शाळांसाठी पीडीक आहार योजना सुरू झाली. सुरुवातीला धान्य विद्यार्थ्यांना देण्यात येत असे. (तांदुळ) सन 2004 मध्ये भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने अन्न शिजवून तयार करून देण्यात यावे असा ऐतिहासिक आदेश काढला. भारतात संपूर्ण देशात अन्न तयार करून राज्यामार्फत विद्यार्थ्यांना देण्यास सुरुवात झाली. पूर्वी इयत्ता पहिली ते चौथीस देण्यात येत होते. 2004 पासून इयत्ता पाचवी ते आठवी पर्यंत देण्यात सुरुवात झाली. प्रचलित काळात हे मध्यान्ह भोजनाचे भारतात बस दशलक्षहून अधिक विद्यार्थी लाभ होत आहेत. मध्यान्ह भोजन योजनेची शासकीय उद्दिष्टे पटनोंदणी व उपस्थिती शंभर टक्के करणे, गळती व स्थगिती शून्य टक्क्यावर आणणे ही आहेत. तसेच कुपोषणावर मात करणे, भिन्न सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीतून येणा-या विद्यार्थ्यांना एकीची भावना निर्माण व्हावी आर्थिक विषमता न मानता सामाजिक एकीकरण व्हावे, सामाजिक विषमता मातू नये रंग, जात, स्त्री-पुरुष, गरीब-श्रीमंत भेदभाव नष्ट व्हावेत.

दक्षिण भारतातील राज्यांच्या अनेक संशोधनातून उत्तर भारतात मध्यान्ह भोजन योजनेबद्दल उभारी असल्याचे तनजट्टे प्रस्तुत संशोधनात मध्यान्ह भोजन विषयीचे मत जाणून घेणे दृष्टीकोन अभ्यासणे, नाशिक शहरातील फक्त झोपडपट्टी विभागातील पालकांचा विचार करण्यात आलेला आहे. लाभार्थी माता-पिता पालक यांचे दृष्टीने ही योजना कशी आहे यासाठी प्रस्तुत संशोधन करण्यात आले आहे. नाशिक शहरातील शालीनार अंबड व सातपूर औद्योगिक कामगार वस्तीतील झोपडपट्टी विभागातील लाभार्थी पालकांचाच अभ्यास करण्यात आला आहे. लाभार्थी पालकांचा दृष्टीकोन अभ्यासणे पालकांची लीक्युटी आणि मते जाणून घेणे याउद्देशाने प्रस्तुत संशोधन करण्यात आले. फलक व विद्यार्थी मध्यान्ह भोजन योजनेतील अन्न, मेनू इजा याबाबत समाधानी आहेत. झोपडपट्टी वसाहतीतील विद्यार्थी त्यांच्या पार्श्वभूमीचा विचार न करता मुले सामाजिक परस्पर संवादासह सानुदायिक जैविक अन्न घेण्याचा आनंद घेतांना आढळली. गरीब आर्थिक दृष्ट्या मागास घातक मध्यान्ह भोजनाबद्दल समाधानी आहेत. योजनेत अन्नाची पोषण पातळी वाढवून इतर पदार्थांचा समावेश करून योजना सातत्याने चालूच ठेवावी असे पालकांचा वाटते वृष कमी पालकांना अभ्ययनातील अडथळे वाटतात. काही पालकांना मात्र विद्यार्थी अभ्ययन होण्यासाठी भोजन योजना चालू रहावी असे वाटते.

पारिभाषिक संज्ञा - मध्यान्ह भोजन योजना, झोपडपट्टीतील तनुदाम पटनोंदणी, उपस्थिती, गळती, स्थगिती, सामाजिक समावेश सामाजिक आंतरक्रिया

प्रस्तावना -

स्वातंत्र्यानंतर भारत सरकारने प्राथमिक शिक्षणाचे सर्वांगिकीकरण करण्याचा ध्येयाची जाणीव करण्यासाठी प्राथमिक शिक्षणातील - 1925 साली मदास कॉन्फेरन्सने साडेच्या दुपारच्या कार्यक्रमात भारतातर्फे मुलाखतीची

२३. सावित्रीबाई : घेतला वसा टाकू नका

डॉ. पुनम भि. वाघमारे

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक.

सावित्रीबाईंचा जन्म ३ जानेवारी १८३१ रोजी घातगावच्या काळामध्ये स्त्रीयांना दुय्यम स्थान होते. स्वतःचे अस्तित्त्व जपून नसल्यासारखे होते. समाजात मानाचे स्थान नव्हते. सातव्या वयसून परावृत्तत्वाचे जीवन जगावे लागत होते. समाजासून स्त्री वंचित होती. समाजाच्या अनिष्ट रूढी-परंपरांच्या विळख्यात गुरफटलेली होती. मुल आणि गुरफटलेल्या जीवनात जसेच पित्या वाटत असावे. अशा परिस्थितीत स्त्रीचा जीवन जगत होत्या.

इ.स. १९४० मध्ये सावित्रीचा विवाह अवघ्या नऊ वर्षांची असतांना तिला तर्कांच्या ज्योतिबा कुलेकर्णेकर यांच्या ज्योतिबा उदारवादावाची आणि समानतावादी होते त्यामुळे सावित्रीच्या जीवनाला नवीन वळण मिळाले. समाजाच्या अज्ञान करायचा असले तर शिक्षणाशिवाय पर्याय नव्हता. शिक्षण निरास-यांनी सावित्रीबाईंना दिलेले पुरस्कार त्यांना घेऊन जाण्या सुरुवात. म्हणून ज्योतिबांनी सावित्रीलाच शिकवून शिक्षणाची धुरा त्यांच्या हाती दिली. सैदापील अज्ञाना मातीत शिकून एका सरकारी शाळेत पुढील शिक्षण घेतले. सावित्रीच्या बरोबर ज्योतिबाची नावस बहिन सुजाता होती. सुजाता एका इंग्रज अधिका-याच्या घरी दाई म्हणून काम करायच्या त्यामुळे त्यांना इंग्रजी समजता आणि बोलताही येत होते. याचा उपयोग त्यांनी ज्योतिबांना शिक्षणासाठी प्रेरित करण्यासाठी केला. ज्योतिबांना शाळाची गोडी निर्माण झाली. ज्योतिबांच्या विचारांमुळे स्वतःचे व्यक्तिमत्त्व फुलविण्याची संधी सावित्रीबाईंना मिळाली. त्यांनी शाळाच्या प्रमाणाच्या विलक्षण पोहणे अवघड असते तसेच समाजाच्या अनिष्ट रूढी-परंपरा, अज्ञान, अपकाराच्या विळख्यात गुफटलेल्या मार्ग दाखविणे अवघड होते. परंतु स्त्रीमुक्तीसाठी तिघेने काम केले.

१ जानेवारी १९२८ रोजी पुण्यातील भिड्याडयानमध्ये ज्योतिबा आणि सावित्रीबाईंनी मुलीची शाळा काढली. मुक्तीसाठी शाळेत सहा मुली होत्या. साल संपेपर्यंत ४०-४५ मुली झाल्या. मुलींच्या शाळेमध्ये प्रवेशांमुळे नव्या शाळा सुरुवात होती. परंतु उच्च वर्गीयांनी धर्म बुडाला... जग बुडणार... अशा अफवा पसरविण्यास सुरुवात केली. शाळाच्या निमित्त केला. अगावर शेंण, दगड फोडले तरीही न डगमगता आत्मविश्वासाने सधर्मांना सामोर जावून शाळा चालूच राहिल. त्या शाळातील पहिल्या मुख्याध्यापिका आणि शिक्षिका जाहते.

शाळा चालूच राहिल. पुनर्विवाह अमान्य, सतीची चाल, केशवपन, अशा प्रथांमध्ये ब्राह्मण स्त्रिया अडकलेल्या शाळा विरोधाचा अधिकार नसल्याने या विधवा भ्रातृमाच्या शिकार बनत, समाज बरोबर किंवा अगळे म्हणून छत्र उभार घ्यावे लागते. आलेल्या आगत्याला छत्र, यातनाशिवाय काहीच मिळत नसेल तर या विधवा आत्महत्या अथवा शाळा असे मार्ग निवडायला लागत. तर इतर समाज अज्ञानाच्या अंधकारात जगत होता. याकडून बाहेर निघण्यासाठी शाळा जाणीव जागृती गरजेची होती. स्त्री-पुरुष समानता व सामाजिक न्याय मिळविण्यासाठी लढाई चालूच राहिल. शाळाच्या प्रतिबंधक गृह सुरु केले. सावित्रीबाईंनी समर्पणे चालविले. नसात्कार किंवा फसवणूक शाळा चालूच राहिल. शाळा चालूच राहिल करीत असत. त्या बालकांचे संगोपण करत. अशा अनाथ बालकांना आपली

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.B. Campus, Nashik-2

IMPACT OF MID DAY MEAL : SCHOOL LUNCH POLICY

Researcher
Laxmi Vijay Kasture
Ph.d student

Guide
Dr. Gorakh Dond
Associate Professor
Adv. Vasant Hande College of Education,
Nashik

ABSTRACT :

The School lunch provides an important opportunity for learning healthy habits and well balanced school meals have been linked to improved concentration in class, better educational outcomes and fewer sick days. Many countries in the world have policies to help schools provide nutritionally balanced meals which also reflect the general eating culture of each nation. School lunch has brief history from 18th century. Since 1790 in Munich Germany Benjamin Thompson served first school lunch. United Kingdom published the first National Policy in 1941. Free School Meal, low cost school meal, income based criteria these are types of school meal in the World. Example Sweden, Finland, Estonia and India are among the few countries which provide free school meals to all pupils in compulsory education. Many countries provide meals to improve attendance rates. In India, all the Government school students are provided with the lunch through the 'MidDay Meal Scheme' with an objective of enrolment, retention, social inclusion, social interaction. MDM started in 1995. Though this study objectives of school lunch, financial provision, supplementary feeding, food distribution system, students good habits, courtesy, equipment supply these topics are focused. IN 2017 World Food Programme (WFP) implemented or supported school feeding programmes for 18.3 million children in 71 countries. WFP has been working with governments around the World for over 45 years.

Keywords : Mid Day Meal Scheme, School lunch Policy around the world, Countries, Education, Menu, Nutrition level, WFP.

INTRODUCTION :

Different types of school food programmes are organized all over the World. School Meal, School lunch, school breakfast, school dinner these programs are going on under different names. There are variety of food systems for primary and secondary education in all countries in Asia, Europe, United Kingdom, United Nations, USA.

[Signature]
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

**भूगोल विषयाच्या अध्यापनात संगणक सहाय्यक अनुदेशन प्रणालीच्या
परीणामकारकतेचा अभ्यास .**

प्रा.प्रताप बी.आत्रे
(सहाय्यक प्राध्यापक)
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक

प्रस्तावना:

Life is meaningless without education असे म्हंटले जाते शिक्षण व्यक्तीच्या शारीरिक, नैतिक राष्ट्रीय भावनिक व ज्ञानात्मक अशा सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक आहे आणि म्हणून कालानुरूप अध्ययन-अध्यापन पद्धतीचे स्वरूप सतत बदलताना दिसून येते आज अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत नव-नवीन विचार प्रवाह येत आहे आधुनिक तंत्रज्ञानाचा आपण जर प्रभावीपणे विचार करू शकलो तर भूगोल विषयाच्या अध्यापनासाठी आपण प्रभावी पाठ नियोजन करू शकतो त्यामुळे आपणास भूगोल विषयातील अमूर्त कल्पनांना मूर्त रूप देता येईल तसेच वेळेची बचत करून परिणाम कारकता साध्य करता येईल.

संशोधनाचे महत्व:

- 1 माध्यमिक स्तरावरील भूगोल विषय शिक्षकांना अध्यापनात येणाऱ्या अडचणी सोडविण्यास मदत होईल.
- 2 आधुनिक काळात नवनवीन तंत्रज्ञानाचा उपयोग करून अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया परिणामकारक होईल.
- 3 इयत्ता ९ वी च्या वर्गातील शिक्षण प्रक्रिया आनंददायी व सोपी होईल.

संशोधनाची गरज:

- 1 पारंपारिक पद्धतीने चालणाऱ्या अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेमध्ये नवीन तंत्रज्ञानाचा वापर करून ही प्रक्रिया अधिक परिणामकारक करण्यासाठी या संशोधनाची गरज आहे
- 2 माध्यमिक स्तरावरील शिक्षकांना अध्यापन करतांना येणाऱ्या अडचणीचे निवारण करण्यासाठी आवश्यक आहे .
- 3 योग्य प्रकारचे टंक-प्राथ्य वर्गांना उपलब्ध करून देण्यासाठी हे संशोधन आवश्यक आहे.
- 4 पाठव्यवहारातील काठीभयपातळी अधिक असलेल्या घटकांचे दिग्दर्शन व प्रभावी स्पष्टीकरण करून देण्यासाठी हे संशोधन आवश्यक आहे.

समस्या विधान:

भूगोल विषयाच्या अध्यापनात संगणक सहाय्यक अनुदेशन प्रणालीच्या परीणामकारकतेचा अभ्यास .

वह दिन आने वाला होगा— नए रंग का, नए डंग का,
एक नया संसार

46

तकलफ बनाएगी रब—रचकर एक नया संसार।”

इस प्रकार नेपाल की आजीवन समता और मानवता की स्थापना का स्वप्न लेकर साहित्यभंडार में निरन्तर श्री वृद्धि करते रहे। कवि सम्मेलनों में 'हीरो ऑफ द नाइट्स' के नाम से पुकारे जाने वाले हिंदी के गीत—गंधर्व, सम्मानता और मानवता के पोषक गोपाल सिंह नेपाली जी का निधन १७ अप्रैल १९६३ को एकचौरी ग्राम से कवि सम्मेलन में भाग लेकर ट्रेन द्वारा भागलपुर वापस लौटते समय भागलपुर रेलवे स्टेशन के प्लेटफार्म नं. २ पर अचानक हृदयगति रुक जाने से हो गया। जागरण का गीत गाने वाला यह कवि शाश्वत मौन साधना में लीन हो गया। गोपालसिंह नेपाली जी को बुरे मुजरे हुए आज लगभग पचास वर्ष हो गए परन्तु लगताहै कि आज भी समाज और सत्ता के सामने उपस्थित होकर वे जीवंत सवालें का जवाब मांगते हुए सार्थक बहस कर रहे है और देश की अन्वाम से पूछ रहे है—

“चर्चा के सदियों से है, पर हर कुटी अटायें कब होगी
जोखन्ति पर्ये झोपड़ियों में बहरण दुलारी कब होगी
क-बर का तिमिर बुझाने को जो टीप बुझे वे पूछ रहे
अब मुझको जलना नहीं पड़े, ऐसी अनियारी कब होगी।”

(धर्मयुग)

□□□

वर्तमान शिक्षा प्रणाली में प्रभावी
अभ्यायन—अभ्यापन प्रक्रिया के लिए
संकल्पना प्राप्ति प्रतिमान (मॉडल) की
उपयोगिता के विविध आयाम

डा. शैला पी. चव्हाण

सहयोगी प्राध्यापक,

अॅड. व्ही. जी. इंड्रे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
नाशिक (महाराष्ट्र)

सापंश

संकल्पना (अवधारणा) प्राप्ति प्रतिमान (मॉडल) विचारों को स्पष्ट करने और सामग्री के पहलुओं को पेश करने के लिए संयोजित किया गया है। इस मॉडल के मदद से छात्रों को विविध उदाहरणों, कृतियों, चर्चासत्र आदि के माध्यम से संकल्पना तैयार एवं विकसित करने के लिए प्रोत्साहित किया जात है। जो छात्र परिस्थितिक घटनाएं, विचार, अनुभव आदि को समझते है वे समस्याएं सुलझाने में सक्षम होते है और दूसरों के विचारों को भी समझ पाते है। इस कारण से, संकल्पना प्राप्ति मॉडल कक्षा के उपयोग के लिए अच्छी तरह से अनुकूल है। अनुभव के साथ, बच्चे शब्द काई या नमूनों में संबंधों को पहचान करने में कुशल हो जाते है। ध्यान से चुने गए उदाहरणों के साथ सभी विषयों में लगभग किसी भी संकल्पना को पढ़ने के लिए इस मॉडल का उपयोग करना संभव है। संकल्पना प्राप्ति मॉडल एक प्रभावी अभ्यापन और अभ्यायन की नीति के रूप में कार्य करता है। शिक्षकों के लिए एक सक्रिय, छात्र-केंद्रित, पूरुताउ आधारित दृष्टिकोण के माध्यम से नई संकल्पनाओं को पेश करने और सिखाने के लिए इस मॉडल का उपयोग करना प्रायदेमंत है। इसके साथ ही शिक्षा की रणनीति के रूप में यह मॉडल छात्रों को मदद करता है। संकल्पना

स्वामी विवेकानंदांच्या तत्वज्ञानातून माणूस घडविणारे शिक्षण

प्रा. वाघेरे परशराम भगिरथ

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

आपल्या भारतीय संस्कृतीची मुळे खुप खोलवर रुजलेली आहे. भ्रातृमावाची संस्कृती आहे याच संस्कृतीतून उरफुर्त प्रकट होणारे संबोधन हे सान्या जगताला होते. माझ्या अमेरिकन बंधू-भगिनीनो... ! ह्यातून सान्या विश्वाला जिकण्याची किमया घडून आली हे उद्गार होते स्वामी विवेकानंदांचे.

स्वामी विवेकानंदांचा जन्म 12 जानेवारी अकराशे 1863 या दिवशी कलकत्ता येथे दत्त कुटुंबामध्ये झाला. त्यांचे नाव नरेंद्रनाथ दत्त असे होते. तर वडिलांचे नाव विश्वनाथ दत्त होते. वडील फलकता उच्च न्यायालयात वकील होते. आई भुवनेश्वरी देवी धर्म पारायण स्त्री होती. नरेंद्रनाथ अतिशय कुशाग्र बुद्धीचे होते आरंभीचे शिक्षण घरीच झाले होते. उच्च शिक्षणासाठी प्रेसिडेन्सी कॉलेजात प्रवेश घेऊन पाश्चिमात्य तत्वज्ञानाचा अभ्यास केला. आपल्या कॉलेजच्या प्राचार्यांकडून त्यांना श्री. रामकृष्ण परमहंस यांच्या विषयी माहिती मिळाली. पहिल्या भेटीतच नरेंद्रनाथ प्रभावित झाले. त्यानंतर नरेंद्रनाथ दत्तांनी शिष्यत्व पत्करले. त्यांना दिव्य आत्मिक ज्ञान मिळाले. नरेंद्रनाथांचे ते स्वामी विवेकानंद ह्या रूपात सर्वांना परिचित झाले. 1888 साली श्री. रामकृष्ण परमहंस अनंतात विलीन झाल्यावर त्यांच्या कार्याची धुरा स्वामी विवेकानंदांनी सांभाळली. त्यानंतर रामकृष्ण मिशनची स्थापना केली. 1887 साली स्वामी विवेकानंदांनी संन्यास ग्रहण केला आणि भारत भ्रमणास निघाले. 1893 साली कन्याकुमारी मंदिरात पोहोचले. दक्षिण समुद्रातील खडकावर बसून त्यांना समाधी लागली व दिव्य अनुभूती झाली. तो क्षण जीवनात कलाटणी देऊन गेला.

स्वामी विवेकानंदांनी राष्ट्रसेवेचे व्रत पत्करून 1883 च्या सप्टेंबर मध्ये अमेरिकेत होणाऱ्या विश्वधर्म परिषदेत त्यांनी भारतीय धर्म आणि तत्वज्ञान ह्यांचा परिचय विश्वाला करून दिला. भारताला विश्वामध्ये गौरवशिखरी नेऊन प्रतिष्ठित केले. रामकृष्ण मिशन द्वारा त्यांनी भारतीय धर्म, संस्कृतीचा प्रचार कार्य सुरु केले. तसेच शिक्षणसंस्था, रुग्णालये स्थापनेचे कार्य हाती घेतले. कलकत्त्याला बेलर मठाची स्थापना केली. 1899 मध्ये अमेरिका, इटली, फ्रान्स ह्या देशात पर्यटन करून पॅरिस विश्वधर्म इतिहास संमेलनात सहभागी होऊन परतले. धर्मप्रचार, समाजसेवा, जनजागृती ह्या कार्यांच्या रूपाने ते मातृभूमीची सेवा करीत होते.

स्वामी विवेकानंदांनी ग्रंथरचना करून ज्ञानाचा प्रसार केला त्यांची ग्रंथ संपदा -

- ज्ञानयोग, कर्मयोग, भक्तियोग, राजयोग, प्रेमयोग

PRINCIPAL
College of Education
M.V.P. Campus, Nashik.

औद्योगिक क्षेत्रात प्रभावी कर्मचारी प्रशिक्षणाची गरज आणि मूल्यमापन

के. एस. खैरनार, Ph. D.

(सहयोगी प्राध्यापक), म.वि.प्र. समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक-२ (महाराष्ट्र)

ई-मेल : kirankhairnar.121@gmail.com

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक-

औद्योगिक क्षेत्रात मानवी परस्परसंबंधाविषयी ज्या समस्या निर्माण होतात त्या यशस्वीपणे सोडविण्यासाठी मानसशास्त्रीय तत्वांचे उपयोजन करणारे शास्त्र म्हणजे औद्योगिक मानसशास्त्र होय. औद्योगिक कार्यामध्ये वस्तु, सेवा, त्याचे उत्पादन, वितरण आणि उपयोग या प्रक्रियांचा समावेश होतो. समाजातील प्रत्येक लहान मोठ्या घटकांचा संबंध या प्रक्रियांशी येत असतो. कर्मचारी वर्ग, उत्पादित वस्तु, सेवांचे उपभोक्ते यांचा संबंध औद्योगिक क्षेत्रातील उत्पादनाशी येत असतो म्हणजेच आपले संबंध औद्योगिक उत्पादनाशी जोडलेले असतात. औद्योगिक क्षेत्राशी संबंधित मानवी वर्तनाचा अभ्यास हा औद्योगिक मानसशास्त्राचा प्रमुख अभ्यास विषय आहे. औद्योगिक क्षेत्रामधून विविध प्रकारच्या मानवी समस्या उद्भवतात या समस्यांचे यशस्वीपणे निराकरण करता यावे हाच औद्योगिक मानसशास्त्राचा प्रमुख हेतू आहे.

औद्योगिक क्षेत्रातील कर्मचारी निवड-

जगात झालेल्या औद्योगिक क्रांतीमुळे उत्पादन कार्यात मोठ्या प्रमाणात वाढ झालेली आहे. यांत्रिक कौशल्यांनी हस्तकौशल्याची जागा व्यापून टाकलेली आहे. कर्मचारी वर्गाकडून विशिष्ट कौशल्यांची अपेक्षा केली जात आहे त्याच्या परिणाम म्हणून विशिष्ट औद्योगिक कौशल्यांची क्षमता ज्यांचा अंगी असेल अशाच कर्मचाऱ्यांची निवड अपरिहार्य ठरत आहे. कोणत्या कामासाठी कोणते कार्यकौशल्यांची गरज आहे याचा अभ्यास मानसशास्त्रज्ञ विश्लेषणपूर्वक व वस्तुनिष्ठपणे करून त्या संबंधीत कसोटी (चाचणी) तयार करतात चाचणीच्या वेधतेवे परीक्षण करून चाचण्यांच्या आधारे विशिष्ट कार्यासाठी योग्य कर्मचारी वर्गाची निवड केली जाते.

औद्योगिक क्षेत्रातील कर्मचारी प्रशिक्षण-

पूर्वी औद्योगिक क्षेत्रात नवीन कर्मचाऱ्यांना विशेष प्रशिक्षण देण्याची योजना नव्हती. नवीन कर्मचारी अनुभवी कर्मचाऱ्यांच्या नियंत्रणाखाली कार्यकौशल्ये आत्मसात करीत परंतु औद्योगिक उत्पादनाची मागणी वाढून उत्पादन प्रक्रिया व्यापक व गुंतागुंतीची बनली तेव्हा कर्मचाऱ्यांना विशेष प्रशिक्षण देण्याची नितांत गरज भासू लागली. प्रशिक्षणाची प्रभावी योजना अंगलात आणून आवश्यक प्रशिक्षण कमी काळात, त्याचबरोबर कौशल्यपूर्वक शिकावयाची जबाबदारी औद्योगिक क्षेत्रात कार्य करणाऱ्या मानसशास्त्रज्ञांनी

Environmental Management

Dr. (Mrs) S.A.Tidke,

Asso. Prof.,

A.V.H College of Education,

Nashik-02

ABSTRACT

It is the right of every human being to have a favorable environment for living life but due to the advancement in every walk of life, unknowingly, the environment is being endangered. There are many environmental problems such as pollution, deforestation, global warming, industrialization, urbanization etc. Hence, the life on the earth is becoming dangerous for human beings. At the same time it is also important to consider that we cannot stop the progress and go back to the nature when we are habituated to live in this modern world with a lot of amenities. The answer to this question is environmental management. Therefore, it is now a high time to think about environmental management by adopting strategies that will lead to progress as well as sustainable development. The present paper discusses the very concept of environmental management, its need, objectives and measures.

Key concepts: Environmental management, measures for Environmental management

Introduction:

Etymologically, the word 'Environment' comes from the French word 'environ' which means 'surrounding'. Being a multidimensional and very complex system of various components, Environment does not only consist of our surrounding but a variety of issues which are directly related to basic human life, human activity, productivity and its impact on various natural resources. The natural resources are water, land, atmosphere, health energy resources, habitat, etc. Life of all the animals depends on environment but there is a difference between the life of human beings and other animals. Man has spoiled the environment due to his greedy nature. As an effect, no favorable environment is found on earth for overall life. That is why environmental management has become the need of the hour.

Objectives of the present study:

1. To study the concept of Environmental management.
2. To study the need and objectives of Environmental management.
3. To study the measures for Environmental management.

[Signature]
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

2019-20

भविष्याभ्यास आणि शिक्षण

प्रताप भाऊसाहेब आत्रे

सहाय्यक प्राध्यापक, शिक्षणशास महाविद्यालय नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक: मानवाच्या जीवनात अनेक परिवर्तने होत असतात. आज जी परिस्थिती आहे ती उद्या असणार नाही. उद्या जी परिस्थिती असेल ती एका वर्षाने राहणार नाही हा परिवर्तनाचा वेग झपाट्याने वाढत आहे. आणि मनुष्याला तर या परिवर्तनाशी समासोजन साधने अत्यंत आवश्यक आहे. तेव्हा या परिवर्तनामध्ये काय बदल होऊ शकेल? त्या बदलाचे परिणाम काय होतील? मनुष्याला त्या परिस्थितीत कसे वागावे लागेल, याचा विचार मनुष्याने वर्तमान परिस्थितीत करणे गरजेचे ठरते तरच मानवाला जीवन जगण्याचा पैदास, तणाव, संघर्ष, वेपत्य यासारख्या बाबींना सामोरे जावे लागणार नाही. मानवाला आता भूतकाळात व वर्तमानकाळात रमून चालणार नाही. तर त्यास सातत्याने भविष्यकाळाचा वेध घेत राहणे आवश्यक आहे. भविष्यकाळाचा वेध घेणाऱ्या ज्ञानशाखेस 'भविष्याभ्यास' म्हणतात. इ.स. १९०२ साली 'वेल्स' यांनी भविष्यातील घटनांचा वेध घेऊन पूर्वानुमान करणाऱ्या ज्ञानशाखेस 'भविष्याभास' (science of the Future) असे नाव दिले. त्यानंतर इ. स. १९०७ मध्ये 'गिलाफिलिन' या शास्त्रज्ञाने 'भविष्य कालीन घटनांचे शास्त्र (Melantology) असे नाव दिले. पुढे १९४३ साली 'ओसिप फ्लोरोव्हायम' यांनी 'भविष्यशास्त्र' (Futurology) ही संकल्पना मांडली. परंतु ही ज्ञान शाखा विज्ञानाच्या, शास्त्राच्या कसोटीला पूर्णपणे उतरलेली नसल्यामुळे त्या संज्ञाला भविष्यशास म्हणण्याऐवजी भविष्याभ्यास म्हंटले जाऊ लागले.

भविष्याभ्यास संकल्पना

वर्तमान स्थिती व भूतकाळातील स्थिती यांचा विचार करून भविष्यकालीन घटनांचा तर्कगुप्त अंदाज करणाऱ्या ज्ञानशाखेस भविष्याभ्यास असे म्हंटले जाते. भविष्यकाळात मानवी जीवनात कोणकोणते बदल घडून येणे शक्य आहे याचे पूर्वानुमान करणारी शाखा म्हणजे भविष्याभ्यास.

भविष्याभ्यास म्हणजे ज्योतिषशास्त्र किंवा भविष्यकथन नव्हे. ज्योतिषशास्त्राला किंवा भविष्यकथनाला विज्ञानाचा वा कुठलाही तार्किक आधार नसतो. पण भविष्याभ्यासात मात्र वैज्ञानिक आधारवर व मनुष्य वर्तमानकाळात कोणत्या कुटी करतो व त्याचा परिणाम काय होऊ शकतो याचा विचार केला जातो. भविष्याभ्यासात भविष्यकाळात काय घडणे शक्य आहे याचा बुध्दिसंगत व वैज्ञानिक पध्दतीने अभ्यास केला जातो. अमेरिकेतील World Future Society ने भविष्याभ्यासाची व्याख्या पुढील प्रमाणे केली आहे 'मानवीजीवन व जगातील आगामी संभाव्य परिवर्तनाची नीट वेगळे, त्यांचे विश्लेषण व मूल्यांकन करणारे अभ्यासक्षेत्र म्हणजे भविष्याभ्यास होय.'

A Comparative Study of the Direct and Grammar cum Translation Method to Teach Spoken English Language at Standard V of the Primary Level

Dr. S. A. Tidke¹, Renu Sharma²

¹Asso. Prof., MVP's A.V.H. College of Education, Nashik, Maharashtra
²Researcher, MVP's A.V.H. College of Education, Nashik, Maharashtra

ABSTRACT

In our country, English has no longer been a foreign language but a second language. It is being used as a language for functional purpose. It is called a window to the world. In every walk of life, English is very important. Naturally, to make progress in any field, one needs to be well versed in English. For having mastery over the language all four skills of the language i.e. reading, writing, listening and speaking are very much important. But for a good communication, listening and spoken skills are of foremost importance. Therefore, it becomes mandatory for the school teachers to adopt a suitable method which may suit the students and make them well acquainted with the basics of the language and to achieve fluency over it. The present study focuses light on the suitable method to teach English by doing a comparative study of the Direct and Grammar Cum Translation Method to teach Spoken English Language at primary level.

Key words: functional purpose, communication, the Direct Method, Grammar Cum Translation Method.

INTRODUCTION

Learning of second language has been important to human beings from earliest historical times. Several factors affect the learning and proficiency of a second language. Among them are the nature and structure of the first language, cultural environment, age, method of acquisition and amount of efforts invested.

In a country like India where English is a very important functional language, it becomes necessary for the people to be well equipped in the basic Communicative or Spoken aspects of English, where communication includes all four skills of the language i.e. reading, writing, listening and speaking. But for a good communication listening and spoken skills are of foremost importance.

Therefore, it becomes mandatory for the school teachers to adopt a suitable method which may suit the students and make them well acquainted with the basics of the language and to achieve fluency over it. The degree of difference and similarity between mother tongue and the target language are important factors in the learning of second language. One crucial feature of L2 learning is that the learner has had an experience of another language.

Another experience which enables him to master, assimilate and internalize the system of learning of the first language.

Statement of Problem:

To do a Comparative Study of the Direct and Grammar Cum Translation Method to teach Spoken English Language at standard V of Nashik Cambridge C.B.S.E. school.

Objectives of research:

- i. To use the Direct Method of teaching Spoken English at standard V.
- ii. To use the Grammar Cum Translation Method to teach Spoken English at standard V.
- iii. To do comparative study of the Direct and Grammar Cum Translation Method to teach Spoken English.

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

भावनिक व्यक्तिमत्व विकास

डॉ० किरण सहादु खैरना

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक-2

प्रास्ताविक:

आजचे युग हे स्पर्धेचे युग आहे आणि या युगात जे आणणे योग्य पडेल ते आपण कधीच घराब्या होऊ शकणार नाही घराब्या होण्यासाठी आपले व्यक्तिमत्व तितकेच प्रभावी असणे लागते. आपण व्यक्तिमत्व या शब्दाचा विचार करू लागलो तर या शब्दापुढे व्यक्त होणे या क्रियेला महत्त्व आहे असे समजावे येते. जे जे व्यक्त होण्यासारखे आहे, जे जे व्यक्त करण्यासारखे आहे, ते ते सर्व यशाने व्यक्तिमत्व होय-पण न्यायप्रमाणे विशिष्ट काळानंतर पिकते त्याचप्रमाणे आपले तम जम जम वाढत जाते तम तसे आपले व्यक्तिमत्व प्रगल्भ होत जाते. विविध अनुभव घेतात, समय वाढते ही प्रगल्भता वैयक्तिकरीत्या येते-आई-वडिलांच्या मिळालेल्या टेवणीचा व्यक्तिमत्त्वाच्या उदरगर्भदृष्टीत मोठा वाटा असतो पण त्यानंतर व्यक्ती जवळ सामाजिक, सांस्कृतिक पर्यावरणात लहानाची मोठी होत जाते त्या परिस्थितीचा प्रभाव व्यक्तिमत्त्वावर होतो त्या त्या परिस्थितीतून व्यक्तीचे व्यक्तिमत्व घडत जाते।

व्यक्तिमत्त्वापुढे अनेक गुण एकत्र सामावलेले असतातच गुणांची वेगळी अशी छाप पडते। आत्ता-विचार, बुद्धिमत्ता, अभिरुची, क्षमता, कौशल्य व पात्र-पावन या अनेक पैलूपासून व्यक्तिमत्व आकारण येते-अनुभवाने मिळालेली गुणवैशिष्ट्ये व जातवरणातील विविध घटकांचा परिणाम यांच्या संयुक्त प्रभावाखाली व्यक्तिमत्त्वाची उदरगर्भदृष्टी होत असते। व्यक्तिमत्त्वाचा विकास क्षणाक्षणाला होत असतो त्या अधीन व्यक्तिमत्व बदलत असते। नवीन प्रवाहात उभे राहिली तर प्रत्येक क्षणाला नवीन धाणी पापारा स्पर्श करित असते। त्याचप्रमाणे प्रत्येक क्षणाला नवीन अनुभव घेत असतात या अनुभवाफुलेच व्यक्तिमत्व समृद्ध होत असते। आपल्या वैयक्तिक विकासाच्या क्षेत्रात आपण आपले व्यक्तिमत्व विसरून गेली आहोत त्याची जातवज करून देण्याची वेळ आली आहे म्हणून व्यक्तिमत्व विकास स्तराचे महत्त्वाचे आहे। मानवाच्या जीवनाला उन्नत, सौमन्य, यशस्वी व कल्याणकारी बनवण्याची क्षमता ज्या गुणांच्या टाची असते अशी जीवनमूल्य व्यक्तिमत्व विकासाचे वैशिष्ट्य आहे। व्यक्तीच्या भावनिकतेरी सर्वात असणारी घटक ही त्याच्या एकूण व्यक्तिमत्त्वावर परिणाम करतात। भावनांचा क्षोभ झाला तर व्यक्तिमत्व विकासात अडथळे येतात। त्याचे योग्य रीतीने व्यवस्थापन झाले तर याच व्यक्तिमत्त्वात योग्य असा आकार येतो म्हणून व्यक्तीच्या वेगवेगळ्या भावनिक घटकांच्या संदर्भात व्यक्तिमत्व विकास कसा साधायचा ते स्पष्ट करण्याचा प्रयत्न केला आहे. यामुळे व्यक्तिमत्व अधिक समृद्ध व सुरर बनवणे शक्य होईल।

भावनिक व्यक्तिमत्व विकासात खालील तंत्रे महत्त्वपूर्ण ठरतात-

समायोजन क्षमता :

आपल्यात अशी एक समायोजन क्षमता असणेत हवी की आपण जगाच्या कोणत्याही घणात गेलो तर तिथेही आनंदी आणि चैतन्यमय असेन। राष्ट्रीय आणि मानविकदृष्ट्या सद्गुण असेन। मला त्या त्या परिस्थितीशी जुळवून घ्या येत असत त्यामिद्वारे समायोजन शक्य। माणसाकडे समायोजन क्षमता उच्चतर पातळीची असेल तर व्यक्तिमत्व अधिक प्रभावी बनते। यशस्वी राष्ट्रीय लोक कोठी गेली तरी त्या परिस्थितीत अगदी अल्पवेळेत मिळून-पिछटून लागणेत सापडता। आपल्या देशातील लोक याच पावित्र्य सांगताना दिसून येतात। कोळ साखळ उण्याच आघार वगळता आपले भारतीय लोक आपले घर, आपले गाव व आपल्या आडूबाजूच्या परिभारव्यतिरिक्त कोठेही राहत नाहीत। घरातील इतं छानांमुळे तुलनेत जगाच्या कानाकोपर्यात कोणती माणूस काहीतरी उद्योग करताना आढळतो तो त्याच्या समायोजन क्षमतेमुळे। शततुल्य किर्लोस्कर, धीरूभाई अंबानी यांची समायोजन क्षमता महत्त्वाची होती त्यांनी सधोमसातच्या परिस्थितींवर यात करून उबट विकास साधता तो समायोजन क्षमतेमुळे।

संवेदनशीलता :

संवेदनशीलता हा व्यक्तिमत्त्वाचा एक महत्त्वपूर्ण घटक आहे कारण आपल्या आडूबाजूला घडणाऱ्या प्रत्येक घटनेच्या संदर्भात आपण संवेदनशील असणेत हवे। एखादी वाईट घटना खरी ऐकतात मिळाली तरी सहजपणे तोंडातून 'मारे वाईट झाले' असे एखादे विधान काढणे हा संवेदनशीलतेचा धग होईल।

समायोजनक्षी विकसित, प्रेम, याचा असाधारण भागसाच्या अंगात सगुणसकी असते, दुसऱ्याचे दुःख जाणून घेऊन त्याचे कालन करणारी ताकद संवेदनशील व्यक्तिमत्त्वाकडे असते। सुरुवाती साहू महाराज, महाराज यंधी, इनामचीर सागरकर ही माणसे संवेदनशील होती सधोच मदर तेरेला, बाबा अमटे, चंभारकर इतुण व्यक्तिमत्त्वांनी खरे परिभाषणीय कळवला, दिन दुबळ्या विषयीचे प्रेम, आपल्या संवेदनशील मनाने दाखवून दिले, आपले व्यक्तिमत्व अतिशय विभूत नवते, सगुणसकीय अर्थाचे असे वाटत असेल तर प्रत्येकाने संवेदनशील बनवता पाहिजे।

(Signature)
PRINCIPAL
 COLLEGE OF EDUCATION
 M.V.P. Campus, Nashik-2

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थिनींच्या संस्कृत लेखनातील व्याकरणाच्या चुका सुधारण्यासाठी उपक्रम राबवून त्यांच्या परिणामकारकतेचा अभ्यास

पुनम भिंगराव वाघमारे, Ph. D.

सहाय्यक प्राध्यापिका, अँड विठ्ठलराव हाडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक-

संस्कृति संस्कृताभित्ता या संस्कृत उक्तीनुसार प्राचीन भारतीय संस्कृतीच्या अभ्यासासाठी आणि संस्कृतच्या अभ्यासासाठी संस्कृत भाशा ज्ञात असावी. चार हजार वर्षांपासून संस्कृत भाशेचे वर्चस्व भारतीय साहित्यावर दिसून येत संस्कृत भाशेला धोर परंपरा आहे. महर्षी वाल्मीकी, महर्षी व्यास, महर्षी पाणिनी, महाकवी कालिदास, बाणभट्ट, भारता, श्रीहर्ष इत्यादी श्रेष्ठ महर्षिंनी व संस्कृत कवींनी संस्कृत भाशेला अध्यात्मिक व माशिक सौंदर्याच्या शिखरावर नेवून पोहचविले आहे. अशी ज्ञानसमृद्ध भारता समाजप्यासाठी आणि त्यामध्ये असणा-या साहित्याचे रसग्रहण करता येण्यासाठी केवळ संस्कृतची तोंड ओळख असून चालत नाही तर त्यासाठी भाशेचा आत्मा म्हणजे व्याकरण सुद्धा येणे आवश्यक आहे. परंतु सर्वसामान्याची धारणा अशी असते की व्याकरण हे क्लिष्ट आहे. पण शिक्षकांनी रंदाभिक साहित्याद्वारा हस्त खंळत विविध उपक्रम राबवून लेखनाचे नियम हे सुयोग्य नियोजनातून अध्यापन केल्यास माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थिनींना संस्कृत व्याकरण आकलनीय होईल आणि संस्कृत लेखनातील चुका दूर होतील. संशोधनाची गरज आणि महत्त्व -

माध्यमिक स्तरावरील विद्यार्थिनींना संस्कृत विशयाचे अध्यापन करीत असताना विद्यार्थिनी संस्कृत व्याकरणात म्हणजेच लेखनात चुका करतात. विद्यार्थी मातृभाषा आणि इंग्रजी तिसरय इयत्ता पहिलीपासून अनिचार्य पद्धतीने शिकतात. परंतु संस्कृत विशय आठवीपासून शिकवला जातो आणि तोही रंदाभिक स्वरुपाचा आहे. हा विशय काही शाळांमध्ये संपूर्ण तर काही शाळांमध्ये सधुधत पद्धतीने शिकविला जातो. संस्कृत भाशा अध्यापनासाठी अन्य भाशेच्या तुलनेत कमी आहेत. त्यामुळे सराच कमी होतो आणि विशय कठीण वाटतो. त्याचाच परिणाम म्हणजे विद्यार्थ्यांमध्ये संस्कृत विशयाची गोडी निर्माण होत नाही. विविध उपक्रमाच्या माध्यमातून संस्कृत विशयाची गोडी वाढविता येईल. संस्कृत लेखनाच्या निधमाचा अभ्यास केल्यामुळे मातृभाषा स्वरुपात अभ्यासाता येईल. वाचता तसेच लिहिता सुद्धा येईल.

तृतीयपंथी वर्गाविषयी शिक्षकांमधील जाणीव जागृती: एक अभ्यास

प्रा. डॉ. कैलास खोंडे ,

मविप्र समान

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक 2

Email krkhonde81@gmail.com

सारांश:

माणूस हा जन्मताच स्वतंत्र प्राणी असतो असे प्रसिद्ध जागतिक विचारवंत जीन जेकस ठसोचे म्हणणे आहे होते, आणि ते खरे सुद्धा आहे पण तरीही केवळ काही वैविक, नैसर्गिक वा जन्मताच काही शारीरिक व्यंग्यामुळे मणूस नैसर्गिकपणे पुरुष व स्त्री या वर्गाची गुणसूत्रे अथवा वैशिष्ट्ये संपादन करू शकत नाही व त्यामुळे तो तृतीयपंथी म्हणून ओळखला जातो, यात त्या व्यक्तीचा वैयक्तिक काही दोष नसतो. त्याच तृतीयपंथी असणं किंवा पुरुषही नाही व स्त्रीही नाही अश्या वैशिष्ट्यांमुळे तो समाजातील मान्यताप्राप्त लिंगापासून दूर जातो आणि त्यामुळे त्यांना समाजाकडून खूप अवहेलना झेलाव्या लागतात, अनेक कट्ट प्रसंगांना सामोरे जावं लागतं एक प्रकारे समाज अशा व्यक्तींना वाळीतच टाकतो बऱ्याचदा अशा लोकांचे शैक्षणिक, सामाजिक व आर्थिक प्रगती न झाल्यामुळे आरोग्याकडे ही दुर्लक्ष होते व त्यामुळे अनेक आजारांची बाधा सुद्धा यांना होते समाजाच्या मूळ प्रवाहापासून दूर राहिल्यामुळे त्यांचे सामाजिक व सांस्कृतिक अधिकार देखील हिरावले जातात आणि जीवनभर पुसमट सहन करावी लागते आणि या सर्व अवस्थेत वैयक्तिक हानी होते पण त्यांचा काहीही दोष नसतो तरीही ते त्यांना भोगावे लागते, व सर्वसामान्य जन्मेमध्ये या लोकांविषयी तिरस्काराची भावना पहायला मिळते, शिक्षकांमध्ये अशा लोकांविषयी कशी मानसिकता आहे, अशा लोकांविषयी शिक्षकांमध्ये काय जाणीव जागृती आहे त्यांच्याप्रती काय भावना आहे, हे समजून घेणे गरजेचे वाटले, म्हणूनच प्रस्तुत विषया मध्ये शिक्षकांमध्ये या तृतीयपंथी वर्गाविषयी काय जाणीव-जागृती आहे, हे समजून घेण्यासाठी प्रस्तुत विषयामध्ये लघु संशोधन करण्यात आले होते.

प्रस्तावना :

माणूस हा समाजशील प्राणी आहे तो समाजात राहणे पसंत करतो, तो नैसर्गिक रित्या स्वतंत्र देखील आहे परंतुमध्ये तर लोकशाही पद्धती असल्यामुळे प्रत्येकाला वैयक्तिक स्वातंत्र्य हक्क व कर्तव्य राज्यघटनेने बहाल केलेले आहेत पण तरीसुद्धा केवळ वैविक फरकामुळे ने या व्यवस्थेपासून दूर फेकले केले आहेत जे पुरुषही नाहीत व स्त्रीही नाहीत असे गुणवैशिष्ट्ये घेऊन जन्माला येतात त्या लोकांच्या वाट्याला मात्र आयुष्यभराचं दैन्य, दारिद्र्य व दुःख पाहायला मिळते जगभरामध्ये अशा लोकांची संख्या आता झपाट्याने वाढत आहे व भारतात तर ते प्रमाण खूपच आहे विशेषतः मुंबईमध्ये ते प्रमाण जास्त पाहायला मिळते. त मुंबईमधील तृतीयपंथीयांचा जर विचार केला तर सुमारे 90 टक्के तृतीयपंथी अशिक्षित आहेत असा एक अभ्यास सांगतो त्यामुळे त्यांचे जीवन अतिशय दुःखमय एकाकी व मागासलेले झाले आहे त्याच बरोबर समाजाच्या मूळ प्रवाहापासून दूर फेकल्यामुळे त्यांच्यामध्ये न्यूनगंडाची व एकाकीपणाची प्रचंड भावना बळावलेली आहे त्याच बरोबर त्यांच्यामध्ये वैयक्तिक विकासाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोनच संपत चाललेला आहे केवळ दिवस काढावे म्हणून दिवस काढले जातात जीवनामध्ये आशावादी दृष्टिकोन पाहायला मिळत नाहीत, नातेसंबंध व मित्र मैत्रिणी

अध्ययन अध्यापनासाठी आधुनिक अध्यापनशास्त्रीय प्रवाह

एम.ए. भदाणे

Associate Professor

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

नाशिक.

मोबाईल नं. ९८५०२२५६०४

प्रास्ताविक:

बदलत्या काळानुरूप जस जसे तंत्रज्ञानाच्या साधनांमध्ये नवनवीन शोध लागत आहेत तसे त्यांचा शिक्षणामाठी उपयोग होताना दिसत आहे. अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया विद्यार्थ्यांना अधिकाधिक सुलभ करी करून देता येईल यावर अनेक नवीन शोध लागत आहेत. अध्ययन अध्यापन प्रक्रिया ही व्दिमार्गी असल्याने त्यामध्ये शिक्षक व विद्यार्थी हे दोन्ही घटक महत्त्वाचे आहेत. विद्यार्थ्यांना आजपाचे आकलन सहजरीतीने व्हावे यामाठी नवनवीन प्रगत तंत्रज्ञानाचा अध्यापनात वापर केला जात आहे. तंत्रज्ञानाचा साहाय्याने प्रभावी अध्यापन करता येते. तंत्रज्ञानाच्या अध्यापनात वापर केला जातो, यानुसार अध्यापन शास्त्रात नवीन अध्यापनाचे प्रवाह विकसित झाले आहे. जसे संमिश्र अध्ययन, अनुभवजन्य अध्ययन, समस्या आधारित अध्ययन, प्रसंग आधारित अध्ययन, मोबाइल अध्ययन, वेब आधारित अध्ययन, इ. या लेखात संमिश्र अध्ययन, अनुभवजन्य अध्ययन व समस्या आधारित अध्ययन यांचा सविस्तर विचार केला आहे.

संमिश्र अध्ययन (Blended Learning): संमिश्र अध्ययनात शिक्षक व विद्यार्थी समोरासमोर

बसलेले असून ऑनलाईन अध्यापन केले जाते. जसे विद्यार्थी पारंपरिक पद्धतीनुसार वर्गात बसलेले असतात परंतु ते स्वतः वैयक्तिक विविध घटकांद्वारे ऑनलाईन अध्ययन करत असतात. योडक्यात, जो आशय शिकवायचा आहे त्याविषयी ऑनलाईन अनुभव विद्यार्थ्यांना दिले जातात.

Blended Learning is also called as hybrid learning, technology mediated instructions, web-enhanced instructions and mixed mode instructions.

पारंपरिक अध्ययनात सुरुवातीला संगणकाचा वापर करून अध्यापन केले जात होते. परंतु नंतर संगणकासोबतच डिजिटल माध्यमाचा समावेश करून अध्यापनास सुरुवात झाली त्यालाच संमिश्र अध्ययन म्हणतात.

वर्गातील आंतर क्रियांसाठी विविध तंत्रे, अध्ययन अध्यापन पद्धती, विविध माध्यमे यांचा अध्ययन वातावरण निर्मिती साठी अर्थपूर्ण उपयोग करून घेणे म्हणजे संमिश्र अध्ययन होय.

अध्यापन शास्त्राच्या दृष्टीने महत्त्वपूर्ण व नियोजनबद्ध रीतीने ऑनलाईन अध्ययन आणि पारंपरिक समोरासमोर बसून केलेले अध्ययन यांचे एकात्रीकरण म्हणजे संमिश्र अध्ययन होय.

Effective Instructional Design by web. 2.0 in Teaching Learning

Dond G. R.

College of Education, Nashik.

E-mail : grdond65@gmail.com

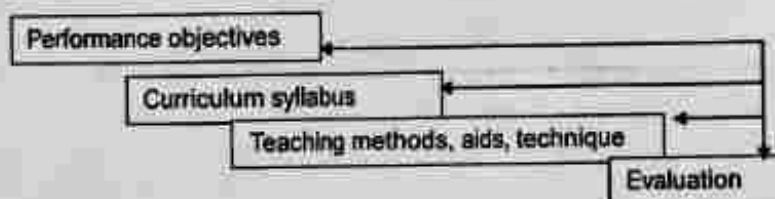
ABSTRACT

The challenge of education is to provide e-learning in India E-Learning is a good program that fulfill learner's needs to makes the cultural change in the teaching collaborative learning is an emerging creative, innovative pedagogical tool.

Introduction:

The main types of instructions are (a) Presentation (b) Self-instruction (c) Interaction between T.S. In classroom teaching 68% teacher talk, 25% T.S. interaction & 7% time spend due to obstacle. Teacher should think proper use of instructional method like AN. Aids, models etc. Effectiveness can increase due to small group activities, brain storming. Teacher should develop his own instructional

material to maintain good interpersonal relation. He should minimise learning difficulties by planning specific objectives, proper feedback with time, co-operative relation with students. He should use diagnosis & remedial. Effective teaching require adequate time to the students answer encouraging & provide emotional to achieve content. Instructional design can structure as follows.

Use of Technology: In learner Centered Society Computer Assisted Instruction (CM) is more holistic & integrated approach to change in pedagogy and curriculum content. Collaborative learning & teaching self-assessment through automated interactive on-line testing are new technique of process of transfer content. Advantages of technology are (1) faster learning (2) Consistent instruction (3) Higher level retention (4) Greater level of assessment (5) No travel expenses. (6) Incredible saving time and money.

Improving classroom Teaching Educational the also plays role in higher education. Stimulating educations & other educational channel controlling stimulation in education Interactive media CD based Learning the software are (1) Microsoft Visual Studio Net (2) 2003 (Application code) (3) Macromedia flashers (User interface) (4) Flash mix (5) Acrobat Reader 5.0.

A meaningful lesson can be developed by good scraping. A stow board can connives the information from script, chat in to a visual copy. interactive CD based learning course

Inquiry Training Model in Classroom Teaching

Dond G. R.

College of Education, Nashik.

E-mail : grdond65@gmail.com

Introduction: The inquiry classroom environment is somewhat different from traditional settings. Inquiry classrooms are often described as learner-centered and interactive. Inquiry is the science, art and spirit of imagination. It can be defined as the scientific process of active exploration by which we use critical, logical and creative thinking skills to raise and engage in questions of personal interests. Inquiry investigations usually involve, generating question or problem to be solved, choosing a course of actions and carrying out the procedures of the investigation, gathering and recording the data through observation and instrumentation to draw appropriate conclusions. In constructing newly formed knowledge, students are generally cycled back into the process and pathways of inquiry with new questions and discrepancies to investigate.

Constructivism in Classroom: According to constructivists' philosophy, knowledge is not imparted from one individual to another. In the constructivist sense, the child's knowledge is a result of his or her experience and children learn to make observations about the natural world by using their senses. They draw inferences about the cause and effect phenomena that they experience. These inferences lead the child to form theories about how the world operates. Constructivist teachers see learning as a process by which the child is a theory builder.

The role of the student is at the center of inquiry-based learning. The basic theory underlying in inquiry-based learning is

constructivism.

The Student as a Researcher: All children are scientists. They use the same process skill as scientists do but on a simpler level. They may not realize it. When children observe, they use their five senses - seeing, hearing, data about the things around them and continue to list their ideas, beliefs and models. Learning through inquiry, empower students with the skill and knowledge to become independent, lifelong learners. Hunkils (1995) says, "The method of inquiry give students the opportunity to confront problems and generate and test ideas for themselves."

Curiosity and imagination are the heart of inquiry. They pump questions through learner. When students act as researchers in inquiry classrooms, they take on new roles. Acting as researchers needs students to use integrated process skills such as indenturing variables, writing hypothesis, designing experiments and investigations, constructing data tables and graphs and analyzing the relationship between variables.

According to the National Science Education Standards (NRC, 1996), in challenging students to accept and share responsibility for their work, "Teachers should make it that each must take responsibility for his or her work. Teachers also create opportunities for their own learning, individually and as members of the group."

Group work allows students to build self-confidence, promoting positive interdependence by dividing the workload. Providing joint rewards, holding individuals

भूगोल विषयाच्या अध्यापनात मोबाईल ॲप्सचा वापर

प्रताप भाऊसाहेब आवे

(संशोधक विद्यार्थी पीएच.डी.)

मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,

शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

कैलास रमेश खोडे

(मार्गदर्शक)

मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,

शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

प्रस्तावना:

मानव आणि तंत्रज्ञान यांचा फार मोठा संबंध आहे अगदी प्राचीन काळापासून मानव तंत्रज्ञानाचा वापर करत आलेला आहे. अथवा त्याने ते विकसित केलेले आहे अग्नीचा शोध, चाकाचा शोध असो त्याने त्यामध्ये प्रत्येक वेळी नवनवीन भर घालून मानवी जीवन सुसह्य बनविण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. आज २१ व्या शतकात तंत्रज्ञानाने मानवी जीवनातील सर्व क्षेत्र व्यापून टाकलेली आहे.

भूगोल विषयाच्या अध्यापनात योग्य पद्धतीने व विचार पूर्वक तंत्रज्ञानाचा वापर केल्यास भूगोल विषयाचे अध्ययन अध्यापन नक्कीच आनंददायी होऊ शकते असे चित्र आपणामे रूप ठिकाणी पहाण्यास मिळत आहे. तंत्रज्ञानाच्या योग्य वापराणे विचारांची क्षेत्रे रुंदाविण्यास मदत होत आहे. तंत्रज्ञानाचा रजेंदार वापर शिक्षक व विद्यार्थी या दोघासाठी उपयुक्त आहे. प्रभावी अध्यापनास पूरक साहित्य म्हणून आपणामे नवीन तंत्रज्ञानाची मदत होऊ शकते यात आपणामे मोबाईल, लॅपटॉप, टॅबलेट, कॉम्प्युटर, प्रोजेक्टर इ. विविध साधनांचा

वापर करता येईल त्याच बरोबर बाजारात असलेले विविध मोबाईल ॲप्सचा वापर करता येईल.

दूरस्थ शिक्षणात तंत्रज्ञान हे मूळ प्रभावी मध्यम आहे. शेकडो किलोमीटर दूर वसलेला विद्यार्थी भी वनविलेली चाचणी ऑन लाईन सोडवितो हे शिक्षकाला कधीही न पडलेले स्वप्न आज तंत्रज्ञानाने साकार करून दाखविलेले आहे.

विद्यार्थी मुळाव्या स्वरुपेने तंत्रज्ञानाचा वापर करून आपल्या ज्ञानात भर घालत आहे. त्याच प्रमाणे शेकडो किलोमीटर दूर असलेले शिक्षक आज तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची ज्ञानाची भूक भागवित आहे. तंत्रज्ञानाच्या वापराणे दुर्गम भागापर्यंत पोहचून विद्यार्थ्यांच्या भूगोल विषयाच्या ज्ञानात अपेक्षित बदल नक्कीच घडवून आणता येऊ शकतात.

तंत्रज्ञानाची उपयुक्तता साधनाच्या परिणामकारक वापरावर अवलंबून असते यासाठी शिक्षण क्षेत्रात काम करणा-या प्रत्येकाने शैक्षणिक चळवळी रुजत ठेवण्यासाठी घेतला पाहिजे. भूगोल विषयाचे अध्ययन करण्यासाठी WhatsApp व

Facebook वर भूगोल विषयाची माहिती देणारे

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik

**ई-आशय विकसन
(E- Content Development)**

**प्रा. प्रताप भाऊसाहेब आत्रे
सहाय्यक प्राध्यापक
शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय नाशिक**

सारांश

ई-आशय म्हणजे काय? ई-आशय विकसनाचे ADDIE प्रारूप, ई-आशय प्राप्तीचे मार्ग, ई-आशयाचे प्रकार, ई-आशय विकसनासाठी आवश्यक गोष्टी, ई-आशयाचे स्वरूप, ई-आशय व डिजिटल आशयातील फरक, ई-आशय विकसनाचे फायदे, सध्याच्या काळातील ई-आशय उपयोग, अध्ययन अध्यापन प्रक्रियेत ई-आशयाचे महत्व इ घटकांचा प्रस्तुत लेखात उल्लेख केलेला आहे.

प्रस्तावना

बदलत्या काळानुसार ज्ञान व माहितीमध्ये दिवसेंदिवस वाढ होत आहे. तसेच माहिती व तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रात नवनवीन शोध लागत आहे. आजच्या जागतिक शिक्षण पद्धतीमध्ये माहिती, संप्रेषण व तंत्रज्ञानाच्या एकात्मिकरणाचा दबाव दिवसेंदिवस वाढतच चाललेला आहे. मुळात प्रगत बदलांकडे झुकण्याचे ते मानवी स्वभावाचे द्योतकच आहे. शिक्षण क्षेत्रामध्ये विविध पातळ्यांवर तंत्रज्ञानाचा वापर मोठ्या प्रमाणात वाढल्यामुळे ई-आशय विकसनासाठी प्रोत्साहन देणे ही काळाची गरज आहे. ई-आशय विकसनाचे अंतिम ध्येय म्हणजे संपूर्ण समाजासाठी माहिती निर्माण करून सर्वांना ई-आशयाद्वारे ज्ञान प्राप्त करण्याचा अधिकार उपलब्ध करून देणे होय.

ई-आशय म्हणजे नेटवर्कधारी, इलेक्ट्रॉनिक्स, साधनांच्या द्वारे डिजिटल माहितीचे संप्रेषण करणे होय. इंटरनेट, इंट्रानेट, एक्सट्रानेट, उपग्रह प्रक्षेपण व मोबाईल टेक्नोलॉजी या सारख्या विविध माध्यमांवर वेब आधारित अध्ययन, संगणक सहाय्यित अध्ययन, मोबाईल आधारित अध्ययन, आभासी वर्ग इत्यादी साठी डिजिटल माहिती सहाय्यक ठरते त्यातूनच ई-आशयाचा विकास झालेला आहे. थोडक्यात डिजिटल मजकूर आणि प्रतिमांसाठीची वेब पेजवरील डिझाईन किंवा आराखडा म्हणजे ई-आशय होय.

ई-आशय विकसनाच्या पायऱ्या

ई-आशय विकसनासाठी विविध दृष्टीकोन प्रचलित आहे संयुक्त संस्थानातील तंत्रशिक्षण क्षेत्रातील AECT या संस्थेने ई-आशय विकसनाच्या पाच पायऱ्या विकसित केलेल्या आहेत या पाच पायऱ्यांनाच ADDIE प्रारूप किंवा ई-आशय विकसनाचे प्रतिमान म्हणतात.

ADDIE म्हणजे **A**- Analysis (विश्लेषण), **D**-Design (आराखडा निर्मिती), **D**-Development (विकसन), **I**-Implementation (अमलबजावणी), **E**- Evaluation (मूल्यमापन) होय.

Flipped Classroom: An Effective Learning Strategy

Kavita Maruti Ghughuskar

Assistant Professor

M.V.P.Samaj's College of Education Nashik.

Email:- kavita.mg30@gmail.com

ABSTRACT

The flipped classroom provides many advantages for students learning as they can learn anywhere any time with ease. It is beneficial to the teacher as students gain knowledge in their absence. It also discusses how the traditional classroom teaching which is teacher centered is shifted to flipped classroom which is student centered and promotes students active learning by providing flexible environment, and using the optimum use of technology in disseminating the knowledge to the students through various modes. This paper discusses the characteristics of flipped classroom and how it is beneficial to the students as well as teacher.

Introduction

There are drastic changes in the teaching learning process due to advancement in technology. In last twenty years due to technical revolution students are born with the technical learning from early childhood they are acquainted with the electronic gadgets even before they learn alphabets. This neo generation is using technology from morning till evening electronic toothbrushes to smart Alexa. At home they are surrounded by various gadgets and their parents are using the gadgets for making their work easy so how could be education be aloof from use of technology. Technology has entered every walks of life and so as technology is unanimously used in education also. Due to internet information is readily available to the learners on their fingertips. So the main aim of giving knowledge to students is becoming outdated as students have varied resources of getting the knowledge. In traditional learning, lower level of learning such as remembering and understanding happens in the class usually students are left to work on activities outside

the class. In case of flipped classroom exactly wise versa is done. Students can complete the lower cognitive work at home such as learning and understanding at home and in classroom they can engage themselves in higher cognitive work with their teacher and peer within the classroom.

Flipped Classroom: This concept was first introduced by Jonathan Bergmann and Aaron Sams in 2012. In their book: Flip your classroom: reach every student in everyday class they suggested why teacher should flip their class rooms.

Flipped classroom is a "pedagogical approach in which direct instruction moves from the group learning space to the individual learning space, and the resulting group space is transformed into a dynamic, interactive learning environment where the educator guides students as they apply concepts and engage creatively in the subject matter" (The Flipped Learning Network, 2014).

Reasons for shifting of students towards flipped class rooms:

- 1) Its convenient for today's students.

शालेय अध्यापनात विविध तंत्रज्ञान प्रणाली वापर : एक अभ्यास

केलास आर. खोंडे

मविप्र समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

E-Mail: krkhonde81@gmail.com

सारांश :

21 वे शतक हे माहिती तंत्रज्ञानाचे शतक म्हणून ओळखले जाते. शिक्षण प्रक्रियेत तंत्रज्ञान वापर आता परवसीचा शब्द बनला आहे. विद्यार्थी, शिक्षक, पालक, संस्था चालक, शासन व एकूणच संबंध शिक्षणव्यवस्थेत माहिती तंत्रज्ञानाचा मोठ्या प्रमाणात वापर केला जात आहे. MOOC ने तर शिक्षणप्रक्रियाच बदलून गेली आहे. MOODLE, EDMUDO, GOOGLE CLASSROOM, BLENDED LEARNING यासारखे रोज नवनवीन शोध लागत आहेत, नवनवीन सॉफ्टवेअर तयार होत आहेत, असंख्य मोबाईल Apps आली आहेत या सर्वांच्या वापराने शिक्षण सहज, सोपे, मनोरंजनात्मक बनत चालले आहे. बहुतांश शिक्षक तंत्रज्ञानाची बनत आहेत, मात्र अजूनही एक वर्ग असा आहे जो तंत्रज्ञानापासून दूर आहे; म्हणून प्रस्तुत लेख संशोधन करणे गरजेचे वाटले. शिक्षक अध्यापनप्रक्रियेत तंत्रज्ञानाचा कसा व किती वापर करतात, त्यासाठी कोणकोणते सॉफ्टवेअर वापरतात हे जाणून घेणे गरजेचे वाटले म्हणून प्रस्तुत विषय घेवून संशोधनाचा प्रयत्न केला आहे.

1. प्रास्ताविक :

आज जीवनातील प्रत्येक क्षेत्र तंत्रज्ञानाने व्यापलेले आहे. कृषी, बँकिंग, औद्योगिक, संरक्षण, विविध व्यावसायिक व शिक्षणक्षेत्रात तंत्रज्ञानाने क्रांतीच केली आहे. तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने अध्ययन अध्यापन व मूल्यमापन ही प्रक्रिया अतिशय सुलभ झाली आहे. विविध संकल्पनांचे आकलन, अध्ययनासाठी तंत्रज्ञानाचे विविध स्रोत, अध्यापनासाठी व मूल्यमापनासाठी देखील तंत्रज्ञानाचे विविध प्रवाह रोजच निर्माण होत आहेत आणि शिक्षक प्रशिक्षण क्षेत्रात तर तंत्रज्ञानाने आपले अविभाज्य अंगच व्यापलेले आहे. शिक्षक आज Schoology, Socrative, E

WhatsApp class, Edmudo, Moodle व Facebook Group यासारखे विविध एप्लिकेशन्स शिक्षक अध्यापन व मूल्यमापनात वापरत आहे त्यामुळे उच्च शिक्षण आता सुलभ झाले आहे. आणि तंत्रज्ञानामुळे एकूणच शिक्षक प्रशिक्षण हे आनंददायी व स्वयंप्रेरित बनत चाललेली आहे त्यासाठी संगणकावरील व मोबाईलवरील विविध ॲप्लिकेशन उपयोग करून शिक्षक अध्ययन, अध्यापन व मूल्यमापनात वापर केला जात आहे परंतु तंत्रज्ञानाचा अध्ययन-अध्यापन आतील वापरतात सर्वच शिक्षक करतात असे नाही त्यांचे प्रमाण मात्र नगण्य आहे व जे याचा वापर करतात त्यांचे अध्ययन अध्यापन व मूल्यमापन

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

भूगोल विषयाच्या अध्यापनात मोबाईल ॲप्सचा वापर

प्रताप भाऊसाहेब शिंदे

(संशोधक, विद्यार्थी पीएच.डी.)

मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

कैलास रमेश खोटे

(मार्गदर्शक)

मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे,
शिक्षण शास्त्र महाविद्यालय, नाशिक**प्रस्तावना:**

मानव आणि तंत्रज्ञान यांचा फार मोठा संबंध आहे अगदी प्राचीन काळापासून मानव तंत्रज्ञानाचा वापर करत आलेला आहे. अथवा त्याने ते विकसित केलेले आहे अग्रीचा शोध, चाकाचा शोध असो त्याने त्यामध्ये प्रत्येक वेळी नवनवीन भर घालून मानवी जीवन सुसह्य बनविण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. आज २१ व्या शतकात तंत्रज्ञानाने मानवी जीवनातील सर्व क्षेत्र व्यापून टाकलेली आहे.

भूगोल विषयाच्या अध्यापनात योग्य पद्धतीने व विचार पूर्वक तंत्रज्ञानाचा वापर केल्यास भूगोल विषयाचे अध्ययन अध्यापन नझीच आनंददायी होऊ शकते असे चित्र आपणास खूप ठिकाणी पहाण्यास मिळत आहे. तंत्रज्ञानाच्या योग्य वापराचे विचारांची क्षेत्रे रुंदाविण्यास मदत होत आहे. तंत्रज्ञानाचा दर्जेदार वापर शिक्षक व विद्यार्थी या दोघांसाठी उपयुक्त आहे. प्रभावी अध्यापनास पूरक साहित्य म्हणून आपणास नवीन तंत्रज्ञानाची मदत होऊ शकते यात आपणास मोबाईल, लॅपटॉप, टॅबलेट, कॉम्प्युटर, प्रोजेक्टर इ. विविध साधनांचा

वापर करता येईल त्याच बरोबर बाजारात असलेले विविध मोबाईल ॲप्सचा वापर करता येईल.

दूरस्थ शिक्षणात तंत्रज्ञान हे खूप प्रभावी माध्यम आहे. शेकडो किलोमीटर दूर असलेला विद्यार्थी भी बनविलेली चाचणी ऑन लाईन सोडवितो हे शिक्षकाला कधीही न पडलेले स्वप्न आज तंत्रज्ञानाने साकार करून दाखविलेले आहे.

विद्यार्थी मुद्दा स्व प्रेरणेने तंत्रज्ञानाचा वापर करून आपल्या ज्ञानात भर घातत आहे. त्याच प्रमाणे शेकडो किलोमीटर दूर असलेले शिक्षक आज तंत्रज्ञानाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांची ज्ञानाची मूक भागवित आहे. तंत्रज्ञानाच्या वापराचे दुर्गम भागापर्यंत पोहचून विद्यार्थ्यांच्या भूगोल विषयाच्या ज्ञानात अपेक्षित बदल नझीच घडवून आणता येऊ शकतात.

तंत्रज्ञानाची उपयुक्तता साधनांच्या परिणामकारक वापरावर अवलंबून असते यासाठी शिक्षण क्षेत्रात काम करणा-या प्रत्येकाने सैध्दिक चळवळ रुजत ठेवण्यासाठी घेतला पाहिजे. भूगोल विषयाचे अध्ययन करण्यासाठी WhatsApp व Facebook वर भूगोल विषयाची माहिती देणारे

अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत आयसीटीचा वापर - एक दृष्टीक्षेप...

के.आर. खोरे

भूषण मनोहर गवांदे

मार्गदर्शक,

एम.फिल. संशोधक.

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नासिक

प्रस्तावना:-

आधुनिक युगामध्ये नाविष्यता आणि तंत्रज्ञान या दोन बाबींची महत्त्वपूर्ण गरज ही सर्वत्र क्षेत्रात जाणवत आहे. शिक्षण क्षेत्रामध्ये सध्या तंत्रज्ञानाचा अंतर्भाव हा ज्ञानेना असून काही प्रमाणात नाविष्यता ही दिसून येत आहे. शाळा, महाविद्यालये यांमध्येही आधुनिक साधनांचा वापर हा होताना दिसत आहे. सध्या तर शहरी भागातील महाविद्यालयांबरोबरच ग्रामीण भागातील महाविद्यालयांमध्येही आधुनिक तंत्रज्ञान साहित्याचा वापर होताना दिसून येत आहे. अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया ही शिक्षणातील अगदी महत्त्वपूर्ण प्रक्रिया आहे. त्यामुळे अध्ययन-अध्यापन प्रक्रिया ही सुलभ, मनोरंजक होण्यासाठी आयसीटीचा वापर करणे खूप महत्त्वाचे आहे. आयसीटीचा वापर केल्यास अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत नाविष्यता येऊन विद्यार्थ्यांना त्या विषयाबद्दल रुची निर्माण होण्यास मदत होते तसेच आशय आकलन होण्यास सोयीस्कर होते.

संदर्भक :-अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत आयसीटीचा वापर - एक दृष्टिक्षेप

आयसीटी म्हणजे काय?

ICITA मराठीत 'माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान' म्हणतात. म्हणजेच Information Communication and Technology.

आधुनिक साधने जसे संगणक, प्रोजेक्टर, स्मार्ट टिव्ही, स्मार्ट फोन यांद्वारे माहितीची देवाणघेवाण करण्यासाठी, माहितीवर प्रक्रिया, साठवणूक करण्यासाठी तसेच माहिती प्रक्षेपित करण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या तंत्रज्ञानास 'माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञान' असे म्हणतात. माहिती संप्रेषण तंत्रज्ञानात अनेकविध साधनांचा समावेश हा होतो. त्यात संगणक, प्रोजेक्टर, रेडीओ, दूरदर्शन, छमणध्वनी, उपग्रहावर आधारित सेवा व सुविधा, हार्डवेअर व सॉफ्टवेअर, स्मार्ट टी.व्ही. यांसारख्या साधनांचा समावेश होतो.

आयसीटीची अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेतील गरज:-

1. अध्ययन-अध्यापन प्रक्रियेत नाविष्यता आणण्यासाठी आयसीटीची गरज आहे.
2. अवघड आशय विद्यार्थ्यांना सहज व सोप्या पद्धतीने अध्यापन करण्यासाठी आयसीटीची गरज आहे.

AUGMENTED REALITY: A INNOVATIVE AND INTERACTIVE TOOL

Poonam B. Waghmare

M.V.P. Samaj's College of Education, Nashik

ABSTRACT

Computer and the internet are occupied the whole world. They have made a strong impact on science and education. They have brought information and learning into students' lives. Knowledge of mobile devices and being able to use software programs will make students enthusiastic about their learning. Educational technology can have absolutely nothing to do with learning as well as in teaching it is just a tool. The transfer of virtual reality to augmented reality is the basic change in education to improve knowledge of the student. They will have to freedom to learn without having barriers of time and place. Learning will no longer be associated with the classroom, school and daytime hours. AR will take place at home or at library at any time through the day.

INTRODUCTION

The world has changed and we must change with it. The only certainty in this world is change. Since the emergence of the internet as a mainstream technology there have been extreme views about the role of educational technology in learning. Educational technology can have absolutely nothing to do with learning as well as in teaching it is just a tool. The transfer of virtual reality to augmented reality is the basic change in education to improve knowledge of the student. AR can serve many purposes and helps the teaching learning process easier, acquired and remember the information. It makes learning more engaging and funny. It does not require an expensive hardware because 73% of all teens own a smartphone. AR technology is available for the majority of the audience so the paper is focused on concept of augmented reality, devices, tools, apps and its use in education.

AUGMENTED REALITY

Augmented reality is the technology. It is an interactive experience for teaching

learning. In which real world environment experiences enhanced the knowledge. It expands our physical world adding layers of digital information. The objects reside in the real world enhanced by computer generated perceptual information. Virtual Reality (VR), AR does not create the whole artificial environment to replace real with a virtual one. AR appears in direct view of an existing environment and adds sounds, video-graphic to it. A view of the physical real-world environment with superimposed computer-generated images, thus changing the perception of reality, is the AR.

These apps are connecting digital animation to a special marker or with the help of GPS in phones. Marker based Augmented reality, Marker based augmented reality, Projection based augmented reality, superimposition based Augmented reality are 4 types of augmented reality.

HISTORY OF AUGMENTED REALITY

ट्रान्सजेंडर : संविधानात्मक जाणीवेमधून समावेशान

डॉ. पुनम भिमराव वाघमात
सहाय्यक प्राध्यापिका

म.वि.प्र. समग्रतये

ॲड. विठ्ठलराव झंडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

प्रास्ताविक -

समाज रचनेनुसार स्त्री आणि पुरुष अशा दोन प्रकारच्या प्रजाती आहेत. परंतु विविध संस्कृतीमध्ये जैविक बायनरीचे आकलन करणारे सदस्य प्राचीन काळापासून आहेत. शतकानुशतके व्यक्ती लिंग बदलत आहेत. समाजातील बुद्धिजीवी लोक या मुद्दयवर जोरदार चर्चा करत आहेत. आज वेगळी ओळख असलेली बरीच जनसंख्या आहे. जसे दक्षिण आशियातील हिजरा, थायलंडमधील कॅथोय्डा, मेक्सिकोतील मेक्स. इ. होय. यांना भेदभाव आणि हिंस्रचाराला तोंड द्यायचे लागे. समाजवादी कार्यकर्ते यांच्यामार्फत 'तिसरे लिंग', 'ट्रान्सजेंडर' 'तृतीय पंथीय' अन्वया नपुंसक यांच्यासाठी संघर्ष आणि जाणीव जागृती करण्यात आली. तसेच त्यांना योग्य जीवन आणि सन्माननीय जगण्यासाठी समाजात समान दर्जा आणि मान्यता मिळवून देण्यासाठी घटकाळ करीत आहे. यामधून वर्तमान स्थितीत परिवर्तन दिसून येत आहे.

एखाद्या समाज व्यक्तीला भेदसाक्ष्या-या एखाद्या स्मरयेचे निराकरण करण्यासाठी आपल्याला समाजातील वर्तमान स्थिती माहीत असावी. भारतीय संविधानात्मक जाणीव केल्यास सामाजिक परिवर्तन घडून येईल.

मात्त आणि ट्रान्सजेंडर -

भारताच्या बाबतीत तिस-या लिंगाबद्दल अनन्यसाधारण असे स्थान आहे. येथे तृतीय लिंग किंवा हिजरा यांचा स्वीकार केला आहे. त्यांना समाजाचाच एक घटक

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

मानव अधिकारों की शिक्षा

प्रा. डॉ. वैला कदामण

शिक्षाशास्त्र महाविद्यालय, वलिक, महाराष्ट्र

मानव एक समाजशील होने के कारण प्रत्येक व्यक्ति समाज में आनन्दपूर्वक जीवन राधन करना चाहता है। वह समाज में ही सुखी तथा सुरक्षित रह सकता है। सघन जीवन राधन को लिए उसे कुछ स्वतंत्रता तथा कुछ अधिकारों की आवश्यक होती है। मनुष्य को प्रकृति और सविधान ने कुछ अधिकार प्रदान किये है। इन्हीं अधिकारों का प्रयोग कर व्यक्ति अपना विकास करता है। इन्हीं अधिकारों का प्रयोग करने से उसकी राष्ट्रीयता, लिंग, व्यवसाय, रंग, जाति सामाजिक तथा आर्थिक स्थिति से कोई अंतर नहीं आता है। वह मानव अधिकार होते हैं, इनके द्वारा ही प्रत्येक व्यक्ति अपनी भौतिक आवश्यकताओं को पूर्ति करके वह सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक तथा आध्यात्मिक आवश्यकताओं को पूर्ति होती है। अन्यथा उन अधिकारों के अभाव में हम स्वयं को मनुष्य कहना और मनुष्य मात्र को रूप में जीवन राधन करना भी संभव नहीं है।

मानव अधिकार परिभाषा - किसी भी नस्ल अथवा पुरुष को वंश, धर्म, लिंग, रंग आदि भेदभावों के बिना सिर्फ मनुष्य को रूप में प्राप्त अधिकारों को मानव अधिकार कहा जाता है। - नगेन्द्र सिंह

मानव अधिकार शिक्षा - Human rights education means people individual and in group acquiring knowledge and perspective to process themselves from human right pionaters and to remedy the wrong they endeavour.

अर्थात् लोगों द्वारा निर्जीव तथा एकत्रित रूप में स्वयं को मानव अधिकारों का उल्लंघन करनेवाले से सुरक्षा प्राप्ति करने के लिए और उल्लंघन करने वालों को गलतियों को सुधारने हेतु ज्ञान और दृष्टिकोण प्राप्त करना। साथ ही अपने सहकर्मियों के साथ किस प्रकार का बर्ताव हो? उनके अधिकारों की रक्षा कैसे हो? साथ ही उन्हें भी प्रगति के समान अवसर कैसे प्राप्त करा दे? इन सभी बातों का समावेश मानव अधिकारों की शिक्षा में होता है। अतः मानवी अधिकारों की शिक्षा में मानवी अधिकार, अधिकारों की सुरक्षा और उल्लंघन के उपरांत की जायजतनी कारवायें आदि का उचित ज्ञान, दृष्टिकोण, मूल्य आदि को विकसित करने का प्रयास किया जाता है।

मानव अधिकारों की शिक्षा का महत्व - मनुष्य का जीवन अशा-अक्रमांशों का पितारा है। वह अपना जीवन इन अशा-अक्रमांशों की पूर्णता से सघन बनाने हेतु संपूर्ण जीवनभर प्रयास करता है। इसी कारण उसे अधिकारों का होना आवश्यक है। क्योंकि अधिकारों के बिना मनुष्य सभ्य जीवन व्यतित नहीं कर पाता है। अधिकारहीन मानव की स्थिति किसी बंद पशु-पक्षी के समान होगी। इसी कारण सभ्य और समृद्ध जीवन का आधार ही अधिकारों पर निर्भर होता है। इसी कारण मनुष्य को अधिकार प्राप्त

होंगे उतना ही विकसित होता है, इसीलिए वह अपने अधिकार सुरक्षित रखने में जुड़ा होता है। अतः व्यक्ति, समाज, देश के विकास में मानवी अधिकारों का अनन्य साधारण महत्व होने के कारण उसके प्रति सजगता के लिए मानव अधिकारों की शिक्षा का महत्व अपने आप में महत्वपूर्ण सिद्ध होता है।

मानव अधिकारों की शिक्षा के उद्देश्य -

1. छात्रों को नागरिकों के अधिकारों से अवगत करना।
2. छात्रों को मानव अधिकारों की सुरक्षा संबंधी राष्ट्रीय तथा अंतरराष्ट्रीय मूलभूत नियमों का ज्ञान देना।
3. छात्रों को मानव अधिकारों के व्यवहारिक प्रयोग विधियों के प्रति चिकित्सक विचार के लिए प्रेरित करना।
4. छात्रों में मानव अधिकारों के प्रति संवेदनशीलता निर्माण करना।
5. छात्रों में मानव अधिकारों के प्रति उचित दृष्टिकोण निर्माण करना।
6. छात्रों में मानव अधिकारों के प्रति उचित दृष्टिकोण निर्माण करना।
7. छात्रों को मानव अधिकारों के प्रति कानूनी अधिकारों से परिचित कराना।
8. छात्रों को मानव अधिकारों के अध्यासकों से परिचित कराना।
9. छात्रों को मानव अधिकारों के लिए हुए आंदोलनों से परिचित कराना।
10. छात्रों को मानव अधिकारों को पाठ्यक्रम के माध्यम से परिचय कराना।

मुख्य मानव अधिकार -

1. प्रकृति अधिकार - Natural rights
2. नैतिक अधिकार - Moral rights
3. नागरी अधिकार - Civil rights
4. राजनैतिक अधिकार - Political rights
5. आर्थिक अधिकार - Economics rights

उपर्युक्त मुख्य मानवी अधिकारों में प्रथम दो अधिकारों मूलभूत अधिकारों की श्रेणी में तो उपरोक्त तीन अधिकार कानूनी अधिकारों की श्रेणी में आते हैं। इन पांचों अधिकारों के अंतर्गत हमें अनेकानेक अधिकार प्राप्त होते हैं, उनकी शयद बड़ी होगी। अतः यहाँ पर मुख्य अधिकारों का ही उल्लेख किया गया है।

मानवी अधिकार शिक्षा की आवश्यकता -

1. अपने अधिकारों का ज्ञान करना - कई बार व्यक्ति को अपने मूलभूत तथा कानूनी अधिकारों के प्रति आवश्यक जानकारी नहीं होती है। अगर इस मद में सही समय, छात्रावस्था में ही शिक्षा प्राप्त हुई तो वह आवश्यकता पड़ने पर सही समय उस ज्ञान का उपयोग कर सकता है।
2. मानव अधिकारों के प्रति उचित दृष्टिकोण का विकास करना -

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

शाळेतील तेजस्वी शक्ती - शिक्षक

डॉ. किरण सहाद खैरनार

(सहयोगी प्राध्यापक)

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

मंगापूर रोड नाशिक - 2

kirankhairnar.121@gmail.com

प्रस्तावना :

मानवी जीवनाला उन्नत, मौल्यवान, यशस्वी व कल्याणमयी बनविण्याची क्षमता ज्या गुणांच्या ठाई असते अशी जीवनमूल्य भारतीय संस्कृतीचे वैशिष्ट्ये आहेत. सत्य शिव सुंदराची आराधना याकडे माणसाचा कल म्हणजे मूल्य होय हेच मूल्य आपण विसरायला लागलो आहे. या मूल्यांना उजाळा देण्याची व शिकविण्याची आवश्यकता आहे हेच शिक्षण शाळेतून देण्याची गरज भासत आहे. शिक्षक हा शाळेतील अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. शिक्षकांना मूल्यांची जाण जसेल तर ती विद्यार्थ्यांपर्यंत पोहोचेल यासाठी शिक्षकांनी पथम नैतिक बंधने स्वेच्छेने घालून घेतली पाहिजेत. सर्व मूल्यांच्या रुजवणीचे मूळ मुख्याध्यापक शिक्षक व पालकांच्या वर्तनात असते.

आपण शिक्षकाला आचार्य म्हणतो. ज्याचे आचरण आदर्श आहे तोच आचार्य होय. सदगुणांबद्दल पैम दाटवण्याचे कार्य करावे लागते. मानवी कार्यक्षेत्रातील नवचैतन्याचा एक निधी म्हणून शिक्षकांकडे पाहिजे पाहिजे. शिक्षकाने विद्यार्थ्यांमध्ये करुणा, उदारता, साहस, शौर्य निर्माण केले पाहिजे म्हणून शिक्षणाचे कार्य केवळ माहिती व ज्ञान पुरवण्याचे नसून स्वचैतन्याचे संक्रमण करण्याच्या शक्तीचे केंद्रस्थान आहे.

विद्यार्थी शिक्षक काय शिकवितात त्याकडे लक्ष देत नाहीत परंतु शिक्षक आपल्या अध्यापनातून जे आदर्श घालून देतात त्याकडे त्यांचे पूर्ण लक्ष असते डॉ. राधाकृष्णन शिक्षकांविषयी म्हणत शिक्षकांचे आचरण पाहण्यासाठी विद्यार्थ्यांचे डोळे व वचन ऐकण्यासाठी त्यांचे कान नेहमी तत्पर असतात. जो अंधकार नष्ट करतो तो खरा अध्यापक होय.

शिक्षक हा खरा समाजाचा, देशाचा शिल्पकार असतो. विद्यार्थ्यांना त्यांनी सम्यक ज्ञान देऊन त्यांच्या शारीरिक, बौद्धिक, भावनिक, सामाजिक, आत्मिक शक्तींचा विकास केला पाहिजे. शिक्षकांच्या व्यक्तिगत गुणांची छाप विद्यार्थ्यांवर पडत असते त्यातूनच परस्परांचे संबंध दृढ

(Signature)

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

Dr. Kiran Khairnar
5, Tilak Road, Mangapur, Nashik-2

आधुनिक शिक्षण प्रक्रियेतील शिक्षक आणि विद्यार्थी यांच्या भूमिकेचे बदलते संदर्भ

डॉ. मनिषा श्रीराम चौधरी

सहयोगी प्राध्यापक

डॉ. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

आजचे युग हे इन्टरनेट आणि विज्ञान व तंत्रज्ञानाचे आहे. सर्वत्र आधुनिक जीवनशैली आणि सामाजिक संरचना बदलताना दिसत आहे. संपूर्ण जग जवळ आले आहे. आज प्रत्येक देशाच्या विकासामाच्या संकल्पना बदलत आहेत. आज नुसते आर्थिक नाही तर सामाजिक व सांस्कृतिक विकासामाही तेवढेच महत्त्व आले आहे. आज आपण जागतिक नागरिकत्व स्वीकारण्याच्या पायरीवर आहोत. जशा परिस्थितीत राष्ट्रीय विकासामाचा कणा मानली जाणारी शिक्षण व्यवस्था पारंपारिक व संकुचित राहून राहिले आहे. त्यामुळेच तंत्रज्ञानाच्या समावेश शिक्षणात झालेला दिवून येतो. नव-नवित संकल्पना, विचार, माधने, इत्यादींनी शिक्षणात प्रवेश केलेला दिवून येतो. वर्चस्व-माक्रो-मिशन व विद्यार्थी यांचेही दृष्टिकोन व योग्यता आणि क्षमता यांचाही विकास होणे आवश्यक आहे. नुसती साधने असून प्रामाण्य नाहीत तर त्याबरोबर त्यांचा वापर करणारे ही आधुनिक विचारसरणीचे असणे गरजेचे आहे. यादृष्टीने शिक्षकांची भूमिका तर अधिकच महत्त्वाची ठरते. कारण पूर्ण देशाचे प्रविष्ट्यच ते पडवत असतात. आणि म्हणूनच आजच्या गतिशील युगात शिक्षकांनीही आपली भूमिका बदलणे आवश्यक आहे. आधुनिक तंत्रज्ञान आणि संगणक तसेच इन्टरनेट, नविन शिक्षण पद्धती, अध्यापन पद्धती, विविध उपक्रम, प्रयोग इत्यादींचे ज्ञान जवळपास ठेवणे अपरिहार्य झाले आहे. विविध प्रशिक्षण कार्यक्रम, शिबिरे, चर्चासत्रे, परिसंवाद, पुस्तके, शिक्षण पत्रिका यांच्या माध्यमातून शिक्षक स्वतःला अद्ययावत ठेऊ शकतो. असे प्रत्येक शिक्षकाने केले नाहीत तर तो एकटा पडेन व त्याचे योगदान काहीही नसेल. तसे पाहता विद्यार्थीही आपला रूप हुशार आणि कृतीशील झाले आहेत. वेगवेगळे अध्ययन स्रोत आता सर्वत्र उपलब्ध झाले आहेत. त्यामुळे विद्यार्थीही बदलू लागला आहे. त्यांना नविन बदल समजू लागले आहेत. आणि म्हणून त्यांचीही भूमिका महत्त्वाची ठरते.

मुख्य संक्षेप

शिक्षक भूमिका, सर्वांगीण विकास, चातारण निर्मिती, विद्यार्थी भूमिका, आत्मविश्वास, संशोधन कृती, विद्यार्थी विकास, वैश्विक विचार

• प्रस्तावना

शिक्षण प्रक्रियेत तीन घटक मुख्य असतात, शिक्षक, विद्यार्थी आणि अभ्यासक्रम. चातारा एकत्री घटक हा दोषपूर्ण असता कामा नये. बदलत्या काळातुसार पाण्यातही नकारात्मक व स्वीकार्य बदल होणे क्रमप्राप्त ठरते. समाज बदलतो तशी शिक्षण व्यवस्थाही बदलत जाते. वैश्विक स्तरावरील बदलही स्वीकारणे लागतात. त्यासाठी शिक्षक प्रभावी असणे आणि शिक्षण घेणारा विद्यार्थीही स्वीकार्य आणि कृतीशील असणे आवश्यक झाले. शिक्षक आणि विद्यार्थी दोघांनाही आपला शिक्षणशास्त्री आणि शिक्षणशास्त्री अनेक नविन स्रोत उपलब्ध आहेत. त्यादृष्टीने शिक्षक आणि विद्यार्थी दोघांची भूमिका महत्त्वाची ठरते. विद्यार्थ्यांनी आजपावर प्रभुत्व मिळविणे गरजेचे आहे. आजच कार्याईने समजून घेतला

छात्र, युवक तथा पक्षी

प्रा. डॉ. शैला चव्हाण

शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नशिक

शिक्षा के माध्यम से छात्रों का समतोल विकास यह उद्देश्य हमारे राष्ट्रीय शिक्षा नीति का प्रमुख उद्देश्य है। समतोल विकास में छात्रों का बौद्धिक, मानसिक भावनिक तथा शारीरिक विकास का मुख्य रूप से समावेश होता है। और यह विविधता होनेवाले विकास के लिए विद्यालयों में पाठ्यचर्या और उसपर आधारित पाठ्यक्रम को विविध पद्धतियों के माध्यम से प्रयास करने ज्ञान है। इसके लिए पाठ्यचर्या में विविध विषयों का समावेश किया जाता है। और विविध विषयों का समावेश किया जाता है। और विविध विषयों के विविधपूर्ण पाठ्यक्रम और उसके अभाव के आधार पर छात्रों के लिए प्रयास करने जाते हैं।

बौद्धिक विकास हेतु विभिन्न प्रकार के पाठों के माध्यम से छात्रों को बौद्धिक विकास का प्रयास होता है। इन पाठों के माध्यम से केंद्रीय तत्व, मूल्य, जीवन कौशल्यों का विकास किया जाता है। उपर्युक्त तत्वों को सभी विषयों में समाविष्ट करते हुए छात्रों के सर्वांगीण विकास के प्रयास जाते हैं। भाषा विषयों के माध्यम से भावनिक और मानसिक विकासपर जोर दिया जाता है। इतिहास तथा भूगोल विषय के माध्यम से बौद्धिक तथा मानसिक विकास के साथ - साथ देशप्रेम, राष्ट्रभक्ती, सांस्कृतिक विरासत, स्वतंत्रता संग्राम का इतिहास, संस्कृतशास्त्र, आपसी सद्भाव, धार्मिक एकता सर्वधर्म समन्वय आदि तत्वों को संक्रमित किया जाता है। विज्ञान और गणित के माध्यम से व्यवस्थितता, स्वास्थ्य प्राकृतिक संपदा आदि को रक्षण तथा संरक्षण के लिए प्रयास या संस्कार किया जाता है। हस्तकौशल्य विकास के लिए हस्तकला, चित्रकला आदि विषयों का आयोजन होता है। आजकल तो पर्यावरण रक्षण की गंभीर समस्या को देखते हुए पर्यावरण शिक्षा को आवश्यकता को तर्क है। अर्थात् उपर्युक्त विषय और उनका आगम्य मानों छात्रों के विकास के लिए हेतु: पाठ्यक्रम के माध्यम से आयोजित किया जाता है।

उपर्युक्त सभी बातों को ध्यान में रखते हुए, छात्रों के

शारीरिक विकास और स्वास्थ्य के लिए पाठ्यचर्या को सहज्यक के रूप में अनेक उपकरणों का आयोजन किया जाता है। इन में मुख्य रूप से खेल है। यह खेल विद्यालयों के अंदर हो, या मैदान पर खेल खेलों को छात्रों का बौद्धिक, भावनिक विकास के साथ - साथ शारीरिक स्वास्थ्य के लिए विविध खेलों का आयोजन किया जाता है। खेलों में जो Indore खेल है, उनके माध्यम से धार्मिक स्वास्थ्य बौद्धिक क्षमता, ताकिकला आदि गुणोंके विकास के लिए इन खेलों का उपयोग होता है। शारीरिक विकास तथा योग प्रशिक्षण की मजबूती के लिए मैदानों पर अनेकानेक खेलों के माध्यम से अपनी शारीरिक मनबुद्धि बनाने में सक्षम बनते हैं। और इसी पाठ्यचर्या में समाविष्ट विषय और खेलों के माध्यम से हमारे छात्र कल के इस देश के नागरिक के रूप में तैयार होते हैं। और छात्रकाल में ही विविध क्षेत्रों में अपना और अपने परिवार सहित अपने देश का नाम रोशन करते हैं। यह सभ परिवार और विद्यालयों का एक दूसरों को सहायता से सालों - साल से चलनेवाला एक कर्तव्य के साथ धुरियों का एहसास बन गया है।

इतना सब होने पर भी हमारे छात्र आज Online Game के फिटे पदचर्य अपनी निरदगी खराब कर रहे हैं और नैतिक पक्षों पर भी अपने परिवार को दुख को खाई में डाल रहे हैं। यह सब क्यों करते हैं? क्या हम में मजबूत है, तो online गेम खेलना ही चाहिए? क्यों फाइंड के विषय के बारे में ऑनलाइन जानकारी प्राप्त नहीं करते? फोटो सोशल में घुसाकर भेजते हैं? इससे उन्हें मिलना भी तो कुछ नहीं, परंतु यह सब जानते हुए भी अपने अदरों से क्यों बच नहीं आते? इसी कारण यह हमारा आज विद्यय का विषय बन गया है।

आज को दुनिया का सबसे प्रसिद्ध तथा प्रिय मॉल्टिप्लेअर खेल जो बच्चों और युवाओं में अत्यंत प्रिय खेल बन गया है। मनु खेल गेम पर प्रतिबंध लगाने के बाद 2017 में तीस हुआ तथा साउथ कोरिया को कंपनी मनु खेल द्वारा विकसित प्लेअर अननोन बॅटल ड्राइंग अर्थात् पक्की गेम खेलने को भारत इस कदर का गामी को देश के 5 से 6 करोड़ बच्चे तथा युवा इस गेम के इस कदर आदि हुए की यह रात में सोना भी भूल गए हैं। क्योंकि यह गेम अनेक खिलाड़ियों के साथ देर रात तक खेलना यह इसको विरोध है। और इसी संदर्भ में विश्व स्वास्थ्य संघटन ने अपने नए अध्याय में मोबाइल गेम को भी मनोरंजन को श्रेणी में रखा है। क्यों कि यह गेम खेलनेवाले छात्रों को आयु का विचार करो तो यह है 6 साल के और युवाओं का विचार करो तो यह है 16 से 32 साल तक के युवाओं में नजरपदा आकर्षण दिखाई देता है। जिस कारण

नाशिक शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयांमधील
प्रशिक्षणाध्यायींना सराव पाठ घेतांना घेणा.या
अडचणीचा शोध व त्यावरील उपाय-योजना

डॉ.एम. ए. भरणे
सहयोगी प्राध्यापक,
शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

प्रास्ताविक :-

शिक्षण प्रणालीचा शिक्षक प्रशिक्षण हा एक अविभाज्य असा भाग आहे. कारण शिक्षक प्रशिक्षणाचा पायाच मुळात शिक्षणाचा उद्देश, विविध अध्यापनकौशल्य, विविध अध्यापन पध्दती, विविध शैक्षणिक साधनांचा वापर, विविध मूल्ये इ. होय. अध्यापक प्रशिक्षण हे व्यावसायिक प्रशिक्षण आहे. यानुसारच अध्यापक तयार करणेतो अत्यंत महत्त्वाची प्रक्रिया असल्याने, अध्यापक प्रशिक्षण शिक्षणक्षेत्राचा आत्मसंघ आहे. कारण स्वामी विवेकानंद शिक्षणाच्या संदर्भात म्हणतात. शिक्षण म्हणजे माणूस घडविणे आणि हा माणूस घडविणारे शिक्षण म्हणजे शिक्षकप्रशिक्षण.

एकंदरीत्या हातकाच्या माहिती तंत्रज्ञानाच्या युगात खरी बनसोटी शिक्षकाचीच असल्याने खरे आपटान अध्यापक प्रशिक्षणाचेच आहे. आदर्श शिक्षक घडविण्याची जबाबदारी दाखविण्याचे काम या शिक्षणाचे क्षेत्र विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास करणे ज्यामध्ये ज्ञानरत्नक, वाचनरत्नक आणि वादका कौशल्यांच्या विकास व समन्वय अधिप्रेत असल्याने शिक्षकाची भूमिका महत्त्वाची ठरते. बौद्धच्या अण्वासाकून्यातील सराव पाठ घेणे हा महत्त्वाचा भाग आहे. कारण विद्यार्थी शिक्षकांना प्रत्यक्ष शाळेत शिकविताना बघणेत अनुभव किंवा अडचणी येतात त्यातून संशोधकांसाठी समस्या महत्त्वाची वाटली. संशोधन समस्या शोधक :-

नाशिक शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयामधील प्रशिक्षणाध्यायींना सराव पाठ घेतांना घेणा.या अडचणीचा शोध व त्यावरील उपाय-योजना.

कार्यात्मक व्याख्या :-

१) शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय - पुणे विद्यापीठाच्या

अखत्यारीत असलेले नाशिक शहरातील शिक्षक प्रशिक्षण महाविद्यालये.

२) प्रशिक्षणाधी - शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयसतून सन २०१०-११ वा शैक्षणिक वर्षात शिक्षक असणारे विद्यार्थी

३) सरावपाठ - शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणाधींद्वारे माध्यमिक शाळेत प्रत्यक्ष घेतले जाणारे पाठ

४) अडचणी - सरावपाठ घेतांना येणाऱ्या समस्या

५) उपाय-योजना - अडचणी सोडवण्यासाठी केलेले उपाय

संशोधनाची उद्दिष्ट्ये -

१. प्रशिक्षणाधींना सरावपाठ घेतांना येणाऱ्या समस्यांचा शोध घेणे.

२. प्रशिक्षणाधींना सरावपाठ घेतांना येणा.या समस्यांना मागीलवर्षांचा शोध घेणे.

३. प्रशिक्षणाधींना सरावपाठ घेतांना येणा.या समस्यांवर उपाय योजना सुचविणे.

संशोधनाची गृहितके -

१. शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणाधींना सरावपाठ घेतांना समस्या येतात.

२. प्रशिक्षणाधींच्या समस्या वेगवेगळ्या असतात.

३. योग्य उपाय योजनेंद्वारे समस्या दूरकरणे शक्य आहे.

संशोधनाची व्याप्ती -

१) प्रस्तुत संशोधन समस्या नाशिक शहरातील सर्व शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणाधींचा विचार केला आहे.

२) प्रस्तुत संशोधन हे नाशिक शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील सर्व विषयांच्या प्रशिक्षणाधींचा विचार केला आहे.

संशोधनाच्या पध्दती -

१) प्रस्तुत संशोधन नाशिक शहरातील शिक्षणशास्त्र महाविद्यालयातील प्रशिक्षणाधी पुरतचे मर्यादित आहे.

२) प्रस्तुत संशोधन हे शैक्षणिक वर्ष २०१० वा शैक्षणिक वर्षापुरतेच मर्यादित आहे.

३) प्रस्तुत संशोधनतुन निघणारे निष्कर्ष सर्वच शिक्षणी लागू होतीलच असे नाही.

संशोधन कार्यपध्दती -

संशोधनाच्या ऐतिहासिकसंशोधन पध्दती, वर्णनात्मक संशोधन पध्दती व प्रायोगिक संशोधन पध्दती अशा तीन पध्दती आहेत. प्रस्तुतसंशोधन हे वर्तमान स्थितीशी संबंधित असल्याने सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केला आहे. वर्णनात्मक पध्दतीलाच सर्वेक्षण

Principal
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

संबंधित साहित्य व संशोधन आढावा : एक दृष्टिकोण

पी. बी. वाघेरे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक, म.वि.प्र.समाजाचे, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

parashramwaghare@gmail.com

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना

कोणतेही संशोधन कार्य करताना आढावा घेणे क्रमप्राप्त आहे. आढावा घेतल्यामुळे संशोधक जे संशोधन कार्य करत आहे; त्याआधी त्याच विषयावर किंवा संबंधित विषयासंदर्भात कोणी कार्य केले आहे का? या बाबी निदर्शनास येतात. यामुळे संशोधन कार्याची पुनरावृत्ती होणे प्रामुख्याने टाळता येते. संशोधकाचा वेळ, पैसा व श्रम याची बचत होते. तसेच आध्यात्मिकतेने जे संशोधन कार्य संशोधक करत आहे; त्या कार्याला दिशा प्राप्त होते. संशोधन व साहित्य आध्यात्मिकतेने समस्येच्या शोधात समर्पकता व नेमकेपणा येतो.

संशोधन विषयाच्या संबंधात जे महत्वपूर्ण साहित्य उपलब्ध आहे त्याचा सारांश देणे व त्या विषयात उपलब्ध असलेल्या ज्ञानाचा आधार घेऊन त्यापुढील ज्ञानाचा शोध घेण्यासाठी अथवा उपलब्ध ज्ञानाच्या नवीन परिस्थितीमधील बदललेला अर्थ विषाद करण्यासाठी संबंधित साहित्याचे परिशीलन आवश्यक

संशोधन कार्य कोणतेही असो, कोणत्याही विद्याशाखेचे पी.जी.संशोधन कार्य, एम.फील., पी.एच.डी., minor किंवा major Research Project, यथावतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ अंतर्गत शालेय व्यवस्थापन पदविका शिक्षणक्रम (DSM), (M.A.Education.), एम.ए. विषय संप्रेषण सर्व संशोधन कार्यासाठी संबंधित साहित्य व संशोधन आढावा घेणे गरजेचे आहे.

संबंधित साहित्य व संशोधन आढावा लिहिण्याआधी आढाव्याची गरज संशोधकाने नमूद करावी. यातून ठळकपणे आढाव्याची गरज स्पष्ट करणे अभिप्रेत आहे. तदनंतर, संबंधित साहित्य व संशोधन आढाव्याची उद्दिष्ट्ये स्पष्ट करावी. संबंधित साहित्य व संशोधन आढाव्याचे महत्व नमूद करावे.

संबंधित आढाव्याचे प्रामुख्याने दोन प्रकार पडतात.

1. साहित्याचा आढावा
  2. संशोधनाचा आढावा
- अ) साहित्य आध्यात्मिक अंतर्गत पुढील स्रोतांचा समावेश होतो.
1. मासिक
  2. गोषवारा

PRINCIPAL
College of Education
M.V.P. Campus, Nashik-2

प्रेरणा, प्रेरणा प्रक्रिया आणि शैक्षणिक कर्मचारी प्रेरणा तंत्रे

डॉ. एच.डी. चित्त

सहा. प्राध्यापक एम.एड.

मावप्र समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
नाशिक

(अ) प्रेरणा

प्रेरणा या संकल्पनालाच इंग्रजीत "Motivation" असे म्हणतात. प्रोत्साहन, अभिप्रेरणा हे पर्यायी शब्द नोंदविले आहेत. Motivation is derived from a latin word 'Movere' which means to move or to energise or to activate.

प्रेरणा : व्याख्या

एकाद्रे ध्येय गाठण्यासाठी किंवा बक्षीस मिळविण्यासाठी शक्तीचा विस्तार करण्याच्या कृतीला अभिप्रेरणा असे म्हणता येईल.

डेल एस. बीच

निश्चित किंवा निश्चित कार्य पूर्ण करण्याच्या हेतूने स्वतः किंवा अन्य व्यक्तींना प्रोत्साहन देण्याची क्रिया म्हणजे अभिप्रेरण होय.

मायकेल जे ज्युनिअस

Motivation is the need or derive within an individual that derives him or her toward goal-oriented action.

G.R.Terry

बोडव्हात, प्रेरणामुळे लोकांना काम किंवा कृती करावयास सांगितले जाते.

CHATEHP

चांगली मूल्यमापन साधने-निकष

डॉ. एच.डी. चिंत
सहा. प्राध्यापक एम.एड
मविप्र समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय
नाशिक

विद्यार्थ्यांचा बोधात्मक, भावनात्मक व क्रियात्मक विकास होणे आवश्यक आहे. तसेच खात्या अधीने विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सव्यवधीन विकास होईल. त्यामुळे विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापन करताना जे मांजाचे आहे तेथे मोजले गेले पाहिजे. त्यामुळे मूल्यमापन साधने तेवढे अधुष, निधीन असले पाहिजे.

- i) सप्रमाणता
- ii) विश्वसनीयता
- iii) वस्तुनिष्ठता
- iv) उपयोगिता
- v) भेदभावे क्षमता
- vi) पक्षोपता

इत्यादी प्रमुख चांगल्या मूल्यमापन साधनांचे निकष आहेत. स्विकस्तर एक-एक निष्ठाधी चर्चा पूर्वीसप्रमाणे करता येईल.

i) सप्रमाणता-

सप्रमाणतेला, सधार्थता असा ही पक्षाची बान्द पराडीत आहे. तर सप्रमाणतेला इयर्गीत Validity असे म्हणतात.

विद्यार्थ्यांच्या विकासानेदधांतील जी बाब मांजाबधाची आहे. त्यासट्टी बाधाणी सधा केली आहे. तीच बाब बाधाणीदुनार मांजली जात असेल तर ती बाधाणी सप्रमाण आहे असे म्हणतात.

Chaitanya

१४. बहुआयामी व्यक्तित्व - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर

डॉ. वीला चक्रवर्त

भारतीय समाज सुधार को अग्रदूत तथा श्री शिक्षा के मसीहा, सामान्य जनता के महात्मा जिन्होंने पत्नी समवेत समाज सुधार तथा शिक्षा का कार्य करनेवाले महात्मा जोतिराव फुले जी भारत के महान सपूतों में से एक हैं। जिन्होंने शिक्षा को महत्व दिया शिक्षा का महत्व समझते हुए वह कहते हैं -

विद्येविना मती गेती। मतीविना नीती गेती

नीतीविना गती गेती। गती विना वित गेले

वित विना सुद खचले। इतके अनर्थ एका अविद्येने केले ॥

इन शब्दों में शिक्षा का महत्व बताने वाले महात्मा फुले जी को आदर्श तथा गुरु करनेवाले भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जिन्होंने अपना कार्य एक तत्त्वज्ञ, अधीनतिष्ठ, समाजसुधारक, शिक्षालय, जैसे अनेक विशेषणों से सम्पन्न डॉ आंबेडकरजी के कार्य संबंधी जानकारी प्राप्त करोगे। जो भारतीय समाज को बस, आज और कल अर्थतः प्रेरणादायी और मार्गदर्शक होगी।

१. जीवन परिचय तथा शिक्षा

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरजी का जन्म १४ अप्रैल १८९१ में मध्यप्रदेश के ग्वालियर नामक गांव में हुआ। उनके पिताजनी अंग्रेज शासन के सैनिक स्कूल में अपने दरपर कपटारी से लेकर अध्यापक का स्थान प्राप्त किया। इसी सेवा के अंतिम समय पर उन्होंने सुपेदार पद तक की प्राप्ति कर ली थी। बीसवस वह सफल दम्पति के १४ वे अपत्य थे। तत्कालिन सामाजिक परिस्थिती में जब उन्होंने जिस समाज में जन्म लिया वह समाज पिछड़ा तथा अशुभ था। बचपन से ही, पठशाळा में थी मिली-विषमतापूर्ण बर्ताव शक्तिशाल परिस्थितीयों अनुभव उन्होंने किया हुआ था। अत्यंत विषम परिस्थिति में भी कुशाग्र बुद्धिमत्ता प्राप्त आंबेडकरजीने शक्तिशाल परिस्थितीयों को मात देने हुए कठोर मेहनत से विदेश में जाकर डॉक्टरेट की उपाधि प्राप्त की। देश तथा विदेशों में भिन्न-भिन्न पाठ्यक्रम पूर्ण करते हुए 'प्रथम भारतीय अध्यापक' यह सम्मान भी प्राप्त किया। अतः उनकी शिक्षा प्राप्ति की यात्रा अत्यंत कष्टमय तथा प्राप्त परिस्थिति में आज अत्यंत विचारणीय है।

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरजी के शिक्षा विषयक विचार

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरजी शिक्षा को समाज परिवर्तन का अमोघ अस्त्र मानते थे। उनके मतानुसार ऐसी, कपडा, और महान इन मूलभूत आवश्यकताओं की समान शिक्षा भी आवश्यक है। उन्होंने प्राथमिक शिक्षा से लेकर उच्च शिक्षा तक अपने विचारों को प्रस्तुत किया है। अपने देश की स्थिती को ध्यान में रखते हुए उन्होंने प्राथमिक शिक्षा के गुण तथा

१४. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा माध्यमिक शिक्षणातील उभ्यासक्रमासंबंधित दृष्टीकोण

डॉ. किरण खेरनार

डॉ. भीमराव रामजी आंबेडकर यांना डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणून ओळखले जाते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या जन्म १४ एप्रिल १८९१ रोजी मध्यप्रदेशातील इंदूर जवळ महु येथे झाला त्यांचे वडील सुभेदार होते. रामजी मालोजी सपकाळ व मासा धिमाबाई यांच्या पोटी जन्माला आलेले चौदावे अपत्य म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर.

रत्नागिरी जिल्ह्यातील खेड तालुक्यातील आंबावडे हे बाबासाहेबांचे मूळ गाव होय. आंबावडे या गावाचे रहिवासी असल्याने त्यांच्या शिक्षकांनी बाबासाहेबांचे आठनाव सपकाळ वरून आंबेडकर असे ठाडले. उच्च शिक्षणासाठी बाबासाहेबांना बडोदाच्या महाराजांकडून शिष्यवृत्ती मिळाली होती. शिष्यवृत्तीच्या आधारे कोलंबिया विद्यापीठातून अर्थशास्त्र विषयातील पदवी प्राप्त केली. अर्थशास्त्रावरील संशोधन प्रबंध सादर करून कोलंबिया विद्यापीठाची डॉक्टरेट ही पदवी मिळविली.

डॉ. आंबेडकरांनी घटना मसुदा समितीचे अध्यक्ष म्हणून काम केले. त्यांनी अतिशय परिश्रमपूर्वक भारतीय राज्यघटनेचा मसुदा तयार केला आणि त्यायोगे भारतीय राज्यघटनेच्या निर्मितीत सिंहाचा वाटा उचलला म्हणून भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार असा शब्दात त्यांचा उचित गौरव केला जातो. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी शिष्यांना शिक्षण संपटीत खर्च व संपर्क करा ही विसूत्री दिली. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे अत्यंत बुद्धिमत्ता व सहनशीलतेचे वरदान लाभलेले असांक्षिक व्यक्तित्व होते. दलित चळवळीचे सर्वश्रेष्ठ नेते होते. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे कायदेपंडित, राजकीय नेता, तत्त्वज्ञ, विचारवंत, इतिहासकार, अर्थतज्ञ, संपादक, युगप्रवर्तक, दलितचळवळीचे क्रांती, सिमोलि जॉक नॉलेज, भारत-भारत-विद्यार्थ, ज्ञानाचा अणुसागर अशा विविध वैशिष्ट्यांचे धनी होते.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ग्रंथानाच आपले गुण मानत त्यांच्या राजगृहात २२००० ग्रंथ होते. ते म्हणत जर तुमच्याकडे दोन नाणी असतील तर एखा नाण्याची भाकर घ्या आणि एका नाण्याचे पुस्तक घ्या. भाकर तुम्हाला जगवेल तर पुस्तक जगण्याची कला शिकवेल.

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते शिक्षणाचा अर्थ

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या मते शिक्षण हे अस्पृश्य, दलित यासारख्या मागासलेल्या जनतेच्या उद्यानाचे उत्तम साधन आहे. माणसाच्या जीवनाची जटिलता दूर करते ते शिक्षण होय. सामाजिक क्षमता आणि स्वातंत्र्य यांचे संरक्षण करणारी शक्ती म्हणजे शिक्षण होय. शिक्षण ही शोषण मुक्तीची पायताट आहे. सर्व आकाराच्या विनमता दूर करणाऱ्यासाठी आणि सामाजिक लोकशाही प्राप्त करून देणाऱ्यासाठी शिक्षण हा एक राजमार्ग आहे. शिक्षणाबुद्धे स्वाभिमानी, स्वातंत्र्यवान आणि आत्मोद्धार होती.

महाराजा सयाजीराव गायकवाड: मोफत व सक्तीचे प्राथमिक शिक्षणविषयक कार्य

डॉ. विद्या एन. जाधव

असोसिएट प्रोफेसर

विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

आणि

डॉ. सुजाता पी. पवार

असिस्टंट प्रोफेसर

पी. व्ही. जी. कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, नाशिक

पास्ताविक

एकोणिसावे शतक हे भारतीय इतिहासातील एक महत्त्वपूर्ण शतक म्हणून ओळखले जाते. या शतकात ज्ञान-विज्ञान, तंत्रज्ञान, कला, संस्कृती, धर्म, राजकारण, शिक्षण इत्यादी विषयात प्रचंड वैचारिक जागृती घडून आली. विसाव्या शतकाचा विचार केला तर कमालीचे अज्ञान होते. त्याचा फायदा समाजातील काही उच्चभू व इंग्रज घेत होते. अंधश्रद्धा, जातिभेद, गुलामगिरी, विषमता व अज्ञान यांनी भारतीय समाज घासलेला होता. उच्चभूची गुलामगिरी झुगारून द्यायची असेल व समाजातील दोष नाहीसे करायचे असतील तर सर्वप्रथम शैक्षणिक व वैचारिक जागृती होणे आवश्यक आहे ही जाणीव समाजसुधारकांमध्ये निर्माण झाली. यामध्ये महात्मा फुले, शाहू महाराज, डॉ. आंबेडकर, भाऊराव पाटील, विठ्ठल रामजी शिंदे, लोकमान्य टिळक, दादाभाई नौरोजी, नामदार गोखले, योगी अरविंद, महात्मा गांधी यांची नावे प्रामुख्याने समोर येतात. या सर्व प्रजावंतांना भक्कम वैचारिक व आर्थिक पाठबळ लाभले ते बडोद्याचे महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांचे.

सक्तीचे व मोफत प्राथमिक शिक्षण योजना सक्तीचे प्राथमिक शिक्षण योजना प्रायोगिक तत्त्वावर महाराजांनी प्रथम अमरती गाव आणि तालुका यातील नऊ खेडेगावात सुरु केली. शाळेच्या एक मील परिसरात राहणाऱ्या सात ते बारा वर्षांमधील मुले आणि सात ते दहा वर्षांमधील मुली यांना शाळेत जाणे सक्तीचे करण्यात आले. ज्यांना खासगी शिक्षण देण्यात येत होते अशांना व सक्तीच्या शिक्षण विषयक निश्चित केलेल्या इयत्तेत पूर्वीच उत्तीर्ण झालेल्यांना अथवा इतर काही नियम असतील अशांना या नियमाला अपवाद ठरविण्यात आले. पहिल्या तीन इयत्ता यावेळी सक्तीच्या करण्यात आल्या होत्या. नोव्हेंबर १८९३मध्ये हा हुकूम लागू करण्यात आला. हा कायदा सक्तीचा असला तरी सुरुवातीला शाळेत गैरहजर राहण्याबद्दल कोणतीही शिक्षा केली जात नसे. महाराजांना असा विश्वास होता की कायदेशीर शिक्षेने प्रेरण सुटणार नाही आपण आपल्या उद्दिष्टांकडे सावकाश मार्गक्रमण केले पाहिजे.

योजनाचे उद्दिष्ट सक्तीच्या शिक्षण योजनेमागे बडोदा राज्यातील प्रत्येक मुलाला कमीत कमी तीन आर प्राप्त झाले पाहिजे (रीडिंग, रायटिंग, अर्थमॅटिक) असे ते म्हणत. ज्ञान पद्धत टिकून राहण्यासाठी काही जणांनी शिक्षण शिक्षण मूठभर लोकांना पुरताच मर्यादित ठेवले दुसऱ्या बाजूने पाहता त्याची कल्पना खालून वर अशा स्वरूपाची होती असे ते म्हणाले लोकसमुदायाला प्राथमिक शिक्षण द्या तेंव्हा अधिक ची मागणी मागोमाग लगेच येईल. अशा तऱ्हेची मागणी ज्यावेळेस निर्माण होईल त्यावेळेस योग्य मार्गदर्शन झाले पाहिजे. हा प्रयोग समर्थनीय ठरला आणि इ.स. १९०६ च्या कायद्यानुसार खालील प्रकारच्या विद्यार्थ्यांना शाळेतील सक्तीच्या उपस्थित सूट

Page 8
Principal

कोविड - लॉकडाउन के दौरान 'Work From Home' के लिए शिक्षकों द्वारा इस्तेमाल की गयी कार्यनीति और मानसिकता :

एक अध्ययन

प्रा . खोंडे . कैलास आर. डी.

(प्रोफेसर, असि)

मनोप्र समाज विद्यालय/राजमहाविद्यालय ..

नाशिक (महाराष्ट्र)

: Mail -E krkhonde81@gmail.com

सारांश : (Abstract)

बी सदी कई चुनौतियों का शतक बन गई है 21ए एक तरफ प्रौद्योगिकी की उन्नति और दूसरी ओर नई प्राकृतिक और मानवीय चुनौतियाँ इस सदी में ए जब हम भूकंपए सुनामीए सूखाए आतंकवादए आक्रामकताए सीमावादए भाषावाद ए धार्मिकताए प्रहाचार जैसे कई संकटों का सामना कर रहे हैंए कोविड है। यह वायरस दुनिया से दुनिया भर में फैल गया 2019 वायरस दिसंबर 19 सप्ते तीन महीने से बंद है-से अधिक देशों में फैल चुका है। पूरी दुनिया पिछले तीन 200 भर के ए दुनिया के सभी व्यवसायों के साथ सभी प्रतिष्ठानए अध्ययन के सभी केंद्र भी बंद हैंए यह सामाजिक दूरी बनाए रखने और बीमारी पर अंकुश लगाने के लिए एक आवश्यक कदम है। इसलिए भारत के सभी विश्वविद्यालयए सभी शैक्षणिक संस्थान वर्क प्रोम होम अवधारणाओं से काम को लागू कर रहे हैं ताकि छात्रों को अकादमिक रूप से नुकसान न पहुंचे। शिक्षण प्रक्रिया में प्रौद्योगिकी का उपयोग अब एक दौर बन गया है। छात्रों, शिक्षकों, अभिभावकों, सरकार और संपूर्ण शिक्षा प्रणाली में सूचना प्रौद्योगिकी का व्यापक रूप से उपयोग किया जा रहा है। हर दिन नई खोज की जा रही है, नए सॉफ्टवेयर विकसित किए जा रहे हैं, असंख्य मोबाइल ऐप सामने आए हैं , अध्ययन और अध्यापन आसान, सरल और अधिक मनोरंजक होता जा रहा है। अधिकांश शिक्षक भी प्रौद्योगिकी के अनुकूल बन रहे हैं। इसके लिए, शिक्षकों की मानसिकता का अध्ययन करना, उस पर शोध करना आवश्यक था। अध्ययन, शिक्षण और मूल्यांकन की प्रक्रिया में शिक्षक प्रौद्योगिकी का उपयोग कैसे और किस हद तक करते हैं, यह जानने के लिए प्रस्तुत विषयों को लेते हुए शोध का प्रयास किया गया है।

1. प्रस्ताविक : (Introduction)

कोविड 19 की पार्श्वभूमि के खिलाफ, भारत में शिक्षक विभिन्न प्लेटफॉर्मों का उपयोग कर रहे हैं, जिसके लिए सरकार ने कई मुफ्त प्रौद्योगिकी मंच, टीका, स्वयंम, ई पाठशाला ऐसे बहोत सारे एच भी प्रदान की है। ड्रम , विभिन्न विश्वविद्यालयों के पोर्टल्स, एनसीईआरटी, राज्य सरकार आदि वेबसाइटें सभी प्रकार की पाठ्यपुस्तकें और संदर्भ पुस्तकें उपलब्ध हैं। बी सदी सूचना 21 गिकी का कब्जा है। टेक्नोलॉजी ने कृषिप्रौद्योगिकी का युग है। जीवन के हर क्षेत्र में प्रौद्यो, बैंकिंग, उद्योग, रक्षा, विभिन्न व्यवसायों और शिक्षा के क्षेत्रों में क्रांति ला दी है। टेक्नोलॉजी ने शिक्षण और मूल्यांकन की प्रक्रिया को बहुत आसान बना दिया है। विभिन्न अवधारणाओं को समझने, अध्ययन, शिक्षण और मूल्यांकन के लिए प्रौद्योगिकी के विभिन्न स्रोतों और साथ ही शिक्षक प्रशिक्षण के क्षेत्र में, प्रौद्योगिकी के विभिन्न प्रवाह दैनिक आधार पर बनाए जा रहे हैं, प्रौद्योगिकी हमारे लिए एक अभिन अंग बन गई है। शिक्षक आज विभिन्न कक्षाएँ जैसे कि Google क्लासरूम , youtube चैनल्स , स्कोलोजी, सोक्रैटिव, एडमोडो, moodel जैसे saps के साथ शिक्षक शिक्षण और मूल्यांकन में ज्यादासए क्लास का भी उपयोग कर रहे हैं, इसलिए उच्च शिक्षा अब सभी के लिए आसान और सुलभ है। कोविड 19 पार्श्वभूमि पर महाराष्ट्र में शिक्षकों ने अध्ययन, अध्यापन, मूल्यांकन मार्गदर्शन के लिए प्रौद्योगिकी का अधिकतम उपयोग किया, सभी शिक्षकों ने गतिविधियों को किन तरीकों से लागू किया? इस दौरान शिक्षकों की मानसिकता कैसी थी, इस अध्ययन से यही पता चला है।

2. समस्या कथन : (Statement Of the Problem)

कोविड लॉकडाउन अवधि के दौरान 19 'घर से काम' (Work From Home) के लिए शिक्षकों द्वारा इस्तेमाल की जाने वाली कार्यनीति और का मानसिकता अध्ययन करना।

58

IMPLEMENTATION OF A STRESS MANAGEMENT PROGRAM FOR JUNIOR COLLEGE STUDENTS AND STUDY ITS EFFICACY

Dr. Vidya Namdev Jadhav

Associate professor

M.V.P. Samaj's College of Education, Nashik

And

Dr. Shaikh Ejaz Ahmed Abdul Quddus

Assistant Professor

Masumiya College of Education, Ahmednagar

Abstract

Anything that poses a challenge or a threat to our well-being is a stress. When the stresses undermine both our mental and physical health they are bad. When we are stressed our blood pressure rises, breathing becomes more rapid, digestive system shows down, heart rate (pulse) rise, immune system goes down, muscles become tense, we do not sleep (heightened state of alertness), at some times when person gets hyper tension they make suicides.

Now days, students are facing with a number of stresses, both at college and outside of it. It has been suggested that adolescence is the worst possible time for students to be pressured into activities like academics, which can be as boring as they are important. However, most students are capable of dealing with the stress of school and college life if they know how to and if it is recognized as such. So, the teachers should give them the knowledge of stress management techniques. Present junior college students also not exception for it. So, they should know the techniques of stress management. They are also tomorrow's society maker and they have to handle social relations. If they get the knowledge of stress management they can decrease the stress of other. So, researchers decided to implement a Stress Management Program for junior college students and Study its Efficacy.

This paper focuses on the knowledge of stress management of junior college students which includes problem of research, operational definitions, objectives, assumptions, need and importance of research, hypothesis, method of research, sample, tools of research, nature of stress management program, data collection, data analysis, data interpretation, major findings and conclusions.

Implementation of a Stress Management Program for Junior college Students and Study its Efficacy

1) Introduction

We generally use the word "stress" when we feel that everything seems to have become too much - we are overloaded and wonder whether we really can cope with the pressures placed upon us. Anything that poses a challenge or a threat to our well-being is a stress. When the stresses undermine both our mental and physical health they are bad.

संशोधन कार्यातील महत्त्वपूर्ण टप्पा : संशोधन कार्यपद्धती

पी. बी. वाघरे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक, म. वि. प्र. समाजाचे, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

parashramwaghere@gmail.com

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना

कोणतेही संशोधन कार्य करताना संशोधन शीर्षक निश्चिती नंतर संशोधनाचे प्रश्न तयार करून संशोधनाची उद्दिष्टे निश्चित करावी. संशोधनाच्या उद्दिष्ट्ये निश्चिती नंतर संशोधन कार्यातील महत्त्वपूर्ण टप्पा संशोधन कार्यपद्धती आहे. संशोधन कार्यपद्धती निश्चित केल्यानंतर संशोधन कार्य हे संशोधन शीर्षक व उद्दिष्ट्ये विचारात घेऊन अधिक गतीने व उदित् प्राप्त प्रत जाते, यात शंका नाही.

संशोधन कार्य पद्धती

संशोधन कार्य पद्धती अंतर्गत 4 प्रमुख घटकांचा समावेश होतो.

- 1 संशोधन पद्धती
- 2 जनसंख्या व नमूना
- 3 संशोधन साधने
- 4 संख्या शास्त्रीय परिमाणे

जेव्हा संशोधक आराखडा निश्चित करतो, त्यावेळेस संशोधकाने संशोधन कार्य पद्धती अत्यंत बारकाईने नमूद करून उद्दिष्ट्यानिहाय संशोधन कार्यपद्धती देणे अभिप्रेत आहे. संशोधन कार्यपद्धतीवरून संशोधक कशाप्रकारे संशोधन कार्य पुर्नत्वास घेऊन जाणार आहे याचा अंदाज घेतो. याशिवाय, स्वतः संशोधकाला संशोधन कार्याची दिशा प्राप्त होते.

1) संशोधन पद्धती -

संशोधकाने ज्या संशोधन पद्धतीचा वापर केलेला आहे, त्या संशोधन पद्धती निवडण्यामागचे कारण, व त्या संशोधन पद्धतीचा सैद्धांतिक भाग देणे गरजेचे आहे.

अ ऐतिहासिक संशोधन पद्धती

ब वर्णनात्मक संशोधन पद्धती

क प्रयोगिक संशोधन पद्धती

ड गुणात्मक संशोधन पद्धती

संशोधन आराखडा निश्चिती

डॉ. एच.डी. घिसे ✓

सहा. प्राध्यापक एम.एड.

यांत्रिक तंत्रज्ञानाचे शिक्षणशास्त्र महाराष्ट्र शासक
नाशिक

संशोधन समस्या निश्चिती झाल्यानंतर संशोधकांनी संबंधित साहित्य व संशोधन आढावा घेणे गरजेचे आहे. कारण संशोधकाने निवडलेला संशोधन विषय Repeat तर होत नाही ना? या दृष्टीकोनातून आढावा अत्यंत गरजेचा आहे. एकदा काही झाल्यानंतर उद्दिष्टे, माडणो, संशोधन कार्यपद्धती निश्चिती करण्याकरिता आढावा घेणे क्वचितच आहे.

संशोधन कार्य व्यवस्थित व पद्धतशीर होण्यासाठी संशोधन आराखडा निश्चित करणे गरजेचे आहे. संशोधन आराखडाच्या पायऱ्या साधारणपणे पुढीलप्रमाणे असतात.

- १) प्रस्तावना
- २) संशोधनाची गरज
- ३) संशोधनाचे महत्त्व
- ४) समस्या विधान
- ५) समस्यांचे स्पष्टीकरण
- ६) संकल्पनात्मक व्याख्या
- ७) कार्यात्मक व्याख्या
- ८) संशोधन प्रश्न
- ९) संशोधनाची उद्दिष्टे

Chaitanya

मानस यांची भावनिक बुद्धिमत्ता उपपत्ती : एक दृष्टिक्षेप

डॉ. हेमंतकुमार डी. चिले

सहायक प्राध्यापक (एम.ए.ए. विभाग),
शाहापूरनाथ महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

बुद्धिमत्ता वा अनुभूति स्वतंत्रपणे अनेक पैलू विसून येतात. विविध मानसशास्त्रज्ञांनी बुद्धिमत्तेच्या विविध घटकांसाठी अन्वेषण करताना आठ व्यापकी बुद्धिमत्ता घटकंमधून यानी बुद्धिमत्तेच्या भावनिक बुद्धिमत्ता वा प्रकाराचा व्यापकीच्या संज्ञानात याचका प्रामुख्याने असे मानले आहे. भावनिक बुद्धिमत्ता अशाचरी व्यक्ती आवृत्त्यात यशाच्या उच्च शिखरावर पोहचू शकते असे त्यांचे मत होते. भावनिक बुद्धिमत्ता ही संकल्पना १९८५ मध्ये स्थानी जगासमोर मांडली. भावनिक बुद्धिमत्तेचा घटक घट्टे नव्हेत त्यांनीत विविधतेत झाले तर त्या व्यक्तीच्या भावनिक बुद्धिमत्तेचा विकास झाला आहे असे मतही व्यक्त केले.

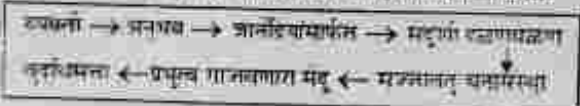
- १) आत्मसंभल (Self Awareness)
- २) आत्मनियंत्रण (Self control)
- ३) आत्मा प्रेरणा (Self motivation)
- ४) खालीपणी खालीपणे (Empty)
- ५) सामाजिक कौशल्य (Social Skill)

व्यक्तीला स्वतःचा आढळणाऱ्या बंध आणि दुसऱ्यांच्या आढळणाऱ्या बंधांमधील शिवाय, व्यक्तीला SWOT analysis द्वारा स्वतःचे आवृत्तीकरण करून घ्याय संधीत शक्तीस्थळे (Strong points), कमतरता (Weaknesses), संधी (Opportunities) आणि आवृत्तीत संध्याय धाके (Threats) आढळता आनी पाहिलेले व नव्यानेच स्वतःलाच साधना आला पाहिले. या हेतूतय शासन यांनी भावनिक बुद्धिमत्तेचा विकास करा करताना हे या यशासाठीच पाहिलेला मांडलेले आहे.

प्रस्तावना

बुद्धिमत्ता

बुद्धि, बुद्धिमत्ता, स्मरणशक्ती, विस्मरण यांचा समूह मनुष्याे अधिक प्रमाणात येतो. तसेच व्यक्तीने घेतलेल्या अनुभवांची असेतो अनुभव हे अनुभवांमधील प्रहारा करावे लागतात.

याच दृष्टीत विविध अशातील, विषयातील शब्दांचा पुरवठा अनेक शाखांना येतो आहे.

बुद्धिमत्ता लॅटिन भाषेतील इयंगीतील Intelligence हा पराडीलगत बुद्धिमत्ता वा शब्दाचा समानाधी म्हणून वापरला येतो.

Chaito

संशोधन कार्य करताना घ्यावयाची दक्षता

डॉ. चित्ते एच. डी.
म.वि.स.समाजाचे,
शिक्षणाभासद प्रशासित्व्यालय,
भाशिक (एम. एड विभाग)

संशोधकांनी संशोधन कार्य करताना प्रामुख्याने पुढील दक्षता घेणे गरजेचे आहे.

1) संशोधन शीर्षक योग्य मांडणी :-

संशोधन शीर्षकाची योग्य व अचूक मांडणी अपेक्षित आहे. मुळात ज्या विषयावर काम करत आहे, त्या विषयाचे वाआधी काम झालेले आहे का ? याची खात्री करणे गरजेचे आहे. त्याकरिता संबंधित संशोधकाच्या आढाव्याची आवश्यकता आहे.

संशोधनाचा आढावा घेतल्यामुळे संशोधनाची पुनरावृत्ती टाळता येते. त्यामुळे आपण करत असलेले संशोधन कार्य Original असेणे आवश्यक आहे.

2) उद्दिष्टांची योग्य मांडणी :-

संशोधकांनी संशोधन शीर्षक आणि संशोधन प्रश्न विचारत घेवून उद्दिष्टांची मांडणी करावी. जे साध्य करावयाचे आहे, ते उद्दिष्टांमधून साध्य होते का ? हे बघणे सर्वोत्तम म्हणजेच आहे.

3) परिकल्पनांची योग्य मांडणी :-

संशोधकांनी परिकल्पनांची योग्य मांडणी करणे गरजेचे आहे. संशोधन परिकल्पना आणि शून्य परिकल्पना मांडाव्यात. Syntax of the hypothesis should be proper.

4) जनसंख्या व नमुना निवड :-

ज्या घटकाकडून माहिती मिळवावची आहे, ते घटक बरोबर नमुन्यात घेत आहेत का ? नमुना जनसंख्येवून घेताना संभाव्यता की असंभाव्यता नमुना निवड, याबाबत योग्य निर्णय घ्यावा.

CHATEHD

प्रध्यापक
सौ. ज्योती लक्ष्मीबाई वने
संस्कृत, इ.संस्कृत, अक्षरशास्त्र, संस्कृत
संस्कृत, वि. शाखा

विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासात मातृभाषेचे स्थान

प्रधानी डॉ. पद्मकांत एम. बोरसे
म. वि. प. स. चे शिक्षणशास्त्र
महाविद्यालय नाशिक.

प्रा. सुनीता लक्ष्मण आवडंकर
मौलीवाला कॉलेज ऑफ
एज्युकेशनल सायन्सेस नाशिक.

भाषा हे संवाद साधण्यासाठीचे प्रभावी माध्यम आहे. आपले विचार, भावना, कल्पना नेमकेपणाने व्यक्त करण्यासाठी भाषेची प्रभुत्व आवश्यक असते. मात्र भाषेवर प्रभुत्व मिळविण्यापयतेचा प्रवास हा सहज सोपा आणि आनंददायी असताना ह्या मातृभाषा ही अनुकरणानुत शिकल्या जाते. लहान मुल आपल्या आई वडिलांच्या, आज्ञाकार्याच्या तसेच घरातील इतर व्यक्तींच्या भाषेच्या, त्यातील शब्दांच्या अनुकरणाने एक एक शब्द नंतर संपूर्ण वाक्य बोलायला शिकते. ही एक नैसर्गिक आणि सहज प्रक्रिया असते. प्राण्यांच्या, पक्षांच्या, वस्तुंच्या आवाजांमध्ये आणि घवनी मधून लहान मुल स्वतःच्या भाषेत त्या भाषा प्रक्रिया घेता. पक्षी, वस्तू त्या नाव देऊन आपल्या मंदूत साठवते. भाषा निर्माण होण्यासाठी कारण कुठले का असेना, भाषेमुळे वेगळे वाद झाली आणि मंदूच्या वादीमुळे पुन्हा भाषेची वाद झाली हे मात्र निश्चित. व्यक्तींमध्ये त्यांच्या वाद व विकासातील पाहिली होत तसे भाषेच्या वादीसाठी महत्वाची असतात. या काळात पालक मुलाशी किती वेळा बोलतात, यावर त्यांच्या संपूर्ण भाषणशक्तीत भाषा अवलंबून असते. असे शिकागो विद्यापीठातमधला जॉर्जेसन हटनलॉकर म्हणतो. या काळात लहान मुल शिकते. भारत नवीन शब्द, भाषा, त्यातील वाक्य एकतात तितका त्यांचा शब्द संघय वाढत जातो.

मंदू आणि भाषाशास्त्र

मंदूमध्ये भाषा निर्माण होण्यासाठी 'बोबबज एरीया' हा भाग महत्वाची भूमिका पार पडतो. आणि भाषा कळण्यासाठी मंदूमध्ये 'व्हॉल्यूमिज एरीया' हा भाग महत्वाचा असतो. शब्द तयार होणे, बोलणे, वाचणे आणि लिहिणे अशा आपल्या वेगवेगळ्या क्षमतांसाठी आपल्या मंदूमध्ये वेगवेगळी केंद्रे व जागा असतात. भाषा आणि तिची रचना किंबहुना आपण मातृभाषेमध्ये जी वाक्यांशी रचना करतो, शब्द संघय करतो, त्यामुळे आपले विचार आकाराला येत असतात आणि त्यातूनच आपल्या व्यक्तित्वाचा आकार घेऊन पडत असतात. लिहिणे आणि वाचणे या दोन्ही क्षमतेसाठी मंदूमध्ये वेगवेगळी केंद्रे असतात. आपण जर मुलांना भाषेचा उपयोग आणि अनुकरण करायला शिकवत नाही किंवा त्यांच्याशी संवाद साधला नाही तर भाषेच्या केंद्रांमधील स्तरीयता इतर क्षमतांसाठी किंवा इतर क्षमतेसाठी वापरले जातात. आणि मग भाषेची वाद खटते. याच कारणामुळे ज्या व्यक्ती लक्षणात किंवा श्रवणास अक्षम आहेत त्या व्यक्तींच्या इतर क्षमता ह्या वादलेल्या दिसून येतात. आजपर्यंत मंदू वर अनेक संशोधन झालेले आहेत. त्यामधून भाषेच्या शिक्षणाशी संबंधित बऱ्याच बाबी समोर आलेल्या आहेत. उदाहरणार्थ बालकांचा दहा वर्षे वयापर्यंतचा कालावधी हा भाषेच्या सहज शिक्षणाचा कालावधी असतो. मज्जामानसशास्त्रज्ञ असे सांगतात की, जगांमधील वेगळी भाषांमध्ये एकत्रितरित्या पाहिले असता, सुमारे शंभर स्वर असतात आणि त्यांच्या वाच वयात, मंदूमध्ये पेशीची जी तुलना घालतात असते. तिच्यात हे सर्वच्या सर्व स्वर आत्मसात करण्याची मंदू मध्ये उपजतच क्षमता असते. ही वैश्विक व्याकरण क्षमता जवळी वापरात येते तेवढीच टिकून राहते. या वयात वापर होत नाही त्या क्षमता असणाऱ्या मंदूमधील पेशी मृत पावतात, मरू जातात. मुलांना नवीन भाषा शिकविणे आणि मुलांच्या कानावर सतत नवीन भाषेतील शब्द कानावर पडून मुलांनी नैसर्गिकरित्या भाषा शिकणे यामध्ये फरक आहे. दोन्ही बाबी मिळून आहेत. सहजपणे, संवादातून, गोष्टींमधून आणि सतत शब्द कानावर पडून शिकलेली कोणतीही नवीन भाषा मुलांसाठी सहज प्रक्रिया असते कारण तया प्रकारची व्यवस्था त्यांच्या मंदूमध्ये तयारच आहे.

Page 75
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

अभ्यासक्रम व पाठ्यक्रम : एक दृष्टिकोण

पा. लक्ष्मण वायळ

असि. प्रोफेसर मविप्र समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक : शाळा म्हणजे की विद्यार्थी, शिक्षक, अध्यापन, परीक्षा, या बरोबरच अभ्यासक्रम, पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, या गोष्टी डोक्यासमोर उभ्या राहतात. यातीलच महत्वाचा भाग म्हणजे अभ्यासक्रम व पाठ्यक्रम होय.

अभ्यासक्रमास इंग्रजी भाषेत Curriculum पर्यायी शब्द आहे. अभ्यासक्रम- मूळ लॅटीन शब्द आहे. मूळ लॅटीन शब्दाचा अर्थ- शर्यतीची धावपट्टी (Race Course) असा आहे. घोड्याच्या शर्यतीत निघावयाच्या स्थानापासून आपले लक्ष गाठे पर्यंतचे अंतर. अध्यापनात आक्रमावयाचा संपूर्ण मार्ग असा होतो.

अभ्यासक्रमाच्या काही व्याख्या :

1. The Whole body of course offered by and Educational institution. शिक्षणसंस्था देत असलेला संपूर्ण पाठ्यक्रम होय.
2. अभ्यासक्रम म्हणजे शालेय जीवनातून मिळणारे सर्व प्रकारचे संस्कारात्मक अनुभव होय.
3. ब्रूबेकर (Brubaker): अभ्यासक्रम म्हणजे विशिष्ट वातावरण वा पार्श्वभूमीवर व्यक्तीस प्राप्त होणारा अनुभव होय.
4. एडवर्ड किंग (Edward King): शाळेने बालकांना इच्छित अध्यापन अनुभवांची संपी मिळावी म्हणून पुरविलेले सर्व मार्ग.
5. मनरो (Monroe): शिक्षणाची ध्येय साध्य करण्यासाठी शाळेने उपयोगात आणलेल्या सर्व अनुभवांचा अभ्यासक्रमात समावेश होतो.

181 39 106

Environmental Awareness Among the students and Teachers of Higher Education: Survey 2020

^aChandrakant M. Borase, ^bSushmavati J. Patil

^aPrincipal, ^bAssociate Professor, MVP Samaj's Adv. V. H. College of Education, Nashik, Maharashtra, India

Abstract

The present research study was mainly concerned with Environmental awareness among the teachers, teacher educators and students associated with higher education. The sample is 1004 teachers, teacher educators and students of higher education from various universities of Maharashtra State. Data was collected by online survey by using 'Google form' link, in it 20 multiple choice questions were given. The data was analyzed and presented by using histogram, pi-chart, tables and percentages.

KEYWORDS: World Environment Day, Environmental Awareness, United Nation, Bio-diversity

Introduction:

"World Environment Day" is promoted by the United Nation. This year Colombia has been chosen as the country to host the World Environment Day-2020 event in collaboration with Germany. The theme of World Environment Day-2020 is "Celebrate Biodiversity". The Environment Protection Act is enacted in the year 1986 with the main objective to provide the protection and improvement of environment.

According to the 2019 report, the total forest cover of the country is 712,249 sq. km. (21.67 % of India's total geographical area) slightly up from 708,273 sq. km. (21.54 %) in 2017. India's forest coverage is rising but the rate is very slow. To reach forest coverage up to 33% as per India's National Forest Policy, so many years will be required. Based on satellite data analysis, the biennial (every two year) assessment - conducted by the Forest Survey of India and released by the Ministry of Environment, Forest and Climate Change - has published the total forest and tree cover at 802,088 sq. km, which is 24.39 % of the geographical area of the country.

Environmental hazards increase the risk of cancer, heart disease, asthma, and many other illnesses. These hazards can be physical, such as pollution, toxic chemicals, and food contaminants, or they can be social, such as dangerous work, poor housing conditions, urban sprawl, and poverty. Environmental education is a process that allows individuals to explore environmental issues, engage in problem solving, and take action to improve the environment. As a result, individuals develop a deeper understanding of environmental issues and have the skills to make informed and responsible decisions.

Objectives of the Research Study

1. To study the environmental issues, values and skills among students and teachers of higher education.
2. To find out the level of environmental awareness and attitudes among students and teachers of various colleges and their sense of responsibility.

Methodology of present research study

Descriptive survey method was used for present research study.

59

Environmental Awareness Among the students and Teachers of Higher Education: Survey 2020

¹Chandrakant M. Borase, ²Sushmavati J. Patil

¹Principal, ²Associate Professor, MVP Samaj's Adv. V. H. College of Education, Nashik, Maharashtra, India

Abstract

The present research study was mainly concerned with Environmental awareness among the teachers, teacher educators and students associated with higher education. The sample is 1004 teachers, teacher educators and students of higher education from various universities of Maharashtra State. Data was collected by online survey by using 'Google form' link, in it 20 multiple choice questions were given. The data was analyzed and presented by using histogram, pi-chart, tables and percentages.

KEYWORDS: World Environment Day, Environmental Awareness, United Nation, Bio-diversity

Introduction:

"World Environment Day" is promoted by the United Nation. This year Colombia has been chosen as the country to host the World Environment Day-2020 event in collaboration with Germany. The theme of World Environment Day-2020 is "Celebrate Biodiversity". The Environment Protection Act is enacted in the year 1986 with the main objective to provide the protection and improvement of environment.

According to the 2019 report, the total forest cover of the country is 712,249 sq. km. (21.67 % of India's total geographical area) slightly up from 708,273 sq. km. (21.54 %) in 2017. India's forest coverage is rising but the rate is very slow. To reach forest coverage up to 33% as per India's National Forest Policy, so many years will be required. Based on satellite data analysis, the biennial (every two year) assessment - conducted by the Forest Survey of India and released by the Ministry of Environment, Forest and Climate Change - has published the total forest and tree cover at 802,088 sq. km, which is 24.39 % of the geographical area of the country.

Environmental hazards increase the risk of cancer, heart disease, asthma, and many other illnesses. These hazards can be physical, such as pollution, toxic chemicals, and food contaminants, or they can be social, such as dangerous work, poor housing conditions, urban sprawl, and poverty. Environmental education is a process that allows individuals to explore environmental issues, engage in problem solving, and take action to improve the environment. As a result, individuals develop a deeper understanding of environmental issues and have the skills to make informed and responsible decisions

Objectives of the Research Study

1. To study the environmental issues, values and skills among students and teachers of higher education
2. To find out the level of environmental awareness and attitudes among students and teachers of various colleges and their sense of responsibility

Methodology of present research study

Descriptive survey method was used for present research study.

COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING: A RESEARCH BASED APPROACH

Dr. Sangeeta A. Tidke, Associate Professor,
MVP's AVH College of Education, Nashik (Maharashtra)

Abstract

Language is a raw material to have a fine product of education. Hence, English Language has got importance in today's education system. As far as various methods and approaches to teach English are concerned. Communicative Approach has proven to be a very important and an exciting development. It is observed that the 'structurally competent' but 'communicatively incompetent' learners know the grammar but lack the ability to be appropriate as well as fluent while speaking English. After completing school education, the students cannot converse in day-to-day situations using appropriate English. This situation is nothing but an effect of the difficulties faced by Marathi medium school teachers while using Communicative Approach to teach English. Therefore, the present research paper explores the practical problems faced by the teachers while using Communicative Approach to teach English, their strengths and weaknesses in teaching English by Communicative Approach and remedial ways for improving teaching English by Communicative Approach.

Keywords: raw material, education, communicative approach, converse, day-to-day situations, Marathi medium teachers, practical problems, remedial ways.

INTRODUCTION:

English is an important language for a worldwide communication. As the researcher is in the field of education, she has noticed problems in teaching of English in Marathi Medium Schools (at Higher Primary Level). She also had discussion with the teachers and experts about teaching English language. It was observed that the learners cannot use English in normal spoken or written communication. They have got the ability to compose sentences but cannot use them to perform various acts of social nature like a request, permission, order, suggestion, question, etc. The 'structurally competent' but 'communicatively incompetent' learners know the grammar but lack the ability to be appropriate as well as fluent while speaking English. After completing school education, the students cannot converse in day-to-day situations using appropriate English. They cannot express their likes, dislikes, inquiries, agreements, disagreements, feelings, ideas, thoughts and about personal information in English. They fail to communicate, not because they lack ideas, thoughts but because they have not been taught so far how and when these communicative tasks and acts are to be performed.

Many a times, second language learners think in their mother tongue and translate sentences into second language. So, naturally it takes time to communicate properly. Students are not motivated to develop a habit of thinking in English especially in Marathi medium schools even though English from the first standard is being taught from 2000. Expectations from English teachers are not fulfilled due to various problems in teaching English by Communicative Approach. This is the problem selected for the study.

STATEMENT OF THE RESEARCH:

A study of problems faced in teaching English in Higher Primary Schools of Nashik district, by Communicative Approach.

आपती व्यवस्थापनात शाळ मसविषयांच्याची भूमिका

पा. वायळ लक्ष्मण सखाराम

(सहाय्यक प्राध्यापक) शिक्षणसम महाविद्यालय, नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjjs.com

प्रस्तावना:

जगात पृथ्वीतलावर सतत कोणत्याना कोणत्या ठिकाणी आपती येत असतात. यात काही निसर्गनिर्मित तर काही मानवनिर्मित असतात. या आपतींचा पृथ्वीतलावरील मानव, सजीवसृष्टी व इतर घटकंघर मोठा विपरीत परिणाम घडून येत असतो. म्हणून जागतिक स्तरावर आपतीकालीन व्यवस्थापनाबाबत जनजागृती उपयोजना प्रशिक्षण वाढीस लागलेले आहे. गेल्या काही वर्षांमध्ये जगात व भारतात अनेक भौषण नैसर्गिक व मानवनिर्मित आपती येऊन गेल्या.भारतात राष्ट्रीय स्तरावर देखील मोठ्याप्रमाणात आपती व्यवस्थापना बाबत जनजागृती करण्याचे कार्य झालेले आहेत. आपतीमुळे होणारे नुकसान व झालेली नुकसान कमी करण्यासाठी आपती व्यवस्थापन महत्त्वाचे आहे. येणारा आपतीचा धोका ओळखणे, संवेदनशील भागाचा अभ्यास करणे, कारावयाच्या कार्याचे विभाजन करून प्रत्येक व्यक्तीला जबाबदारी देणे ही आपती व्यवस्थापनाची वैशिष्ट्ये आहेत.

आपती :

नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित क्रियेमुळे पर्यावरणात अचानक घडून येणारा विनाशकारी बदल म्हणजे पर्यावरणीय आपती होय.

आपती: आपती म्हणजे अशी घटना ज्यामुळे अगदी आकस्मिकपणे प्रचंड जीवितहानी, आर्थिकहानी व अन्य प्रकारची हानी संभवते.

आपती व्यवस्थापन:

काटेकोरपणे, निरीक्षणाने व माहिती पृथक्कारणाने आपतींना लीड देण्याची क्षमता मिळवणे आणि त्यात वेळेवेळी वाढ करणे जसे योजना,प्रतिबंधात्मक निवारण व पुनर्वसन आणि पुनर्निर्माण अशा अंगाचा विचार होऊन त्याचा कृती आराखडा तयार करणे आणि या सर्वांचे सूत्र संचालन करणे होय

Development of Self Instructional Material for Teaching IX Standard Mathematics and Verify its Effectiveness

Dr.S.A.Tidke,
Asso. Prof.
MVP's A.V.H. College of Education,
Nashik (Maharashtra)

Monika Chitnis,
(Asst. Teacher,
Deodhar English
Medium School, Nashik)

ABSTRACT

Technology has entered the field of teaching learning in many forms. An instructional strategy is one of them. The modern instructional strategies play vital role in enhancing students' learning ability. Self Instructional Material (SIM) creates confidence among the students as they are actively involved in learning process. As far as the subject Mathematics is concerned, it is very essential to create such SIM to develop interest among the students in Mathematics. If this SIM is used to teach Mathematics, it is necessarily be helpful for the students, teachers and the parents also. Hence, the present study aimed at developing SIM for the subject Mathematics, implement it and verify its effectiveness.

Key Concepts: self instructional material, effective learning process

The main goal of mathematics education in schools is the maximization of the child's thinking. There are many ways of thinking and the kind of thinking one learns in mathematics is the ability to handle abstraction and an approach to solve problems.

People in the educational field recognize that instructional planning is essential for successful teaching and learning. As mathematics teachers, effectiveness can be served if the instructional material is developed by the teachers themselves. It will also be better if these teachers develop self instructional material that they use in teaching their students, for they will have control over the instruction and they can ensure that the learning objectives will be attained.

Statement of the Problem:

To develop Self Instructional Material for IX Standard Mathematics and Verify its Effectiveness.

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2.

THE EFFECT OF TECHNOLOGY BASED TEACHING ON ACHIEVEMENT LEVEL OF STD. X STUDENT IN SCIENCE

M. A. Bhadane, Ph. D.

Assc. Professor, College of Education, Nashik.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction:

Traditional teaching is based on skills of teacher. The teachers are responsible for all subject matter presentation. In traditional teaching, the teaching is done only by the individual teacher and students only listen to the lecture of the teacher. There is very less scope for student to develop their mental ability. For the development of mental ability of students technology is not only the tool of Science but also the change in the process of teaching and learning. So traditional approaches are unable to ensure their present setup educational technology has been increasingly used in various areas at all levels & stages of education. Technology is catalyst for educational change.

Title Research:

The effect of technology based teaching on achievement level of std. X students in Science.

Significance of the Research:

1. Teacher gets an opportunity to use technology and can make the lesson more effective.
2. Technology saves the time and gain lot of satisfaction of teaching.
3. Present is more useful only for the teachers of science.
4. The performance of the students through technology based teaching is more effective than the traditional method of teaching.
5. Technology based teaching will be useful for developing nation with scientific attitude.

Explanation of the problem:

Students of Std. X find it difficult to understand the different scientifically topics like life process as respiration, digestion, Nervous system, circulation, excretion etc. different types of energies, study of periodic table, indicators. Study of elements etc. Student

Copyright © 2021, Scholarly Research Journal for Humanity Science & English Language

PRINCIPAL
College of Education
M.V.P. Campus, Nashik-2

(5)

Effectiveness of Vedic Mathematical Techniques for Enhancing Mathematical Aptitude of Upper Primary School Students

Dr. K. M. Ghughuskar* and Atul Trivedi**

ABSTRACT

In today's competitive world every student wants to score highest mark, for scoring highest marks he needs to master the basic mathematical operations. After completion of his elementary education, a child has optioned for choosing his career in any stream. Mathematics is the subject, which is used in our day to day life even an illiterate person should know basic operations of mathematics. At primary and upper primary schooling stage, learning of the mathematics necessary and this is proper stage when students' mathematical aptitude should be enhanced. For this purpose, Vedic mathematics technique is useful, because it is based on 16 main sutras and 13 sub-sutras. By using Vedic mathematics techniques, we can enhance mathematical aptitude of upper primary school students. And can remove their mathematics phobia and anxiety. Researcher developed a mathematical aptitude test and done a pilot study on upper primary school students.

This paper highlights the effect of Vedic mathematics techniques on the student ability to do mathematical operation fastly. Hence enhancing their mathematical aptitude.

Keywords: Vedic mathematics techniques, mathematics, mathematical aptitude, upper primary school students.

INTRODUCTION

A child starts to learn counting from his home as informal education in his early age. He starts formal study of mathematics in elementary school in India. Elementary education is divided in two stage primary and upper primary. Duration of primary school education is five years, class 1 to class 5. And upper primary school education is 3 years, class 6 to class 8. After completion of eight years of studied of mathematics subject, it helps to a child for choosing his career or making his future. A child has optioned for choosing his career in mathematics stream, science stream or art stream. Although all subjects have equal importance but mathematics is used in our day to day life in various form or situation. An illiterate person can live without writing and reading, but without calculation very difficult to survive his life in our society. Because of with the help of mathematics, can be developed the abstractness, mental abilities, problem solving attitude and conceptual understanding. A great mathematician Lindsay stated that "Mathematics is the language of physical sciences and certainly no more marvelous language ever created by the mind of man." Our education system knew the importance of mathematics subject. The National Policy on Education (1986) suggested that, "Mathematics should be visualized as a vehicle to train a child to think, reason, analyze and to

*Assistant Professor, M.V.P Samaj's College of Education, Nashik, E-mail: kavita.mg30@gmail.com

**Ph.D Research Scholar, M.V.P Samaj's College of Education, Nashik, E-mail: atul07trivedi@rediffmail.com

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

संज्ञापन कौशल्य आणि शिक्षक ✓
डॉ. परशुराम भगिरथ बाघेरे
 सहयोगी प्राध्यापक
 अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

संज्ञापन

माहिती, मते किंवा कल्पना यांची लिखित, मौखिक किंवा दृश्य माध्यमांच्या साहाय्याने देवाणघेवाण करणे की, ज्यायोगे या गोष्टी प्रत्येक संबंधिताला, पूर्णपणे आकलन होतील अशा प्रकारे प्रसारित करणे म्हणजे संज्ञापन होय.

जितकी कृती जास्त गुंतागुंतीची असते, तितकी ती संज्ञापित करण्यास कठिण जाते. यामध्ये खालील क्रियांचा समावेश होतो.

१. आपण काय बोलावे याचा विचार करणे.
२. आपले म्हणणे उत्तम रितीने कसे सांगता येईल याचा विचार करणे.
३. त्यासाठी योग्य शब्द शोधून काढणे.
४. आपण बोललेले दुसऱ्या व्यक्तीस समजले आहे किंवा नाही याची खात्री करून घेणे.
५. दुसऱ्या व्यक्तीने दिलेला प्रतिसाद समजून घेणे.

या संज्ञापनातील महत्त्वाच्या पायऱ्या आहेत.

संप्रेषण या संकल्पनेला इंग्रजीत Communication असे म्हणतात.

Communication हा शब्द Communis या लॅटिन शब्दापासून तयार झाला आहे.

Global Online Electronic International Research Journal's licensed based on a work at <http://www.goerj.com>

मराठा विद्या प्रसारक समाज नाशिक या संस्थेचे सामाजिक योगदान: एक अभ्यास

श्री. काळोगे संजय¹ & प्रा. कैलास खोंडे², Ph. D.

¹पी एच डी संशोधक

²पी एच डी मार्गदर्शक

Abstract

बहुजन हिताय बहुजन सुखाय हे ब्रीदवाक्य घेऊन सर्वसामान्य दुर्बल, ग्रामीण जनते पर्यंत शिक्षणाची ज्ञानगंगा पोहोचवण्यासाठी महान समाजसुधारक म ज्योतिबा फुले, सावित्रीबाई फुले, राजर्षी शाहू महाराज यांचे कार्यातून प्रेरणा घेऊन कर्मवीर रावसाहेब धोरात व तत्कालीन समाज धुरिणांनी नाशिक येथे १९१४ मध्ये उदोजी मराठा बोर्डिंग वी स्थापना करून मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्थेमार्फत शिक्षण कार्याची मुहूर्तमेढ रोवली

मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्था शिक्षणाचा प्रसार-प्रचार व्हावा म्हणून स्थापन झाली असली तरी फक्त अध्ययन-अध्यापनातून विद्यार्थ्यांना पुस्तकी ज्ञान न देता अध्ययन-अध्यापना बरोबर विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास व्हावा, शिक्षक-शिक्षकेतर कर्मचारी विद्यार्थी, समाजातील सर्व घटकांचा शैक्षणिक विकासाबरोबर सामाजिक, सांस्कृतिक, शारीरिक, भावनिक, मानसिक गुणांचा विकास व्हावा म्हणून सामाजिक क्षेत्रात भरीव योगदान देते आहे. मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्थेचे सामाजिक योगदानामुळे विद्यार्थी, शिक्षक, समाजातील घटकांचे जीवनमान उंचावल्याचे दिसून येते. मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्थेचे सामाजिक योगदानाचा विद्यार्थ्यांचाच नव्हे तर समाजाला इतर शैक्षणिक संस्था, शैक्षणिक क्षेत्रातील घटक, राज्य व राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण ठरविताना फलदायी व प्रेरणादायी ठरेल असा संशोधकास विश्वास वाटतो. आज मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्थेला विविध सामाजिक क्षेत्रातील योगदानामुळे संस्थेच्या सरचिटणीस श्रीमती नीलिमा ताई पवार यांना जीवनगौरव पुरस्कार प्राप्त झाला असून संस्थेला विविध पुरस्कार प्राप्त होऊन संस्थेच्या प्रगतीचा आलेख उंचावताना दिसतो आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना:-

सन १९१४ मध्ये स्थापन झालेली शतक महोत्सव साजरा करून १०७ व्या वर्षात पदार्पण केलेली महाराष्ट्रातील एक अग्रगण्य संस्था म्हणजे मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्था होय. बहुजनांना शिक्षणाची द्वारे खुली करून बहुजनांच्या विकासाला चालना देणे हे संस्थेचे प्रमुख उद्दिष्ट असले तरी संस्थेचे शैक्षणिक योगदान बरोबर सामाजिक क्षेत्रातील योगदान अग्रगण्य आहे. तळागाळातील प्रत्येक व्यक्ती शिक्षित झाली पाहिजे पण त्याबरोबरच सर्वांचा सामाजिक विकास झाला पाहिजे हा संस्थेचा प्रमुख ध्यास. आणि म्हणूनच मराठा विद्या प्रसारक समाज संस्था शैक्षणिक क्षेत्राबरोबर सामाजिक क्षेत्रात विविध उपक्रमांच्या माध्यमातून भरघोस योगदान देते आहे.

Education for Happiness

Dr. Sangeeta A. Tidke

MVP's A.V.H. College of Education,
Nashik

Abstract

Human life revolves around happiness. Everything we do, we do to attain happiness as the ultimate product. Happiness means differently to each person depending upon his personal experiences and expectations, making it difficult to be defined. The aim to establish a common ground for happiness drives the research to define happiness in scientific terms. Education being the foundation of one's life, can be defined as a learning process that an individual goes through in the early years of his life, normally up to twenty-five years of age. Playing a crucial role in fostering one's physical and spiritual development, and his quality of life, both being nothing but the keys to happiness, the purpose of education too, revolves around happiness. Recognizing the gap between education and happiness in the current education system, the paper also attempts to enlighten the Vedic education system which is known for its glory in the ancient times. The paper culminates into new perspectives towards suggestions for education for happiness.

Key words: happiness, education, physical and spiritual development, quality of life, Vedic Education system.

Introduction

In spite of having stress, tension, worries, hardships, problems, difficulties in life everybody wants to be happy. Happiness plays a vital role in human life. Education is tool to create happiness in our life. It is observed that students learn effectively when they are happy. Today's education system can be made more interesting and joyful to create happiness. Inculcating the attitude to be happy in whatever conditions we have in our life, should be the aim of education. And we find the roots of happiness in spirituality that is in our ancient tradition of Vedic education system. If we instil some of the principles of Vedic education system in today's modern education, then it will create a good foundation for the students to live happy, healthy, contented life in 21st century. The present paper has focused on all these aspects.

UGC CARE GROUP-II, SCOPUS JOURNAL

Certificate of Publication

This is to certify that the research paper entitled

Identification of Mathematical Aptitude of Girl Students of
Upper Primary School

authored by

Atul Trivedi and Dr. K. M. Ghughuskar

had been reviewed by the Editorial Board and published in
Elementary Education Online, 2021; Vol 20 (Issue 5); pp-
8329-8337Editorial Manager
Elementary Education Online
editor@kogreim-online.org
http://kogreim-online.org/index.php

Scopus

Available via World Wide Web, www.kogreim-online.orgPRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

Scopus ✓

Kogreim Online - Elementary Education Online, 2021; Vol 20 (Issue 5); pp 8329-8337
http://kogreim-online.org
doi: 10.17051/kogreim.2021.05.829

Identification of Mathematical Aptitude of Girl Students of Upper Primary School

Atul Trivedi Researcher, College of Education, Nashik, Maharashtra, India.

Dr. K. M. Ghughuskar Associate Professor, College of Education, Nashik, Maharashtra,
India.

Abstract:

Mathematics is used in day-by-day life. Everyone does calculation in various form example during purchasing, during cooking and during travelling. Everywhere calculation is required. Oftenly, it found that in school time some students are caught in mathematical phobia. Generally, girl student faced to mathematics phobia. Therefore, researcher is done a study on mathematical aptitude of girl students of upper primary school students. Identification of mathematical aptitude of girl student is necessary for removing the mathematics phobia and anxiety from them. Researcher developed a mathematical aptitude test and study was conducted on VIII standard girls student of upper primary school and categorized them. Girl students, who have below average mathematical aptitude can be improved their aptitude after getting required treatment and can be get success in mathematics.

Keywords: Girl student, mathematics, aptitude, mathematical aptitude, category.

Women education has a very importance place for development of society. A literate woman can contribute at home and professional fields. She can be helpful for improving economically and socially of country. A study by Madita Adrisa (1996) described the various advantage of women's education, those were followings

- a) An educated women helps to improve the family's health and diet.
- b) Educated women increase woman's productive ability, thus raising their families' standard of living.
- c) Educated women access to appropriate technologies, management of cooperatives and use of loan facilities.
- d) Educated women improve women's social and culture status.
- e) Educated women discharge their responsibilities more effectively.
- f) Educated women fight their own fears and feelings of inadequacy or inferiority.
- g) Educating women in all around development like mentally, socially, physically, psychologically, religiously and economically.
- h) Educating women able to acquire their own basic needs of the society, like food, shelter, fuel, clothes and sweetening.

8329 | Atul Trivedi

Identification of Mathematical Aptitude of Girl
Students of Upper Primary SchoolCOLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

ISSN No. : 0976-0385

R.N.I.Regd.No.MAHBR/2009/3765H

शिक्षणातील ज्ञान, विज्ञान, तंत्रज्ञान आणि संशोधन यांचा वाहिलेले नियतकालिक

शिक्षणातील मर्मदृष्टी Shikshanteel Marmadrushti

A Peer-reviewed Journal For Teacher Education • Language : Marathi / English

प्रकाशन स्थळ (पत्ता) : 'कुनसाईट पब्लिकेशन्स, नाशिक' शांति हा. ३, श्रीरंग मंगल अपार्टमेंट, श्रीरंग नगर, गंगापूर रोड, नाशिक - ४२००१३

CERTIFICATE

५२-८

प्रमाणित करण्यात येते की, डॉ. परशुराम भगिरथ वाघेरे या संशोधक विद्यार्थींचा लेख
आमच्या शिक्षणातील मर्मदृष्टी या त्रैमासिकात प्रकाशित करण्यात आला आहे. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे:

लेखाचे शिर्षक : नाशिक मनपा शिक्षण मंडळाच्या उच्च प्राथमिक शाळांतील इ. ६ वी ते ८ वी इतिहास विषयाच्या
प्रभावी मानवी अध्यापनासाठी साधन सामग्री विकसित करून संशोधनाच्या अनुषंगाने तिची परिणामकारकता तपासणे.

Year : XIII Volume: 13 Issue : 1st Quarterly : April to June 2021

या लेखाबद्दल हे प्रमाणपत्र सन्मान प्रदान करण्यात येत आहे.

स्थळ : नाशिक

दिनांक : १५/०७/२०२१

डॉ. शिबोर परमहन्सा
संपादन, शिक्षणातील मर्मदृष्टी

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION

आधुनिक काळातील उद्योजकता शिक्षणाचे वाढते महत्व व बदलते दृष्टिकोन

डॉ. मनिषा श्रीराम चौधरी

सहयोगी प्राध्यापक

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

प्रत्येक देशाची अर्थव्यवस्था ही त्या देशाचा कणा असते. अर्थव्यवस्था जेवढी मजबूत तेवढा तो देशही मजबूत असतो अर्थात कोणत्याही देशाचा विकास हा आर्थिक विकासावर अवलंबून असतो. रशिया, अमेरिका, जपान, चीन व जर्मनी या देशांनी याचे महत्व ओळखल्यामुळे त्या देशात उद्योगधंद्यासाठी लागणारे व्यवसाय शिक्षण देण्यास फार पूर्वीपासून सुरुवात झाली आहे. या दृष्टीकोनातून जगातील सर्वच देशांनी उद्योजकता शिक्षणाकडे आपले नसकेंद्रित केले आहे. भारतातही शिक्षणाच्या विविध स्तरावर उद्योजकता शिक्षणाचा समावेश करण्याचा प्रयत्न केला जात आहे. तसेच नवनविम उद्योजकतेसाठी पोषक शिक्षणाची विविध क्षेत्रे निर्माण केली जात आहेत. उद्योजकता शिक्षणाचे जाळे संपूर्ण देशभर जास्तीत-जास्त पसरविणे हे गरजेचे झाले आहे. भारतासारख्या विकासनशील देशांना आर्थिक महासत्ता बनायचे असेल तर उद्योजकता व त्या माध्यमातून उत्पादन क्षमता मोठ्या प्रमाणावर वाढविणे गरजेचे झाले आहे. उद्योजकता शिक्षणातून कुशल मनुष्य बळ जेवढे जास्त निर्माण होईल तेवढा जास्त उत्पादनावर सकारात्मक परिणाम होईल. यामुळे आर्थिक विकासास चातना मिळेल. उद्योजकता शिक्षणात नव-नविन शाखा व दृष्टिकोन उदयास येत आहेत. त्या सर्वांचा विचार करून राष्ट्रीय विकासास जे उचित व पोषक असेल ते स्वीकारून त्या दृष्टीने अधिकाधिक प्रयत्न होणे गरजेचे आहे. उद्योजकता शिक्षणात छोड्या व्यासांपासून तर मोठ्या उद्योगांपर्यंत सर्वच प्रकारचे शिक्षण उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. याचे दीर्घकालीन फायदे आपणच पहायला मिळतील.

Aarkat Publication & Aarkat Journals Licensed Based on a work at <http://www.aarkat.com/eiirj/>

मुख्य संशोधन : उद्योजकता शिक्षण, व्यावसायिक कौशल्ये, प्रशिक्षण कार्यक्रम, राष्ट्रीय विकास, मनुष्यबळ विकास, उद्योगाचे स्त्रीत, विपणन योजना, महिला सबलीकरण

• प्रस्तावना

वर्तमान काळात यशस्वी उद्योग होण्यासाठी आवश्यक असणारी विविध कौशल्ये शिकविणारी व त्या दृष्टीने प्रशिक्षण देणाऱ्या अनेक संस्था सर्वत्र उपलब्ध आहेत. विविध अभ्यासक्रम त्यासाठी राबविले जातात. असे असले तरी बरेच उद्योग हे अंगभूत कौशल्ये व अनुभवातूनच मोठे झालेले दिसून येतात. जीवनात यशस्वी व्हायचे असेल तर उद्योग, सतत, परिश्रम, चिकाटी यांना महत्वाचे स्थान आहे. त्यासाठी उद्योगाचा ध्यास घेतला पाहिजे. उद्योगीपणाचा संस्कार शाळांमधूनच होणेच आवश्यक आहे. यासाठी हस्तव्यवसायाचे शिक्षण, चांगल्या छंदाची रुजवणूक, विविध प्रकल्प देऊन विद्यार्थ्यांकडून ते काम पूर्ण करून घेणे नियमित खेळाची सवय लावणे इ. सवयी लहानपणीच जडल्या पाहिजेत. देशाच्या अर्थव्यवस्थेत छोटे व मोठे असे दोन्ही उद्योग आपली भूमिका निभावत असतात. म्हणूनच तर भारत सरकारने मेक इन इंडिया, लघु उद्योगांसाठी स्वतंत्र आर्थिक धोरण, स्टार्ट अप धोरण, छोड्या उद्योगांना प्रोत्साहन देणाऱ्या विविध योजना, व्यवसाय प्रशिक्षण कार्यक्रम इत्यादी विविध उपक्रम राबवित आहे. अर्थातच राष्ट्रीय व सामाजिक दृष्टीकोनातून उद्योजकता

सामाजिक कार्यकर्त्यांसाठी आंतरव्यक्तिक कौशल्ये

डॉ. संगीता अनंत तिडके,
एम.व्ही.पी. चे ए.व्ही.एच बी.एड. कॉलेज, नाशिक.

सारांश

सामाजिक कार्याचा अविभाज्य घटक म्हणजे सामाजिक कार्यकर्ता! सामाजिक कार्यकर्त्यांचे कार्यक्षेत्र म्हणजे सभोवतालचा समाज आणि अनेक क्षेत्रातील व्यक्ती! या सर्वांबरोबर यशस्वीपणे आंतरक्रिया करता येणे हा त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा अविभाज्य भाग असणे हे क्रमप्राप्त ठरते. सामाजिक कार्यकर्ता-एक समाजाभिमुख व्यक्तिमत्त्व म्हणून त्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाच्या महत्त्वाच्या पैलूंचा विचार केल्यास आंतरव्यक्तिक कौशल्यांना अत्यंत महत्त्वाचे स्थान प्राप्त होते. कोणत्याही सामाजिक कार्यकर्त्याकडे असलेल्या आंतरव्यक्तिक कौशल्यांवर तो करत असलेल्या सामाजिक कार्याची यशस्वीता अवलंबून असते. जितका आंतरव्यक्तिक कौशल्यांचा विकास अधिक होईल तितका तो सामाजिक कार्यकर्ता अधिक प्रगतीपथावर जाईल! म्हणूनच विविध प्रकारची आंतरव्यक्तिक कौशल्यांची सैद्धांतिक माहिती, अभ्यास आणि त्याचा सराव असणे त्यांच्या दृष्टीने उपयुक्त ठरते. तर या सर्व मुद्द्यांबरोबरच आंतरव्यक्तिक कौशल्यांचा विकास आणि या विकासाचा अडथळा आणणारे घटक या सर्व मुद्द्यांचा उहापोह प्रस्तुत लेखामध्ये केलेला आहे.

Aarhat Publication & Aarhat Journals is licensed Based on a work at <http://www.aarhat.com/amierj/>

प्रस्तावना

कोणत्याही कार्यकर्ता म्हणजे प्रथम एक व्यक्ती असते. त्यामुळे कोणत्याही व्यक्तीला इतर व्यक्तींशी विचारांची देवाण-घेवाण करताना किंवा समाजात वावरत असताना परस्परसंबंधांमध्ये उपयोगी पडणारी आंतरव्यक्तिक कौशल्ये अतिशय महत्त्वाची ठरतात. सामाजिक कार्यकर्ता हा तर समाजाभिमुख असणारा घटक किंवा व्यक्ती असते. त्यामुळे त्यांच्याजवळ आंतरव्यक्तिक

Environmental literacy for sustainable Development

Dr. Anita Madhusudan Shelke

Associate Professor

M.V.P. Samaj's College Of Education, Nashik.

Abstract-

Huge competition for development is going on all over the world. For this, human beings are making excessive use of various natural resources. As a result, we are facing many kinds of problems. The concept of development as a whole is destructive and temporary. Therefore, it is necessary to understand and strive for sustainable development that is sustainable and secures the future. It requires environmental literacy to motivate and act on human life and needs, environment, environmental factors, interrelationships and effects of various environmental factors, effects on human life, problems, causes and solutions. Environmental literacy is essential for inspiration, awareness and actual conduct.

Key Points: Sustainable development, Dimensions of sustainable development, Environmental literacy.

"Responsibility is accepting that you are the cause and the solution of the matter"

In the present age of science, the development process seems to have gained tremendous momentum. The core of the development process seems to revolve around physical and economic development. Many problems have arisen due to lack of awareness of the responsibilities that come with making material progress. Massive industrialization, urbanization has taken place. The growing population has also increased human needs. The use of natural resources for needs, factories, industries, transportation, etc. has increased. As a result, natural resources are declining rapidly. We get raw materials from nature by deforestation, mountain leveling, various kinds of industries. So, the infinite damage of nature is happening.

If natural resources continue to deplete at this rate, living things will come to an end. And the reason for this will be human beings. Therefore, in order to prevent this catastrophe, it is necessary to protect and nurture the environment. We have misinterpreted development since these problems have arisen. Development needs to be reconsidered in a way that is mutually beneficial. The consequences of the depletion of natural resources have come to us. Many problems have arisen. So, the earth's temperature has risen. The glaciers are melting. Water, air pollution is done. Overuse creates water scarcity. The forest has been degraded. All this has an effect on the seasons and agriculture and it has occurred on the respective product. Due to side effects of all these health has been threatened. From this thinking the concept Sustainable development emerged.

Sustainable Development

The term was first coined in 1972 at the United Nations Conference on Human Environment at Stockholm. The most important piece of writing on Sustainable development is in the publication by the World Commission on Environment and Development (WCED) in 1987 titled "Our Common Future". In 1992 at the Earth summit at Rio-de-Janeiro, 170 countries signed many important documents on sustainable development pledging preservation of environment.

The concept of sustainable development was described by the 1987 Brundland Commission Report as - "development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs."

Sustainable development includes social progress and equality, environmental protection, conservation of natural resources and stable economic growth. Everybody has the right to a healthy, clean and safe environment.

For development, more and more resources get used up. Increase in cultivation is an indicator of development. The resources used for development may be renewable resources or non-renewable resources. We have limited stocks of non-renewable resources that are lost forever once used.

Renewable resources get stored by nature in a period of time like groundwater which gets replenished by nature. Use of renewable resources faster than what nature can restore can lead to their scarcity. If development continues at its present pace, there may be a time in future when we may run out of resources and no further development would be possible.

Sustainability of development involves finding ways for continuous development without the risk of running out of resources or causing irreparable damage to environment.

काव्यात्मक साहित्याला विशेष प्रभावात्मकता आणि सौंदर्य प्राप्त करून देण्यात अलंकाराची उपयोगिता

डॉ. शैला चव्हाण

मार्गदर्शक / सहयोगी प्राध्यापक

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

नाशिक

श्रीमती संध्या पवार

संशोधक / संशोधन केंद्र

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय,

नाशिक

सारांश- मनुष्य हा सौंदर्यप्रिय सामाजिक प्राणी आहे. मानवी जीवन सतत आनंदाच्या शोधात असते. पण तो आनंद करतुन असतो, प्रवासात असतो, स्वादात असतो किंवा वाचन-लेखनात असतो. आनंद प्राणी हे उत्तम ध्येय असल्यामुळे व्यक्तीचे विश्व सतत त्याचेच चिंतन कात आते. न्यातही सज्जे साधारणे, चांगले दिसणे, चांगले कपडे परिधान करणे, आकर्षक दिसण्याचा व दाखवण्याचा प्रयत्न करणे ही मानवाची मूळ प्रवृत्ती आहे. अर्थातच मानवी जीवनाचे अविभाज्य अंग असलेले साहित्य विश्व यापामुन कसे बंचित राहणार, त्यामुळे साहित्यातही असे प्रयोग होऊ लागले ज्यामुळे विशेष व चमत्कारिक शब्द रचना आणि काव्यरचना करून मानवी जीवनात आनंद निर्माण करण्याचा आत्यंतिक प्रयत्न होऊ लागला. साहित्य रचना व विशेष करून काव्य रचना अधिकाधिक कशी आकर्षक, विविधाधी, वाचनीय, चमत्कारिक आणि आनंदाची होईत यासाठी विशेष सूत्रनात्मक प्रयोग होऊ लागले. त्याचीच निष्पत्ती म्हणून अलंकार वा साहित्यप्रकाराची निर्मिती झाली. सामान्य अर्थाने जसे एखादी महिला साज-शुंगार करते व त्या शुंगारामुळे ती दिसण्यात साधारण असेल ही आकर्षक आणि सुंदर दिसते. तसेच अलंकाराच्या बाबतीत आहे. साधारण दिसणारे शब्द व काव्यांतही अलंकार सापरल्यामुळे अधिक आकर्षक आणि आनंदाची वाटण्याला लागतात. खरे तर ही काव्य क्षेत्रातील विशेष सर्जनैत्मक देणगी आहे. अलंकारामुळे काव्यरचनेत विशेष आकर्षकता व प्रभावीपणा निर्माण होत असतो.

मुख्य संबोध- अलंकार, भाषिक शुंगार, आकर्षक काव्यरचना, शब्दसौंदर्य, अर्थविविधता

❖ प्रस्तावना

भाषेला ज्याच्या-ज्याच्यामुळे शोभा येते, त्या गुणधर्मांना भाषेचे अलंकार म्हणतात. कधी कधी दोन चमत्कील साम्य दाखवून, तर कधी विरोध दाखवून, तर कधी नाद निर्माण करणारे शब्द वापरून भाषा सुंदर केली जाते. तर कधी कधी एखादी कल्पना वाजवीपेक्षा अधिक कुणवून सांगून आपण आपली भाषा अधिक परिणामकारक करण्याचा प्रयत्न करतो. शब्दातील अक्षररचनेमुळे नाद निर्माण होवून भाषेला शोभा येते तर किंवा योजिलेल्या शब्दांमुळे अर्थाचे सौंदर्य खुलून दिसते व ते अधिक उठावदार होते. विविध प्रकारच्या दागिन्यांनी शरीर जसे सुशोभित होते त्याचप्रमाणे निरनिराळ्या अलंकारांनी साहित्य सजविले जाते, अशी कल्पना हा शब्द साहित्याच्या संदर्भात वापरण्यायोग्य आहे. काही संस्कृत साहित्यशास्त्रकारांनी शब्दांना काव्याचे शरीर मानले. "नीती अथवा विशिष्ट शब्दरचनेमुळे निर्माण होणारी भाषाशैली म्हणजे काव्यशरीर शरीराच्या अवयवांची उक्ती. अलंकार हे जसे शरीराला शोभा देतात त्याचप्रमाणे अलंकार हे भाषेला एक काव्यत्व देतात."।

❖ शोध विषय विवेचन

एखादी सुंदर ललना जेव्हा डोळ्यात सुरभा घालते कपाळी कुंकुमतिलक लावते सुंदर केशभूषा व वेशभूषा करून दागदागिण्यांचा साज चढवते. तेव्हा ती अधिकच सुंदर दिसते. भाषाशी ही ललना जेव्हा सुंदर सुंदर शब्दांचा आकर्षकवाक्यांचा चमत्कृतीपूर्ण पण मोहक रचनेचा साज घेते तेव्हा तीही प्रयत्न ललनेप्रमाणेच आपल्याला पोहविते, आपल्या मनाला भुळ पाडते. आपले चित्त आकर्षण घेते. या भाषाशरीर ललनेच्या साज - शुंगारालाच अलंकार म्हणतात.

आपण बोलतांना किंवा लिहितांना आपले म्हणणे इतक्याप्रभावीरितेने सांगतो. तसेच ते सुंदर रितीनेही सांगणे असा आपला प्रयत्न असतो. आपले म्हणणे सुंदररितेने सांगतांना अलंकाराची सहज रचना होते तेव्हा भाषा सुंदर होते. कवी आपली अभिव्यक्ती सुंदर व्हावी असे अनेक अलंकार वापरतात

Natural Resources And Human Resources Development

Dr Vidya N Jadhav

Associate professor

MVP Sansaj Adh. V H Hards College of Education, Nashik -2

Abstract

Natural resources are materials from the Earth that are used to support life and meet people's needs. Natural resources are naturally occurring materials that are useful to man or could be useful under conceivable technological, economic or social circumstances or supplies drawn from the earth.

To ensure the healthy growth and development of man and other forms of life and to conserve natural resources. There is an urgent need to avoid any conflict between development and environment. These resources are very essential for sustaining our life on earth.

Introduction --

Natural resources whether which to be available in abundance have depleted most shamefully in some cases. Everyone having concern for environment, wonders whether development can be sustained if consumption of water and energy is not regulated and if conservation of water and energy is not enforced and if pollution of air, soil, and water is not controlled. To ensure the healthy growth and development of man and other forms of life and to conserve natural resources. There is an urgent need to avoid any conflict between development and environment.

Natural resources are those components of environment which are inherently created by environment for supporting life. These resources are very essential for sustaining life on earth. These resources are available in the form of air, water, mineral, soil, forest, plant, energy etc.

Natural and environmental resources generally describe all the elements available in nature that are used or can be used in the economic system. These can be used in the economic system. These can be such as soil, water, forests, fisheries and animals, minerals, etc.

Function of natural resources

Natural resources provide fundamental life support, in the form of both constitutive and public-good services. Ecological processes maintain soil productivity, nutrient recycling, the cleansing of air and water, and climatic cycles.

Importance of Natural resources

Resources are important for the development of any country. For example to generate energy, one need fossil fuels and for industrial development.

Mineral resources and irrational consumption and over utilization of natural resources have socio-economic and environmental problems. Nature helps to maintain the environmental balance and satisfy the needs to the fullest. Natural resources are getting scarce with the increasing population, so it is essential to conserve them. This empower us as well as our future generation to utilize the natural resources to the full extent. They play a important role in the economic development of the country by enriching agriculture, trade, imports, and exports etc. Resources are important for us; we utilize them to satisfy our wants. Many minerals like iron, copper etc. Minerals like coal and petroleum are used for the generation of electricity. Natural resources like water and air are indispensable for human life.

What is environment?

All the physical surrounding on earth is called the environment. The environment includes everything living and everything nonliving. People, animals, plants, and all other living things rely on the nonliving parts of the environment to survive. The part of the environment where life happens is called environment.

What are Natural Resources?

According to Russett (1984) a resource may be defined as a form of energy and/or matter which is essential for the functioning of the organisms populations and ecosystems. The ecological variables like energy, matter, space, time and diversity combined are referred as natural resources.

How do we get natural resources?

Natural resources are derived from the environment. Biotic natural resources also include fossil fuels such as coal and petroleum which are formed from organic matter that has decayed. Abiotic: These resources come from non-living and non-organic material.

Flipped Classroom Innovative Instructional Strategy for Quality Enhancement of Teaching Practices

Ms. Sadiya M. Farooque
Research Scholar

Dr. Hemant D. Chitte
Research Guide
Adv. V. G. Hande College of Education,
Nashik - 422002

Abstract- A flipped classroom is a very innovative activity based instructional strategy. It is more technology based and multidimensional concept. It is a variety of blended learning that reverses the traditional learning environment of the classroom training content is often out of distribution online. They enter the classroom with what is traditionally considered homework. In a flipped classroom, learners see and observed online lectures, collect and participate in online discussions, as well as do home research while engaging in classroom concepts with the guidance of a teacher or mentor. In traditional models of classroom instruction, teachers are typically the focal point of the lesson and are the primary spreader of information during the class period. If the teacher answers the questions, the students direct the teacher for guidance and feedback. In the classroom with traditional style teaching, individual lessons can be focused on the interpretation of content that uses lecture-style. Students' engagement in the traditional model may be limited to activities in which teachers work independently or in small groups on application tasks designed by teachers. Class discussions are usually focused on the teacher, who controls the flow of the conversation. In short, this teaching pattern also involves students reading through textbooks or practicing concepts by working on problem sets.

Keywords: Flipped Classroom, Peer Instruction, Adaptive Learning, Instructional Strategy, Engaging Learner, Technology Matter, Collaborative Learning, Class Activities, Experimental Approach etc.

❖ Introduction

Flip the square learners deliberately focused to models changes the more class time in which the detail is a chance to explore topics and meaningful education, the online videos educational technology out of the room service, the content is distributed, is used to. In the flipped category, 'content delivery' can take many forms. Online collaborative discussion, even though the digital research and can be used to read text, a teacher or lessons are used to deliver video content created by a third party. It has been shown that the ideal length of video lessons is eight to twelve minutes. Flipped classrooms rearrange classroom activities. Flipped classroom lessons can include learning activities or traditional homework issues to keep students engaged in the content. Teacher interaction with students in the flipped classroom can be more personalized and less reverent, and students take an active part in knowledge acquisition and construction as they participate and evaluate their studies.

❖ Concept and Meaning of Flipped Classroom

A flipped classroom is a place where students have identified the contents of the home and practiced it in school.

In this blended learning method, face-to-face communication techniques are integrated into independent study. Students watch pre-recorded videos at home and then come to school to work with questions and at least some background knowledge.

When the students gain access to the resources they need, the concept behind the overturned classroom reconsiders. If the problem is that students need to help with that task instead of introducing new ideas behind the work, the solution to the overturned classroom is the reverse of that method.

अनौपचारिक शिक्षणाची आवश्यकता : एक काळाची गरज
 डॉ. पी. बी. वाघेरे
 सहयोगी प्राध्यापक
 डॉ. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

अनौपचारिक शिक्षण :

स्थळ, काळ, समाज यांच्या गरजेप्रमाणे, विद्यार्थ्यांच्या सवडीप्रमाणे उपयुक्त असे जे शिक्षण दिले जाते, त्यास अनौपचारिक शिक्षण असे म्हणतात.

Non formal education refers to planned, structured programmes and processes of personal and social education for young people designed to improve a range of skills and competencies.

Global Online Electronic International Research Journal's licensed Based on a work at <http://www.goelirj.com>

Education that is institutionalized, intentional and planned by an education provider. The defining characteristic of non-formal education is that is an addition, alternative and / or a complement to formal education within the process of the lifelong learning of individuals. It is often provided to guarantee the right of access to education for all. It caters for people of all ages, but does not necessarily apply a continuous pathway, structure, it may be short in duration and /or low intensity, and is typically provided in the form of short courses, workshops or seminars.

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHT'S (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

Reflective Thinking and Professional Development of Teachers

Dr. S.A. Titke,
A.V.H. College of Education,
Nashik (Maharashtra)

ABSTRACT

Teacher's professional development has been an ever evolving process as it is an integral part of his personal and academic life. To be professionally very efficient, teacher has to have reflective thinking as an important tool at his disposal. Hence, teacher's professional development and reflective thinking are the two sides of a coin. Reflective thinking leads to reflective teaching and reflective teaching makes teacher to be very skilled and confident that helps teaching learning to be very effective. Therefore, teacher, may he be teaching offline or online, should inculcate reflection in his daily practice. This very paper deals with how reflective thinking is necessary for teacher's professional development.

Key concepts: teacher's professional development, reflective thinking, reflective teaching.

Introduction:

Education plays major role in the development of the nation. Education brings out major changes in the overall development of the human beings and the nation. If we want to enhance our capabilities in order to develop in any field, we have to think reflectively. Reflective thinking is one of the major important initiatives for professional development. To bring out such changes teachers are the most important change agents as they impart knowledge and skills to the next generation. Therefore, teachers must have this ability of reflective thinking for overall development of the self, students, society and the nation.

Reflection and Reflective thinking:

The word reflection means serious thought, deliberation, meditation, pondering, musing, perverseness, rumination, cogitation and cerebration. As a term 'Reflective thinking' used in academic and professional contexts, 'reflection' broadly encompasses 'reflective thinking', 'reflective learning', and 'reflective practice'. Reflection is a form of higher mental process like a form of thinking. Reflection is an act of looking back so as to process experiences. Metacognition is a type of reflection. It is a way of thinking about one's thinking in order to develop. Reflection is a specific genre and is not a static form. It can work in various ways. Reflection, in a broad perspective, is nothing but reflective thinking. This reflective thinking is an integral part of professional development of teachers. As far as metacognitive level is considered, Reflective thinking is an important facet of meta-cognitive thinking. In the views of John Dewey, "We don't learn from experience. We learn from reflecting on experience." Dr. Bobb Darnell describes the learning process as "Input-Process-Output-Reflect."

When we throw light on the term 'reflection', we usually mean to describe an active and careful process of thought. It is an activity with which people recapture experience, introspect our role and evaluate it. It includes following three aspects:

- Focus the experience – it is nothing but recalling or detailing salient features of events.
- Connecting with feelings – it consists of two dimensions: using the positive feelings and removing negative ones.
- Evaluating experience - one has to evaluate experience by re-examining the experience in the light of one's knowledge, understanding, views and objectives. It is followed by integration of this new knowledge into one's conceptual framework which may be called as schema.

[Signature]
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
Nashik-2.

आनंदमय शिक्षा और बहुसांस्कृतिक समाज

डॉ. शैला चन्दाण
महयोगी प्राध्यापक
बेड. स्त्री. जी. हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नासिक

सारांश

विविधता में एकता यही पहचान पुरे विश्व में भारत की है। विभिन्न जाति धर्म, वंश, पंथ और भिन्न-भिन्न भाषा बोलने वाले लोग यहाँ रहते हैं, दिन-ब-दिन हम भी एक साथ सत्री जीवन यापन करते हैं, और हमारी रोजमर्रा की जिंदगी सुख और शांति से गुजारने का प्रयास करते हैं। और यह सब हमारे लिए आसान नहीं होता है, क्योंकि हर एक को अपना धर्म, वंश, जाति, समाज, भाषा, जत्वंत प्रिय होते हैं। यह हम सब के लिए अत्यंत संवेदनशीलता का कारण भी होते हैं। परंतु छंदश्राय देश के नागरिक होने के कारण प्राकृतिक रूप से विविधता का स्वीकार करते हुए हमें विविधता में एकता को निभाना है। हमें भारत देश में एकता और अखंडता बरकरार रखनी है। यही तो हम सब का प्रथम कर्तव्य है। सभी तो सीना तान कर कह सकते हैं 'सारे जहाँ से अच्छा हिंदोस्ता हमारा' और इस पंक्ति को प्रत्यक्ष रूप में ताने के लिए हमें प्रयास करने होंगे। सभी को राष्ट्रीयता की भावना को मन में रखकर राष्ट्रप्रेम का परिचय देना होगा सभी यह कहना उचित होगा 'देश हा देव असे माझा' विविधता में एकता की भावना के लिए हर भारतीय देश, समाज और व्यक्ति के प्रति अपना कर्तव्य निभा रहे हैं। राष्ट्रप्रेम, राष्ट्रीयता की भावना की ऊंचाई का कोई नापतोल नहीं है। इसका प्रमाण भारत का स्वतंत्रता संग्राम है। यहाँ अपनी मातृभूमि के लिए मर मिटने वालों की कमी नहीं है। इस कार्य में पुरुषों के साथ साथ महिला भी पीछे नहीं रही, अनेक महिलाओं ने इस संग्राम में अपना योगदान दिया था।

मुख्य संकेष

राष्ट्रीयता, आनंदमय शिक्षा, बहुसांस्कृतिक समाज, भ्रूमंडलीकरण

• प्रस्तावना

मानव एक सामाजिक प्राणी है। वह समाज में अपना जीवन यापन करना पसंद करता है क्योंकि समूह में उसकी जरूरतें पूर्ण होती हैं। समाज में वह कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक, भावनिक, राजकीय रूप से

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION

आरक्षण दिले. कलम ३४० नुसार ओबीसींना आरक्षण देण्याकरिता सरकारने कायदा करून त्याची अंमलबजावणी करावी, असे निश्चित केले गेले. त्यानुसार मंडळ आयोगाच्या शिफारशी मान्य करून त्यांना आरक्षण दिले गेले. परंतु येथील आरक्षण विरोधकांनी त्याची अंमलबजावणी होऊ दिली नाही. त्याकरिता न्यायालयाचा आधार घेऊन किमी लेयरचे तक्रार ओबीसींच्या आरक्षणाला लावले. त्यामुळे फार मोठा ओबीसींचा वर्ग त्यांच्या घटनात्मक आरक्षणाच्या अधिकारापासून वंचित राहिला. आरक्षणाचा मुळआधार सामाजिक विषमता हा आहे. परंतु किमी लेयरने आर्थिक विषमतेला मुळआधार मानले त्यामुळे आरक्षणाच्या मुलभूत तत्वाला, धोरणाला हरताळ फासला गेला असल्याचे स्पष्ट होते.

संदर्भ ग्रंथ सूची

- १ नरके हरी, ओबीसी जनगणना समर्पण आणि विरोध, समता परिवट, पुणे
- २ घोडेनवार देविदास, सविधान सभा डिवेट्स (मराठी संस्करण), चौकर प्रकाशन, नागपुर
- ३ चंद्र सतिश, मध्यकालीन भारत, ओरियंट ब्लेकस्वर्न प्रकाशन नई दिल्ली
- ४ देवर श्रवण, मंडळ आयोग व आधुनिक पंशाकाई, कथयजेन मिडिया प्रकाशन, नागपुर
- ५ आगलावे प्रदीप, भारताने सविधान, समता प्रकाशन, नागपुर

□□□

20

मराठी व्याकरणातील अलंकाराचे ऐतिहासिक महत्त्व : एक अभ्यास

डॉ. शैला चव्हाण

सामाजिक, सहयोगी प्राध्यापक,

अॅड. विठ्ठलगव हांडे शिष्यशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

श्रीम. संध्या पवार

संशोधिका,

अॅड. विठ्ठलगव हांडे शिष्यशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

सौंदर्य साधना साहित्याचा एक महत्त्वपूर्ण भाग आहे. समाज व निसर्गातील विविध गोष्टींना प्रतीकात्मक रूपाने लेखनबद्ध करून नवनवीन संवाद आणि विचार समाजासमोर आणण्याचे कार्य साहित्य आणि विशेष करून पद्यसाहित्य करित असते. पद्य साधारण भाषेत असेल तर सहसा आपण त्याकडे विशेष लक्ष देत नाही, कारण त्यात मनोरंजनात्मकता, नाविन्यता आणि आकर्षकता नसते. त्या काळात कितीही सारगर्भिता असेल मात्र भाषा साधी व सरळ असेल तर आपण ते वाचत नाही. यामुळे अलंकाराचा आधार घेऊन कविता आणि कोणतेही पद्य साहित्य आकर्षक, चमत्कृतीपूर्ण आणि साहित्यिक शृंगाराने सजवून लेखनबद्ध करण्याचा सहेतुक प्रयत्न केला जात असतो. काव्य व शब्द सजवण्यासाठी ज्या विशेष अर्थहीन प्रभाव शब्दांचा उपयोग केला जातो यास अलंकार म्हटले जाते. अलंकाराने मुख्य कार्य काव्यात चमत्करिता आणि विशिष्टता निर्माण करायचे असते अलंकारात उपमा आणि रूपक यांच्या माध्यमाने विशेष साज शब्दांना चढवला जातो, यामुळे वाचकांचे मन त्या काव्याकडे आकर्षितले जाते. सध्या तर किता अलंकार काव्य रचना अशाक्य मानली जाते. मग ते सुखद अथवा दुःखद

Printing Area : Interdisciplinary Multilingual Refereed Journal

(Signature)
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M. P. Campus, Nashik-2.

91

ROLE OF COMMUNICATIVE SKILLS IN LIFELONG LEARNING PROCESS

Dr Vidya N Jadhav

Asso. Prof in Education

MVP College of Education Nashik- 2

Abstract :

Communicative means willing and able to talk and show ideas. Lifelong learning is a continuous, self-motivated and voluntary wish to seek additional knowledge. This motivation may be attributed to either personal or professional reasons. Communicative and lifelong learning skills that go beyond specific knowledge or occupational areas. These transferable skills are essential to an individual's intellectual, physical and emotional success regarding of occupational or life role. However communication skills and Lifelong learning skills is about creating and maintaining a positive attitude to learning both for personal and professional development.

Lifelong learning process and communicative skills can enhance our understanding of the world occurred us, provide us with more and improve our quality of life.

Lifelong learning process and communicate skills one of the most effective ways to deal with change in our local communities, governance, associations and organizations. Lifelong learning process and communicative skills develops flexibility in communicating in different ways for example -face to face, Email, telephone talk, writing letters, Reports, Notices, fax messages etc.

Lifelong learning process and development of communicative skills depends on using language that's appropriate to other's in a way that facilitates openness, honesty, and co-operation, providing feedback, well planned and organization.

Aarhat Publication & Aarhat Journals licensed Based on a work at <http://www.aarhat.com/eiirj/>

Key words – communicative skills, learning process, transferable skills

Introduction:

Communication is the process of sending & receiving information using a medium that is understand by both the sender & receiver.

We are constantly communicating with others for different purposes in all spheres of our life at home, school and work and within the community. It is in fact the most important activity for social living.

[Signature]
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2.

आनंददायी शिक्षण व आरोग्य : एक सकारात्मक विचारसरणी

डॉ. विद्या नामदेवराव जाधव

असो. प्रोफेसर

म वि प्र समाज, कॉलेज ऑफ एजुकेशन, नाशिक

सारांश

सुखी व समाधानाचे जीवन जगण्यासाठी आरोग्याची जोपासना करणे आवश्यक आहे. प्रत्येक व्यक्तीने स्वतःच्या गुणदोषांचे यत्नानिष्ठपणे पध्दार्थ मूल्यमापन करावे. निसर्गतः मिळालेल्या बुद्धीचा जास्तीत जास्त उपयोग करावा. आपले हित साधत असताना इतरांच्या हिताला बाधा येणार नाही याची काळजी घ्यावी. विनाकारण शिक्षणात स्पर्धा निर्माण करून वैफल्यपासून दूर राहण्याचा प्रयत्न करावा. "केल्याने होत आहे ते ... " प्रयत्ने घालूचें कण रगडीत ... " हे मंत्र लक्षात असू द्यावेत. आनंदी जगण्यासाठी व आरोग्य जोपासण्यासाठी शिक्षणात लहान सहान गोष्टींचा आनंद घेणे, सवाशी मोकळेपणे बोलणे, सुसंवाद प्रस्तापित करणे, आचार विचारांचे आदान-प्रदान करणे, एकमेकांच्या वाचनाचा आदर करणे, वेगवेगळ्या अभ्यापन पद्धतींचा वापर करणे, अभ्यापन करताना लवचिकता असली पाहिजे, साचेबंदपणा नसावा. विद्यार्थ्यांच्या तप, क्षमता, अभिष्टांची यानुसार शिक्षकाने मनोरंजन, कृतीकेंद्रित अभ्यापन पद्धतींचा वापर करावा. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची मनाची भराणत करण्यात शिक्षणप्रणाली योग्यरीतीने विकसित होण्यास मदत होते.

मानवाचा पूर्ण विकास हे शिक्षणाचे मुख्य उद्दीष्टे आहे. शिक्षणानी विकास प्रक्रियेचा साक्षात संबंध आहे. शिक्षण हे उर्जा समान आहे. उर्जा व्यक्ती स्वतः प्राप्त करते. समाजात जे जे घडते त्याचा प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष प्रभाव आपल्या मनावर आणि बुद्धीवर पडत असतो. त्यानुसार मग आपल्या विचारात आणि वागण्यात परिवर्तन घडते. काही घटनांची आणि अनुभवांची छाप तर आपल्या जागृत मनावर पडते. आपण प्रत्यक्ष क रूनही ते विसरू शकत नाही. अशा प्रकारचे अनुभव जागृत व्यक्तित्व घडविते किंवा आपल्या व्यक्तित्वाला इन्ही पोहचविण्यासाठी कारणीभूत ठरते. आरोग्य आणि आनंददायीवादींचा संबंध असा परंपरा, परिस्थिती आणि अनुभवांची निगडीत आहे. म्हणूनच शिक्षण आमच्या वागण्याची, बुद्धीची, दुर्डीकोनाची आणि व्यक्तित्वाची निगडीत आहे.

"If wealth is lost, something is lost.

If health is lost, everything is lost."

म्हणूनच आरोग्याच्या दुष्टीने व्यक्ती हा शीमंत असला पाहिजे. यावरच त्याच्या कर्तृत्वाची शीमती अंमलबूंद असते. म्हणूनच लहानपणापासूनच आरोग्याचे, आनंदी जीवनाचे बाळकडू प्रत्येक व्यक्तीने आत्म्यात व केले पाहिजे. त्यासाठी समाजातील सर्व लोकांचे आरोग्य सकारात्मक असावे आणि कार्यक्षमता सातत्य आणि उत्साह असला पाहिजे म्हणून असेही म्हणता येईल की, "Positive attitude creates a positive people"

Aarhat Publication & Aarhat Journals is licensed based on a work at <https://www.aarhat.com/eijr/>

सुसंघटित व्यक्तित्वाचा आरोग्यदायी शिक्षणावर पडणारा प्रभाव

सुसंघटित व्यक्तित्व म्हणजे समतोल व्यक्तित्व. अशा व्यक्तींचे आरोग्य उत्तम असते. अशा व्यक्ती शारीरिक व बौद्धिक कार्यात उत्साहाने भाग घेतात. जगातील सत्य, शिव, सुंदर वा मुल्यांवर अशा व्यक्तींचा विश्वास असतो. एकमेकांना सहकार्य करण्याची भावना या व्यक्तीत दिसून येते. अशा व्यक्तीत मनोविकृती निर्माण होत नाहीत. अशा व्यक्ती पोटांच्या छणी विचलित होत नाही. श्रीमद्भगवत गीतेत सांगितलेली निवृत्तप्राज्ञांची लक्षणे सुसंघटित व्यक्तित्वात दिसून येतात. सुसंघटित किंवा समतोल व्यक्तित्वाची पुढील लक्षणे खालीलप्रमाणे

- 1) या व्यक्तीचे आरोग्य उत्तम असते.
- 2) या व्यक्ती परिस्थितीशी योग्य प्रकारचे समाबोजन साधतात.
- 3) अशा व्यक्ती त्यांच्या गरजा, कार्यक्षमता आणि उद्दिष्टे यामध्ये सुसंवाद साधतात.
- 4) या व्यक्ती शारीरिक व बौद्धिक कार्यात उत्साहाने भाग घेतात.
- 5) अशा व्यक्तींमध्ये सहकार्याची भावना प्रकटाने जाणवते.

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2.

THE ESSENTIALITY OF FOCUSING EMOTIONAL MATURITY AND LEADERSHIP IN ULTRAMODERN EDUCATION SYSTEM

Ms. Sadiya M. Farooque
Research Scholar

Dr. Hemant D. Chitte
Research Guide,

Adv. V. G. Hande College of Education, Nashik

Abstract

Effective leadership must have the right attitude (mature) and aptitude. Getting Started Structure is the degree to which a leader organizes and defines group relationships through activities such as assigning tasks and assigning tasks. Thinking is the degree to which a leader builds an atmosphere of emotional support, warmth, friendship and trust. Spring considerations from the design of the initiative and the priority of the leadership consider you both. The combination of emotional maturity and leadership is now acceptable in discussing various teaching methods, curricula and topics in the Indian education system. Leadership style is a relatively consistent pattern of behavior (emotional maturity) that characterizes the leader. The concept of leadership style is an extension of understanding leadership behavior. Autocratic leaders reserve most rights for themselves. Democratic leaders make decisions with members of the group. In a way, leadership priorities guide and direct the style and performance of the leader's work practices.

Keywords: Emotional Maturity, Leadership, Intelligence, Styles of Leadership, Theories of Leadership, Human Development, Social Envi-

ronment

Introduction

The etymological word 'feeling' comes from the Latin word 'amover' which means to move, to stimulate or to agitate. According to Charles E. Skinner, an emotionally mature person is able to cover his emotions. He may suffer silently; He can spend his time, even in the current state of discomfort. He is not subject to swings in the mood, he is not unstable. When he expressed his feelings, he better restraint that civilization. Emotional maturity is a process in which internal and physically is also constantly striving to keep the personality very aware of the emotional health. The most remarkable task of emotional maturity is the ability to withstand stress. In addition, the emotionally mature person persists in his ability to entertain and entertain. He enjoys both drama and responsible work and balances them well. Characteristics of an emotionally mature person are: heterosexuality, the appreciation of others' attitudes and behaviors, the tendency to adopt the attitudes and habits of others, and the ability to delay their own reactions. R S Woodworth defines sentiment, 'As a person's move or to encourage a person. This feeling is an aroused state of being that it sees itself in. This is a disrupted muscle and gland function this is what an observer looks like.'

Characteristics of Emotional Maturity

- 1) **The experience of learning ability** - Ability to face the reality of life and experience a positive relationship, you get the ability to learn from experience. Immature people do not learn from experience, whether positive or negative. They act like they have no relation to how they work and the side effects they cause. They see good or bad experiences as a result of luck, or luck. They do not accept personal responsibility.
- 2) **Relative Freedom from Tension Symptoms** - immature people love to feel, really do not know, life is pessimistic, are easily offended

राष्ट्राच्या आर्थिक आणि उत्पादक मनुष्यबळ विकासात शिक्षणाची भूमिका: एक
समन्वयात्मक अर्थचक्र

डॉ. मनिषा श्रीराम चौधरी

सहयोगी-प्राध्यापक

अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

सारांश

ध्वस्तीच्या व पर्यायाने देशाच्या उत्पादनात क्रमशः वाढ होणे हा आर्थिक विकासाचा सर्वसामान्य अर्थ होय. राष्ट्राच्या एकूण वार्षिक उत्पन्नाच्या किंमतीत जी भर पडते त्यावरून आर्थिक विकास मोजला जातो. राष्ट्राच्या आर्थिक विकासाची निगडित असे अनेक घटक असतात. उदा. परिश्रम ध्वस्तीची रचना व वाटणी, उत्पादनाची संरचना, तिची मातकी व कार्यपध्दती, रोजगार अवस्था आणि अर्थव्यवस्थेतील परिवर्तनाची दिशा या प्रमुख घटकांशी आर्थिक विकास निगडित असतो. आर्थिक विकासासाठी मांडवून निर्मिती घ्यावी लागते. परंतु आतापर्यंत मानवाभ्यतिरिक्त अन्य घटकांना अधिक महत्त्व दिले जात होते. परंतु आज अर्थशास्त्रज्ञांचा दृष्टिकोन बदलत चालला आहे. त्यामुळे प्रशिक्षित मनुष्यबळ ही आर्थिक विकासासाठी गती देणारी महत्त्वाची ध्वस्ती आहे. असा त्यांनी निष्कर्ष काढला आहे. त्यामुळे आज शिक्षण आणि अर्थशास्त्र यांचा जो परस्परसंबंध वेत चालला आहे. तो याच मुद्द्यामुळे मानवी ध्वस्तीचे महत्त्व पदत्यामुळे मानवावरील गुंतवणूकीवर अर्थशास्त्र भर देऊ लागले आहे. शिक्षण ही एक उपवर्गाची वस्तू आहे. आणि शिक्षणात केलेली मांडवलाची गुंतवणूक आवश्यक असली तरी ती अनुत्पादक आहे असा एककाळी समज होता. परंतु तो आता माने टाकण्याची वेळ आली आहे. कारण, शिक्षणावर केलेली गुंतवणूक अनुत्पादक तर नसतेच, उलट उत्पादन वाढीसाठी ती आवश्यक असते असा अर्थशास्त्रज्ञांचा संशोधनाचा अतिक्रम निष्कर्ष आहे. त्यादृष्टीने वर्तमान काळात राष्ट्रीय स्तरावर विविध मुलमूल कौशल्य विकास प्रशिक्षण कार्यक्रम व उपक्रम राबविले जात आहेत. अर्थातच, मनुष्यबळाची कौशल्य विकासातून उत्पादन क्षमता वाढते आणि त्यातून ध्वस्तिवत काढत होण्याबरोबर राष्ट्रीय विकासही साधला जातो. हे शिक्षण आणि आर्थिक विकासाचे परस्परसंबंध राष्ट्रीय विकासासाठी महत्त्वपूर्ण ठरते.

Aarhat Publication & Aarhat Journals is licensed Based on a work at <http://www.aarhat.com/eiirj/>

मुख्य संबंध : राष्ट्रीय विकास, आर्थिक विकास, उत्पादक मनुष्यबळ, मनुष्यबळ विकासाचे धोरण आणि शिक्षण, मनुष्यबळ विकासाचे नियोजन, शैक्षणिक नियोजकाची भूमिका

• प्रस्तावना

शिक्षण आणि आर्थिक विकास यांचा संबंध रचनात्मक दृष्टीने इतका जवळचा आहे की, त्याबाबत कोणाचेही मतभेद असू नयेत. शासनसंस्था, राजकीय नेते, समाजशास्त्रज्ञ, मानसशास्त्रज्ञ, शिक्षणशास्त्रज्ञ, आर्थिक नियोजनाचा प्रवर्तक या सर्वांनाच हे मान्य आहे. तरी सुध्दा शिक्षणाच्या पुनर्रचनेत अविकसित देशांच्या आधुनिकतेच्या आणि आर्थिक विकासाच्या कार्यक्रमात योग्य हक्क दिला जात नाही. हे एक कटू सत्य आहे. भारताबाबत तर हे विशेषत्वाने जाणवत होते. परंतु भारत सरकारने नव्या शैक्षणिक धोरणात शिक्षणाच्या विकासाला अग्रहक्क दिला आहे. ही देशाच्या विकासाच्या दृष्टीने अतिशय

नविन सुधारित दोन वर्षे कालावधीच्या बी. एड. अभ्यासक्रमातील अंतर्गत मूल्यमापन व परीक्षा आयोजन यात प्राध्यापकांना येणा-या अडचणींचा शोध व उपाययोजना

एम. ए. भदाणे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक, शिक्षक महाविद्यालय नाशिक

Paper Received On: 21 JULY 2021

Peer Reviewed On: 31 JULY 2021

Published On: 1 SEPT 2021

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रास्ताविक

पुणे विद्यापीठाने जून 2015 पासून बी.एड. चा अभ्यासक्रम बदललेला आहे. एन.एस.टी.ई.च्या धोरणानुसार सदर अभ्यासक्रमात पुणे विद्यापीठाला व महाराष्ट्र शासनाला तसेच इतर राज्यांनाही दोन वर्षांचा करावा लागला आहे. जून 2015 पासून प्रथम वर्ष सुरु झालेले आहे. सदर अभ्यासक्रम एकूण 2000 गुणांचा असून प्रथम वर्षासाठी 1000 गुण व्दीतीय वर्षासाठी 1000 गुण अशी विभागणी केली आहे. प्रथम वर्षासाठीच्या 1000 गुणांपैकी 440 गुण हे अंतर्गत कार्यासाठी व 560 गुण विद्यापीठाच्या वार्षिक परीक्षेला दिलेले आहेत. सैध्दतिक भागावरील प्रत्येक विषयाला एकूण 100 पैकी 20 गुण अंतर्गत कार्यासाठी ठेवलेले असून त्यात तीनकृति अपेक्षित आहेत. प्रात्यक्षिक कार्य, लेखी अंतर्गत परीक्षा व तीसरी कृती ऐच्छिक असून या महाविद्यालयाने बहुपर्यायी परीक्षा ही तीसरी कृती घेण्याची निश्चीत केलेले आहे.

या तिनही कृती पूर्ण करून घेतांना तसेच त्यांचे मूल्यमापन करतांना प्राध्यापकांना काही अडचणी येतात असे संशोधकाला त्यांच्याशी झालेल्या चर्चेतून लक्षात आलेले आहे. संशोधक महाविद्यालयीन परीक्षा अधिकारी (CEO) असल्याने संपूर्ण अंतर्गत कार्याचे, प्रात्यक्षिकांचे व इतर कार्याचे मूल्यमापन करतांना अडचणी शोधणे व त्या कमी किंवा नाहीशा करण्यासाठी सोडवण्यासाठी उपाययोजना करणे व सूचवणे संशोधकाला आवश्यक वाटले होते.

संशोधन समस्या विधान

नविन सुधारित दोन वर्षे कालावधीच्या बी.एड. अभ्यासक्रमातील अंतर्गत मूल्यमापन व परीक्षा आयोजन यात प्राध्यापकांना येणा-या अडचणींचा शोध व उपाय-योजना
(शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक संदर्भात)

CORE CURRICULUM PRINCIPLES FOR FRAMEWORK OF LEARNING

Poonam B Waghmare, Ph. D.

Asst. Prof., M.V.P. Samaj's College of Education, Nashik

Paper Received On: 21 JULY 2021

Peer Reviewed On: 31 JULY 2021

Published On: 1 SEPT 2021

Abstract

In the 2040, When today's young teachers will be ending their teaching, it is reasonable to expect those global issues related to the environment and to cultural diversity to be a major focus in education. Now to help current students prepare to use modern technologies to bring student's respect closer for apparently distant lands and culture. So it is need of the society for new framework of curriculum should be based on collaboration of universities, society and other organizations. There are some reasons of global dimensions in education.

- *The content for education is becoming global.*
- *Modern technology is being used to increase access to education on a global scale.*
- *Global issues can enhance education through the provision of stimulating rich contexts for critical reflection.*

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction

The educational purpose is to prepare student for career that may last decade. Now the situations are changed the modern technologies entered into the education system. The introduction of and inclusion of modern technology into programs of education. The need to fit education to the 21st century has brought with it a more mature understanding of the challenge to integrate new technologies. A theme through current innovations in education training is the deployment of modern technology to enhance collaboration and with students taking more responsibilities for their own professional development. This collaboration approach needs to become an explicit part of education institutional goals; the students learn collaborate across cultures. So the values of global dimension to education can be underpinned by reflection. There is widespread acceptance that reflection is important factor in the professional growth of students. A student is facing problems with to engage in the challenge their assumptions of educational practice. Students are able to deploy modern

Women empowerment through Yoga

Dr. Mrs. S. A. Tidke,
A.V.H. College of Education,
Nashik

Abstract

In this era of globalization, women should be equally empowered as men are. In fact, women have to perform different roles effectively in their life. They have to face many challenges and have to undergo pressures also. To cope up with the speed of this modern world the women must be empowered. Yoga is the appropriate way to make the women empowered. The present paper discusses the very theme of empowering women through Yoga.

Introduction:-

If we want to progress in all aspects, women in our nation should be empowered. Yoga is a powerful medium or remedy for women empowerment. Through yoga women can lead a very successful life as they are empowered physically, mentally, spiritually, socially and economically. To achieve stability in life they need to be empowered. They can contribute to a great extent to a nation's progress.

In today's era, women have many responsibilities and challenges. They have to face these challenges and sustain lot of stress. They have to face problems not only on family front but also in education, careers and jobs etc. Thus, they have many pressures and they are likely to get addicted to various things like smoking, drinking, partying etc. to get relieved of these stresses. Yoga is the best remedy to maintain equilibrium between physical and mental health. If women are physically and mentally fit, they can be empowered on all fronts like social, spiritual, economical etc.

Empowerment:-

It is the process of becoming stronger and more confident, especially in controlling one's life. The process of gaining freedom and power and to do what you want or to control what happens to you enable the people to represent their interests in a responsible and self-determined way, acting on their own authority and is the process of becoming stronger and more confident to enable to overcome their sense of powerlessness and lack of influence and to recognize and use their resources.

Women empowerment is a comprehensive concept of gender. Empowerment refers to people of any gender stressing the distinction between biological and gender as a role.

Women Empowerment through Yoga:

A study has shown that many women have initiated profound changes when yoga was made available in America. There is a movie entitled 'Yogawoman' which examines how yoga has transformed and empowered women individually while simultaneously inspiring their activism, community organizing and global commitment to women and all living beings.

(Signature)
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION

Impact of Globalization on Environment

Dr. Anita Madhusudan Shelke

Associate Professor, M.V.P.Samaj's College of Education, Nashik

Email: anitashelke2@gmail.com

Abstract

Industrialization has increased the number of factories. Increasing urbanization and industry have increased the need for space, raw materials for industries, means of transportation and roads. As a result, forests and natural resources have been depleted. If various resources of nature are used, the scarcity of those resources can be replenished after some time. But given the current situation, the pace of resource utilization is much faster than the time it takes to make up for the shortfall. Its various effects are visible. They have resulted in various types of pollution, deforestation, loss of biodiversity, global warming, desertification and many more. Understanding the various adverse effects on the environment helps in understanding the seriousness of the problem. Therefore, it is possible to understand the adverse effects in the present as well as in the future. Understands the need to take necessary measures by thinking in terms of reducing the problem. If everyone is aware of their responsibilities and strives with foresight, it will be possible to reduce the adverse effects on the environment and achieve real development.

Key words: Globalization, Environment, pollution, loss of biodiversity, Deforestation, Rising temperature, Desertification

Globalization:

Globalization has accelerated since the 18th century due to advances in transportation and communication technology. Globalization is the process of interaction and integration among people, companies, and governments worldwide. Globalization is primarily an economic process of interaction and integration that is associated with social and cultural aspects. This increase in global interactions has caused a growth in international trade and the exchange of ideas, beliefs, and culture.

Definition:

One of the popular political scientists, James Rosenau, described the term as a currently popular label and accounted for people's norms, goods, ideas, services, activities, and currencies that are localized and practiced in a confined area. As per World Health Organization, Globalization is defined as the interdependence and interconnection of people in a local place with the people around the World. The two main elements that need to work here is the ease of flow of goods, services, and activities of people from one place to another and the incorporation and change in policies that allow the easy flow of exchange around the areas. The term globalisation is generally used to describe an increasing internationalisation of markets for goods and services, the means of production, financial systems, competition, corporations, technology and industries. Globalization is a complex procedure that includes the trends and tendencies of the economic, cultural, and social spheres of the people and places around the World. The process is huge and not easily predictable but organized as well. Globalization is a process of worldwide spread of science, technologies, businesses, etc through transportation, communication and trade. Globalization has affected almost all the countries worldwide in various ways such as socially, economically, politically, and psychologically.

Globalization is a term indicating fast and continuous integration and interdependence of countries in the field of business and technologies. There is acceleration in globalization because of the people demands, free-trade activities, worldwide acceptance of markets, emerging new technologies, new researches in the science, etc.

Positive Effects of Globalization

Globalization has given impetus to industrialization in developing nations. Foreign investment has made it possible to borrow from other countries and local industries have been set up by foreign companies along with local industries. Industrialization has led to an increase in the number of industries and factories. Various schemes and rules have been formulated to give a boost to the

79

Problem Based Learning

Dr. S. A. Tidke

Asso. Prof., A.V.H. College of Education, Nashik

ABSTRACT

Innovation is an integral part of the developing world. As innovations are taking place in every field, education also has no exception. Teacher Education, being the most important part of Education of today's modern world, it has to go hand in hand with this. Therefore, for making teacher education effective, various best practices have to be introduced.

The present paper deals with an innovative teaching practice i.e. Problem Based Learning. It mainly focuses light on the concept, importance, features and steps of Problem Based Learning.

INTRODUCTION

Education is a very big umbrella encompassing various processes like teaching learning, assessment and evaluation. Teaching learning is an important process which always requires to be updated so as to go hand in hand with the modern world. Therefore, to meet the challenges of the modern world, we have to use new practices. With the help of such practices teaching learning process becomes more effective. These practices are observed in Teacher Education also. Problem Based Learning is one of such innovative practices.

Problem Based Learning : (PBL)

Problem Based Learning (PBL) is originated in late 1960s at McMaster University in Canada. It has a medical Background. It is a student centered pedagogy in which students learn to solve problems through experiences. It helps them develop thinking strategies, enhance knowledge, collaboration skills and self learning. PBL is a paradigm shift from a traditional lecture based teaching - learning to student centered self directed learning in which the roles of teacher and students both are modified.

Definitions :

According to Barrow and Kelson, PBL is both a curriculum and a process. The curriculum consists of carefully selected and designed problem that demand from the acquisition of critical knowledge, problem solving proficiency, self directed learning strategies and team participation skills. The process replicates commonly used systematic approach to resolving problems or meeting challenges that are encountered in life and career.

PBL is an approach to structuring the curriculum which involves confronting students with problems from practice which provides a stimulus for learning. (Boud & Feletti, 1991)

PBL is an instructional method that challenges students to "Learn to learn", working cooperatively in groups to seek solutions to real world problems. These problems are used to learning the subject matter. PBL prepares students to think critically and analytically, and to find and use appropriate learning resources. (Duch, 1995)

Characteristics of PBL :

Problem Based learning has following characteristics &

1. Student centered learning.
2. Problems are the stimuli for learning.
3. Teacher / Faculty is a facilitator.
4. Students work in a group.
5. Variety of solutions are sought through discussion.
6. Self and peer assessment.
7. Construction of knowledge takes place.
8. Development of communicative skills.
9. Problem solving skills are developed.
10. Decision making skill is developed.

Principal

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.H. CAMPUS, NASHIK-2

93

व्यवस्थापन संकल्पना, वैशिष्ट्ये व शिक्षक एक प्रभावी व्यवस्थापक

परशुराम भगिनाथ बापटे, Ph. D.

सहयोगी प्राध्यापक, डॉ. विठ्ठलराव होडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, अहमदनगर

Paper Received On: 25 NOV 2021

Peer Reviewed On: 30 NOV 2021

Published On: 1 DEC 2021

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

व्यवस्थापन

सामान्य व पूर्वनिर्धारित उद्दिष्ट गाठण्यासाठी व्यक्तींनी परस्परांशी केलेले सहकार्य हे जेव्हा संघटनेचे स्वरूप घातून करते तेव्हा या संघटनेला योग्य दिशा दाखविण्यासाठी उद्दिष्टित कारणासाठी व प्रभावी बनविण्यासाठी व्यवस्थापनाची गरज भासू लागते. एखादे कार्य, व्यवहार किंवा चळवळ प्रभावी रितीने घडवून आणण्यासाठी आवश्यक असलेली कार्ये ज्या वेळोवेळी करण्यात येतात. त्या वेळोवेळी व्यवस्थापन असे म्हणतात.

व्यवस्थापन या संकल्पनेला इंग्रजीत Management असे म्हणतात.

M	-	Man	व्यक्ती
A	-	Action	कृती करणे
N	-	Needful	आवश्यकता
A	-	Achieve	साध्य करणे
G	-	Goal	ध्येय
E	-	Effectiveness	परिणामकारकता
M	-	Motiveness	प्रेरणा देणे
E	-	Efforts	प्रयत्न
N	-	Newness	नवीन
T	-	Teamwork	एकीकृत काम करणे.

व्यवस्थापन : व्याख्या

व्यवसाय, व्यवस्थापक, कामगार आणि त्यांच्या कार्याची व्यवस्था करण्याचे व्यवस्थापन हे एक विविधोपयोगी साधन आहे.

Management is a multipurpose organ that manages a business and manages manager and manages worker and work.

Peter Drucker

विद्यार्थी व्यक्तिमत्त्व विकास व शिक्षक भूमिका

परमराव भगिरथ वापरे, Ph.D.

साहपोरी प्राध्यापक, अॅड. विठ्ठलराव हांडे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, [शिरा]

Paper Received On: 21 OCT 2021

Peer Reviewed On: 31 OCT 2021

Published On: 1 NOV 2021

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

व्यक्तिमत्त्वाला इंग्रजीत Personality असे म्हणतात. Personality म्हणजे Combination of characteristics or qualities that form an individuals distinctive character.

Personality is the characteristic sets of behaviours, cognitions, and emotional patterns that evolve from biological and environmental factors. While there is no generally agreed upon definition of personality most theories focus on motivation and psychological interactions with the environment one is surrounded by.

Wikipedia

मानव विद्यार्थी उद्याचा / भाषी नागरीक आहे. त्याला लोकशाहीप्रधान समाजात वास्तव्य करावयाचे आहे. संस्कार बालपणातच होतात. विद्यार्थी अवस्थेत व्यक्तिमत्त्वाला आकार मिळणे गरजेचे आहे.

विद्यार्थी केवळ अभ्यासात दुशार असणे, परोक्षत ज्ञानत गुण मिळविणे म्हणजे विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा सर्वांगीण विनम्र झाला असे नाही.

शिक्षण आणि व्यक्तिमत्त्व संकल्पनेसंदर्भात महात्मा गांधी म्हणतात. "शिक्षण म्हणजे बालकातील, मानवातील शारीरिक, मानसिक व अध्यात्मिक उत्कृष्टतेचा विकास व अभिव्यक्ती होय."

Bloom यांचे सुद्धा taxonomy of Educational objectives मध्ये बोधात्मक, पाठात्मक व क्लियात्मक विकासाचा उल्लेख केला आहे.

बोधात्मक विकास (Cognitive Domain)

- १) ज्ञान
- २) आकलन
- ३) उपयोग
- ४) संयोजन

A Study of Problems of D.T.Ed. Students in Nashik City while Using Teaching Aids for Practice Lessons of English Subject

Dr. S. A. Tidke

Asso. Prof., MYP's A.V.H. College of Education, Nashik (Maharashtra)

ABSTRACT

For quality education, we need skilled and creative teachers. If teachers are skilled, they can teach effectively. Good quality teachers are the product of effective teacher training programme. In D.T.Ed.teacher training Course, the pupil teachers are taught various teaching skills. 'Use of teaching aids' is one of the very important skills. It is assumed that the pupil teachers should have mastery over this skill. For having mastery over the skills, they have to conduct practice lessons for Std. I to VII. for various subjects. Among these subjects, English is a very important language that they have to teach. English should be taught with the help of various teaching aids. For better understanding of English language, it is to be taught by using various teaching aids. At the same time, teaching learning of English also becomes very interesting. In primary schools, pupils learn English with association. So, teachers should know how to use various pictures, charts, realia, models effectively. It is observed that D.T.Ed. Students face many problems while using teaching aids for practice lessons of English subject. The present study throws light on such problems, their causes and remedies.

Key Concepts: D.T.Ed. teacher training Course, Use of teaching aids, English language, practice lessons

INTRODUCTION

As far as D.T.Ed. Course is considered, the pupil teachers have to conduct practice lessons for Std. I to VII. They have to conduct practice lessons for various subjects. Among these subjects, English is a very important language that they have to teach. English as a foreign language, at this level, should be taught with the help of various teaching aids. If it is taught by using various teaching aids, it is easily understood. At the same time, teaching learning becomes very interesting. In primary schools, pupils learn English with association. So, teachers should know how to use various pictures, charts, realia, models effectively.

It is observed that D.T.Ed. students face many problems while using teaching aids for practice lessons of English subject. Such problems are discussed by conducting research.

Statement of the Problem:

To Study the Problems of D.T.Ed. Students in Nashik City while Using Teaching Aids for Practice Lessons of English Subject.

Objectives of the Research:

1. To find out the problems faced by D. T. Ed. students while using teaching aids for practice lessons of English subject.
2. To find out the causes behind these problems.
3. To suggest remedial ways to overcome these problems.

Assumptions:

1. D. T. Ed. students face many problems while using teaching aids for practice lessons of English subject.
2. They don't use various teaching aids.
3. Modern teaching aids are not used by them.

S. A. Tidke
PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Chowk, Nashik - 422 002

८. कोरोना काळातील शाळा-महाविद्यालयांची भूमिका

लक्ष्मण सखाराम वायळ

अभि. प्रोफेसर, मविप्र समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक.

प्रास्ताविक

आज जगभरात कोरोनाचा कहर सुरु आहे. जगभरातील विविध देशातील लाखो लोकांना कोरोना विषाणूचा संसर्ग झाला असून, आतापर्यंत लाखो लोकांचा बळी या कोरोना विषाणूने घेतला आहे. या कोरोना विषाणूमुळे उद्योग, वहातूक, क्रीडा, पर्यटन, राजकारण, व्यापार अशा विविध क्षेत्रावर मोठा परिणाम झाला आहे. या क्षेत्राबरोबरच शिक्षण क्षेत्रावरही कोरोना विषाणूचा मोठ्या प्रमाणात परिणाम झाला आहे. आज शाळा, महाविद्यालयातील व विद्यापीठातील विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणा मध्ये मोठ्या प्रमाणात समस्या व अडथळे निर्माण झालेले दिसून येत आहेत.

कोरोना महामारी मुळे शाळा महाविद्यालयांची स्थिती

शिक्षण हे मानवाच्या विकासाचे एक साधन आहे.परंतु कोरोना ह्या जागतिक महामारीमुळे शिक्षण क्षेत्रात खूप मोठी अस्वस्थता निर्माण झालेली दिसते. आज शाळा महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना अध्ययन व अध्यापन करतांना अनेक अडथळींना सामोरे जावे लागत आहे. कोरोना जगातील महासत्ता असलेली राष्ट्र देखील इतबल झालेली आपल्याला दिसत आहेत. या महामारीला रोखण्यासाठी २२ मार्च २०२० पासून काही कालावधीसाठी संपूर्ण भारतात लॉकडाऊन करण्यात आला. यात शाळा-महाविद्यालये व विद्यापीठ यांना सुट्टी देण्यात आली. या लॉकडाऊनच्या दरम्यान कोरोना महामारीमुळे विद्यार्थ्यांच्या शिक्षणात व्यत्यय येऊ नये म्हणून शाळा-महाविद्यालय व विद्यापीठांनी ऑनलाईन अध्ययन- अध्यापनाचा मार्ग निवडला. परंतु ऑनलाईन शिक्षणासाठीची लागणारी सर्व साधने प्रत्येक शाळा-महाविद्यालयाकडे पुरेशा प्रमाणात उपलब्ध होतीच असे नाही. परंतु शाळा-महाविद्यालयांनी ती ती साधने उपलब्ध करून दिली. परंतु अनेक शहरी व ग्रामीण विद्यार्थ्यांकडे ऑनलाईन शिक्षणासाठी लागणारी साधने उपलब्ध नव्हती आणि त्यामुळेच शिक्षण क्षेत्रात मोठ्या प्रमाणात अस्वस्थता निर्माण झालेली आपल्याला दिसत आहे. कारण कोरोना महामारीपूर्वी प्रत्येक शिक्षणातून विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक, भावनिक, सामाजिक व शारीरिक अशा संपूर्ण व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होत होता. शाळा-महाविद्यालयातून घेतल्या जाणाऱ्या विविध प्रकारच्या परीक्षांमुळे विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता समजून येत होती. तर शाळा-

१८. भारतीय महिलांचे हक्क व कायदे : एक दृष्टिकोन

प्रा. डॉ. कैलास खोत्रे

असो. प्रोफेसर, मविष समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक.

प्रास्ताविक

'यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवता' या उक्तीनुसार प्राचीन भारतीय स्त्रीला मानाचे स्थान होते, मात्र जसजसा काळ गेला तसतशी भारतीय स्त्री सौशिक बनत गेली. मनुस्मृतीच्या तत्वज्ञानानुसार तर भारतीय स्त्री पुरुषी सत्तेचा बळी ठरत गेली आणि चूल व मुल हेच विश्व तिचे बनत गेले. तिच्यावर अनेक अन्याय अन्याचार झाले तरीही ती पुन्हा उभी राहिली व दिमाखदारपणे आपणे कर्तृत्य तिने सिद्ध केले. स्त्री ही माता, बहीण, पत्नी व प्रसंगी गुरू बनून आपले अस्तित्त्व ती सिद्ध करते आहे. जाणून घेऊ या स्त्रीविषयी तिच्या हक्कांविषयी, तिच्यासाठी केलेल्या विविध कायद्याविषयी

महिला संरक्षण कायदा

स्त्रियांवर होणाऱ्या अनन्यित अत्याचारापासून वाचण्यासाठी काँट्रॅक्टिक छळ प्रतिबंधक कायदा निर्माण झाला. हा कायदा स्त्रीला काँट्रॅक्टिक, सामाजिक, आर्थिक व शारीरिक संरक्षण देतो. हा कायदा फक्त पुरुषांविरोधच लागू होतो. गात अंतरिम आदेश देणे, नुकसान भरपाई देणे, संरक्षण अधिकार्याची नियुक्ती करणे, भागीदारीच्या घरात राहण्याचा अधिकार, कायदेशीर व वैयकीय मदत देण्याची तरतूदही आहे.

अश्लीलताविरोधी कायदा

अश्लीलताविरोधी कायदा भारतीय दंड संहितेच्या कलम २९२ ते २९४ मध्ये महिलांशी अश्लील वर्तन करणाऱ्यांना शिक्षा देण्याची तरतूद आहे. त्याचप्रमाणे जाहिरती, पुस्तकं, चित्र आदी माध्यमांतून महिलांची विटंबना करणाऱ्या चित्र किंवा लेखनातून अश्लीलता सादर करणाऱ्याविरोधी कायदा १९८७ नुसार वॉरंटशिवाय आरोपीस अटक करण्याचा अधिकारही आहे.

बालविवाह प्रतिबंधक कायदा

भारतात अनेक वर्षांपासून चालू असलेली बालविवाहाची प्रथा बंद करण्यासाठी 'बालविवाह प्रतिबंधक अधिनियम (शाखा अंक्ट)' १९८७ मध्ये सुधारणा झाल्या आहेत. लग्नाच्या वेळी मुलींचे वय किमान १८ आणि मुलांचे वय २१ वर्षांहून कमी असल्यास शिक्षेची तरतूद आहे. हा कायदा सर्व जातिधर्मांच्या लोकांना सारखाच लागू आहे.

काँट्रॅक्टिक न्यायालय कायदा

अनेकदा अनेक कारणांमुळे काँट्रॅक्टिक जीवनात प्रश्न निर्माण होतात तेव्हा जास्तकरून स्त्रीलाच अन्यायाला सामोरे जावे लागते यापार्श्वभूमीवर दाम्पत्य व काँट्रॅक्टिक कलहाची प्रकरणे एकाच ठिकाणी

(Signature)

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

१२. सावित्रीबाईची काव्यप्रतिभा आणि मानवतावाद : एक दृष्टिक्षेप

श्री. डॉ. कैलास भार. खांडे

असो. प्रोफेसर, भविष्य समाज, शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक. (महाराष्ट्र)

प्रस्तावना

अखिल भारतीय प्रबोधन युगातील पहिल्या शिक्षिका, स्त्री मुक्तीच्या पहिल्या कृतिशील उदात्त्या प्रौढ तथा महिला शिक्षणाच्या पहिल्या सक्रिय पुरस्कर्त्या आणि पददलितांच्या पहिल्या क्रियाशील कैवरी अशा विविध गौरवास्पद भूमिकांमधून क्रांतिज्योती सावित्रीबाईंनी जनसामान्यांच्या मनामध्ये मातृभूमीचे अढळ ध्रुवपद प्राप्त केले आहे. सावित्रीबाई म्हणजे विलक्षण आत्मविश्वासाची आणि अखंड चेतन्याची जणू मूसवा बोवळ्या यथात सासर-माहेरची सावली रोहून रणरणत्या वैशाख वणव्यात जोतिबांच्या सोबत समाजासाठी बाहेर फडण्याचा त्यांचा निर्णय केवळ मानवजातीच्या कल्याणाचीच साक्षी देत नाही तर त्यांच्यातील देवत्याची प्रवितीही देतो. यथाच्या यिसाव्यावर्षी पुण्यासारख्या सनातनांच्या बालेकिल्ल्यात टारगटांच्या टिंगलटवाळ्या आणि धटिंगणांच्या मुस्कटत प्रसंगी प्रसाद देवूळही त्यांनी समाजसेवेचा हा संकल्प सुरुच ठेवला. ती स्त्री व अखिल मानवाच्या उदारासाठी। अशा या स्वत्यसंपन्न मातृमूर्ती सृजनशील काव्यप्रतिभेच्याही घनीत हसत्या. त्यांनी सोप्या व ओघवत्या भाषेत स्त्री जीवनाचे दुःख शब्दातून व्यक्त करण्याचाही प्रयत्न केला. त्यांची प्रतिभाशक्ती उच्चकोटीची होती. यथाच्या तेविसाव्या वर्षी (१८५४) 'काव्यफुले' नावाचा त्यांचा ४१ स्फुटरचनांचा संग्रह प्रकाशित झाला. त्यानंतर 'बायल्लकणी सुबोध रत्नाकर' ही ५२ कव्यांची काव्यरचना ही त्यांनी जोतिबांच्या निधनानंतरच्या वर्षी (१८९१) मध्ये लिहून १८९२ मध्ये प्रकाशित केली. याव्यतिरिक्त शिबस्तुतीवर अशा संस्कृत 'शिवमहिम्न स्तोत्रा' चे ओवीबद्ध मराठीत त्यांनी केलेले सुबोध रूपांतरसुद्धा अगदी अलिकडेच प्राप्त झाले आहे.

सावित्रीबाईंची शिवाविषयीचीच नव्हे तर अखिल मानव जातीविषयीच तळमळ त्यांच्या साहित्यातून दिसते. मात्र त्यांचे साहित्य संग्रह, पाठसिद्धी, पाठ्युद्धी संदर्भात केलेली हेळसांड, अनावस्थक शोधने, संस्वरणे, प्रक्षेप यांमुळे त्या रचनांची मूळ स्वरूपात अनुपलब्धी हा मोठा अडसर या रचनांच्या अभ्यासमार्गात उपस्थित होतो.

आई सावित्रीबाईंची काव्य प्रतिभा

सावित्रीबाईंची काव्यप्रतिभा उच्चकोटीची होती त्यांच्या 'काव्यफुले' या संग्रहात याची वेळेवेळी जाणीव होते. या संग्रहातील ४१ रचनांपैकी ८ ते १० रचना या समकालीन संतपरंपरांना धरूनच आहेत. त्यांच्या मते संतांची शिकवण सर्वांनी जीवनात अनसवली तर मानवाचे कल्याण झाल्याशिवाय राहणार नाही हा संदेश मिळतो. त्यासाठी त्या 'छत्रपती शिवाजी', 'राणी छत्रपती ताराबाई' या इतिहास प्रसिद्ध विभूतीचे

PRINCIPAL
COLLEGE OF EDUCATION
M.V.P. Campus, Nashik-2

A MECHANISM OF VIRTUAL SOCIALIZATION TOWARDS SOCIAL TRANSFORMATION

Dr. Smt. Poonam Bhimrao Waghmare Assistant Professor, M.V.P. Samaj's College of Education, Nashik.

Abstract

Technology is the effective communication tool in the present era. The development in the communication technology is the key to transformed structure of society towards a virtual socialization. Now a day's face to face real world communication transferred to virtual communication. Use of technological devices for various purposes like socializing with friends and family, banking, mass media consumption and daily personal activities have now been transferred to the world of web. Communication through various platforms is helping to stay connected with others. Social networking created changes to the path we communicate with others. Communication makes the social networking more powerful. For Virtual socialization communication is essential. It means sending or receiving information via virtually is a part of communication.

Keywords: Virtual Socialization, Social transformation, communication

Introduction:

According to Aristotle, Man is a social animal who cannot survive in isolation in the absence of any social bonding. Sociology is a social study. It studies human societies, their interactions, communication and the process that change them. Social life regulates the behaviour of humans. Human depend on social interactions. Due to this interactions the socialisation process taking place. In the process of socialisation the individual learns the reciprocal responses of the society. Socialization is a process of learning the common social behaviour through proper interactions. Social interaction plays important role in behaviour of a student. It makes him responsive to the society. He is socially active.

Sociology concerned with social interaction. Rousek considers that "Sociology is one of that groups of subjects classed as the social sciences. All of which describe the objective study of social experiences." In the social sciences virtual socialization which concerned with internet changed the interaction of social behaviour. As we think socially, human beings have embraced technology that connects us with others. There are an increasing number of people using social networking sites. In 2019, 2.77 billion people using social media. In 2021 more than 3 billion are using social media with smart phones and internet connectivity becoming become cheaper and easier to access. In future the number of users will be increased.

Virtual Socialization:

Virtual Socialization is the process through which the individual internalise and learn the rules and values of a specific social context through the virtual relation that are created on the online or virtual network. This concept is displacing the former socialization concept, as the new technology create new virtual socialization spaces beyond the family, the educational system. These new online socialization contexts do not refer to a specific space and time but in many cases they are created spontaneously and overlapped on the network arising virtual learning and socialization communities. Online interaction through social networking sites such as Twitter, Whatsapp, LinkedIn, Facebook and Instagram is becoming accessible and more popular. Youth love to share their status, pictures, videos and amazing information on their profile as well as does not hesitate to share their personal status, information and pictures publically. Sometimes it was not socially acceptable a generation ago. Technology is leading role in the society towards virtual socialization leaving the direct

वनाधिपती विनायक दादा पाटील यांचे सामाजिक योगदान : महिला सक्षमीकरण

डॉ. संगीता शिंदे* व प्रा.हर्षाली भास्करराव पाटील**

सारांश

मानवसमूहाचा आपण विचार करतो त्यावेळेस निम्मा हिस्साही स्त्री वर्गाचा आहे. मात्र अजूनही स्त्रिया आणि समाजातील घटक सीउत्कर्षाकडे हवे तितके लक्ष केंद्रित करत नाही. समाजातील स्त्री-पुरुष हा भेदभाव नष्ट करून स्त्रियांचे सक्षमीकरण करणे गरजेचे आहे. मानवी हक्कांबिषयी अनेक आंतरराष्ट्रीय करारात मान्यतामिळूनही स्त्रिया निरक्षर, निर्धनराहण्याचे प्रमाण जास्त आहे. वनाधिपती विनायकदादा पाटील यांनी समाजातील विविध क्षेत्रातील- शेतकरी, आदिवासी भूमिनीपासून सामाजिक कार्यकर्त्या, उद्योजिका, राजकारणी, साहित्यिक अशा एक ना अनेकक्षेत्रातील स्त्रियांना प्रोत्साहनपर मार्गदर्शन केले होते. समाज आणि स्त्री सक्षमीकरण यातील ते दुवा ठरले. स्त्रियांच्या हक्कासाठी, त्यांच्या उत्कर्षासाठी अनेक ज्ञानाची, सामाजिक संधीची कवाडे त्यांनी तपलब्ध करून दिली. महिला सक्षमीकरणासाठी त्यांचे सामाजिक योगदान महत्त्वपूर्ण ठरते.

प्रस्तावना

महिला सक्षमीकरण म्हणजे महिलांचा वैयक्तिक विकास आणि त्यांना सर्व निर्णय घेण्याचे अधिकार देणे. आजही आपण भारताचा विचार केला तर, भारतीय महिलांचे निरक्षरतेचे प्रमाण आजही जास्तच आहे. सक्षमीकरण म्हणजे नेमकं काय? मुळातच हा प्रश्न मूलभूत आणि प्राथमिक आहे. महिला सक्षमीकरण ही बहुआयामी, सृजनशील, प्रतिक्रियात्मक आणि प्रवाही अशी संकल्पना आहे. समाजघटकाला प्रामुख्याने, महिलांना समाजमान्यता, प्रतिष्ठा, स्वातंत्र्य, समता आणि न्याय मिळवून देण्यासाठी तसंच समाजातील विषमता दारिद्र्य, वर्ग, लिंग, धर्म, वंश हे भेद नष्ट करून महिलांना खऱ्या अर्थाने काहीतरी नवीन करण्यासाठी सक्षम बनवणे म्हणजेच महिला सक्षमीकरण होय. कोणत्याही समाजाच प्रबोधनाची सुरुवात ही खऱ्या अर्थाने त्या समाजात वावरणारे बुद्धिजीवी, संवेदनशील समाज जागृत असे काही घटक असतात. जे महिलांच्या प्रश्नांकडे, त्यांच्या अस्तित्वाकडे, त्यांच्या भूमिकांकडे प्रकर्षाने लक्ष देत असतात. तसेच महिलांच्या प्रश्नांकडे त्यांच्या अस्तित्वाकडे आणि त्यांच्या उन्नतीकडे वनाधिपती विनायकदादा पाटील यांनी लक्ष दिले.

* मार्गदर्शक, मराठा विद्या प्रसारक समाज शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक.

** मराठा विद्या प्रसारक समाजाचे शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय नाशिक, E-mail: patilharshali1962@gmail.com